

T.C
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR ANABİLİM DALI
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI

BAAS PARTİSİ'NİN NASIRCILIKLA İLİŞKİSİ 1950-1970

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Seçkin ZIRHLI

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Salem KHALAF

Çanakkale - 2017

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Baas Partisi’nin Nasırcılıkla ilişkisi 1950-1970**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

11./08.2017

Seçkin ZIRHLI

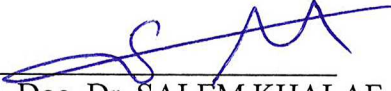
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne
SEÇKİN ZIRHLI'na ait BAAS PARTİSİ'NİN NASIRCILIKLA İLİŞKİSİ 1950-1970 adlı
çalışma, jürimiz tarafından BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR Anabilim Dalı,
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. MESUT DOĞAN

Üye Yrd. Doç. Dr. MİTHAT ATABAY

Üye Yrd. Doç. Dr. SALEM KHALAF

Tez No : 10160815

Tez Savunma Tarihi: 11.08.2017

ONAY

Doç. Dr. Şerif KORKMAZ
Enstitü Müdürü

17.08.2017

ÖZET

BAAS PARTİSİ'NİN NASİRCİLİKLE İLİŞKİSİ 1950-1970

“Baas Partisi'nin Nasırcılıkla İlişkisi 1950-1970” Adını taşıyan çalışmamızda, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde gelişmeye başlayan Arap milliyetçiliği ekseninde, Arap milliyetçilerinin teorisyenleri, teorisyenlerin düşünceleriyle şekillenen Arap milliyetçiliğinin Baas Partisi ve Nasırcılık üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Baas Partisi ve Nasırcılık adlı siyasal akımlar, her ne kadar Arap milliyetçiliği ekseninde hareket etse de, yapısal olarak birbirinden ayrılmaktadırlar. Nasırcılık kişiye endeksli bir yapılanmayken Baas Partisi, parti örgütlenmesine önem veren, kolektif iktidar şeklini savunan bir yapıdadır. Aynı zamanda, iki siyasal yapının Arap milliyetçiliğini değerlendirmesi birbirinden farklıdır. Farklı yaklaşımlar, iki siyasal yapının ilişkilerine açık bir şekilde yansımıştır. Belirli sürelerde uyumlu ilişkiler gelişirken, belirli dönemlerde çok sert yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Hem Baas Partisi, hem de Nasırcılık coğrafi olarak, Mısır ve Suriye ile sınırlı kalmamış, Arap milliyetçiliğinin verdiği itici gücü de arkasına alarak, tüm Arap coğrafyasını etkilemiştir. Bu çalışmamız, Baas Partisi'nin ve Nasırcılığın Arap milliyetçiliği ekseninde gelişimini irdelemekle birlikte, aynı zamanda iki siyasal örgütlenmeyi yapısal bakımdan da incelemektedir.

Anahtar Kelimeler; Arap Milliyetçiliği, Baas Partisi, Nasırcılık.

ABSTRACT

BA'TH PARTY'S RELATIONSHIP WITH NASSERISM: 1950-1970

The present study entitled “Ba’th Party’s Relationship with Nasserism: 1950-1970” handles the effects of Arab nationalism, shaped by Arab nationalist theorists on Ba’th Party and Nasserism in consideration of Arab nationalism which started to build up strength in the last period of the Ottoman Empire. The political movements called the Ba’th Party and the Nasserism are structurally different from each other even though they seem to be pivoted on the Arab nationalism. Whereas Nasserism is an individual-based body, the Ba’th Party is a formation that puts the emphasis on party organization and favors collective ruling. Moreover, the perspectives of these two political structures on Arab nationalism are different from each other. The approach-related differences are evident in the relationships of these two political structures. While they exhibited congruent relationships in some certain periods, their approaches were too harsh in some others. Both Ba’th Party and Nasserism geographically went beyond the Egyptian border and become a greatly influential power thanks to the driving force by the Arab nationalism. This study investigates the development of Ba’th Party and Nasserism within the scope of Arab nationalism and structurally examines these two political organizations.

Key Words; Arab Nationalism, Ba’th Party, Nasserism.

ÖNSÖZ

Öncelikle tez yazma sürecimde bana desteklerini esirgemeyen aileme çok teşekkür ederim. Her daim ilgisini eksik etmeyen tez danışman hocam Salem Khalaf'a çok teşekkür ederim. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına yardımlarından dolayı çok teşekkür ederim. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına ayrıca teşekkür ederim. İsam Kütüphanesi çalışanlarına yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Tez yazma sürecinde desteklerini esirgemeyen tüm dostlarıma da ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ BAASÇILIK VE NASIRCILIK

1.ARAP MİLLİYETÇİLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞMESİ.....	4
1.1 Osmanlı Döneminde Arap Milliyetçiliğinin Durumu	4
1.2.Arap Milliyetçiliğinin Teorisyenleri.....	18
1.3.Arap Milliyetçiliğinin Ortaya Çıkışı	21
2. BAAS PARTİSİ VE NASIRCILIK	31
2.1.Baas Partisi'nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Yayılması.....	31
2.2.Nasır'ın İktidara Gelişi ve Nasırcılık.....	42
2.3.Baas Partisi ve Nasırcılığın İdeolojisi.....	59

BÖLÜM II

BAAS PARTİSİ VE NASIRCILIĞIN TEMASLARI

3.ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ EKSENİNDE BİRLEŞME.....	70
3.1.Birleşme Girişimleri ve Yaklaşımlar.....	70
3.2.Baas Partisi'nin Örgütlenme Yapısı ile Nasırcılığın Örgütlenme Yapısı.....	78
3.3.Birleşmenin Önündeki Sorunlar.....	87
4.BİRLEŞME, AYRILIK, YENİLGİ.....	96

4.1.Birleşik Arap Cumhuriyeti.....	96
4.2.Altı Gün Savaşı ve Yenilgi.....	115
4.3.Milliyetçiliğin Çöküşü.....	131
4.4.Baas Partisinin ve Nasırcılığın Değişimi.....	137
SONUÇ.....	144
KAYNAKÇA.....	147

GİRİŞ

19.yüzyıl Arap coğrafyasında, siyasal süreçlerin belirlenmesine neden olan işgal hareketleri, coğrafyanın tüm edimlerini değiştirmiştir. Bu süreç, ilk olarak Mısır'ın Napolyon tarafından işgal edilmesi ile başlamış olup, akabinde İngiltere'nin de paylaşımına dahil olması ile başka bir çehre kazanmıştır. Bu sürecin bir getirisi olarak karşı örgütlenmeler ortaya çıkmış, İngiltere ve Fransa çeşitli örgütlenmeler ile baskılanmaya çalışılmıştır. İlk dönem, gelişen liberal milliyetçi akım daha sonra Pan-Arap hareketine evrilmiştir. Bu akım aynı zamanda, iki milliyetçi yapı doğurmuştur. Nasırcılık ve Baas Partisi'nin ortaya çıkması, ilk etapta milliyetçi düşünceye içkindir.

Birinci bölümde, ilk etapta Osmanlı Devleti'nde Arap milliyetçiliğinin durumu ele alınmıştır. Bu aşamada, Napolyon işgali ve akabinde, Mısır eksenli dönüşümün etkileri incelenmiş, aynı zamanda ilerideki gelişmeleri etkileyecek temeller incelenmiştir. Napolyon işgali akabinde gelişen Mehmet Ali Paşa isyanı, oğlu İbrahim Paşa'nın Suriye'ye girmesi, bölgede yeni bir dönem ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti bu dönemde, Arap coğrafyasında ve diğer bölgelerde gelişen isyanları dikkate alarak, merkezileştirme politikasına gitmiştir. Merkezileştirmeyi temel alan devlet yapısı, geleneksel ilişki biçimlerini değiştirmiş ya da değişime zorlamıştır. Hem İbrahim Paşa'nın yaşattığı değişim ve daha sonra merkezden gelen yaklaşım biçimleri, Arap coğrafyasında kişi bazında ilk olarak yeni tanımları ortaya çıkarmıştır. İlk dönem Arap milliyetçileri, bu esnada ortaya çıkmıştır. Çeşitli dernekler kurulmuş ve yeni arayışlara girilmiştir. Bu dönemde, İstanbul eksenli dergiler ve gazeteler çıkmaktayken aynı zamanda Beyrut'ta da dergiler ve gazeteler çıkartılmıştır. Özellikle Hıristiyan ve Müslüman aydınların, arayışları bu dönemde dikkate değerdir.

İkinci aşamada ise, arayışların sınıflandırılması yapılmıştır. Rifa'a Rafi Tahtavi'nin yurtdışına öğrenci olarak gitmesi, geldikten sonra ise Mısır'da, Mısır'a özgü bir milliyetçilik anlayışı ortaya koymaya çalışması, Cemalettin Afgani ve Muhammed Abdu ekseninde karşılaştırması yapılmıştır. Tahtavi'nin, seküler ve anayasacı milliyetçilik anlayışından farklı olarak, Afgani ve Abdu daha İslami bir milliyetçilik anlayışı ortaya koymuştur. Aynı zamanda Reşit Rıza'nın bu dönemde, diğer üç milliyetçi farklı bir şekilde, Osmanlı'ya karşı daha sert eleştiriler getirmesi ele alınmıştır. Reşit Rıza gibi, Suriyeli olan başka bir düşünür, Abdulrahman el Kavakibi yine Osmanlı yönetimini sert

bir şekilde eleştirmiş fakat o da tüm döneme ayak uydurarak, Osmanlı'nın dağılmasını savunmamıştır.

Üçüncü aşamada ise, Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkışı incelenmiştir. Bu dönemde, Osmanlı Devleti sonrası ele alınmış ve işgal kuvvetleri kurulan ilişkiler irdelenmiştir. Özellikle bu dönemde, tezin ana temasını oluşturacak Arap milliyetçiliği teorisyeni olan Sati el Husri üzerinde durulmuştur. Sati el Husri, kendisinden önce gelişen Arap milliyetçiliğini başka bir evreye sokarak, Alman kültürel milliyetçiliği, Arap coğrafyasında tekrar inşa etmiştir. Sati el Husri'nin milliyetçilik anlayışı daha sonra, iki önemli akım olan Baas Partisi ve Nasırcılığı temelden etkilemiştir.

Birinci bölümün, B kısmının birinci aşamasında Baas Partisi'nin kuruluş, gelişim ve yayılış aşaması ele alınmıştır. Pan-Arap hareketinin Baas'a nüfuz etmesi irdelenmiştir. Bu aşamada, Fransız işgali, Baas Partisi'nden önceki milliyetçi kuşak, Haşimi ailesi, Baas Partisi'nin kuruluşu ve gelişimi ele alınarak, 1954 seçimlerine kadar ki tüm gelişmeler incelenmiştir. Mişel Eflak ve Bitar'ın Pan-Arap hareketinden etkilenmesi, bunu Suriye'de üretmeye çalışmaları ve Baas'a verdikleri teorik çerçeve ele alınmıştır.

İkinci aşamada ise, Nasırcılık akımı ve Nasır'ın iktidara gelişi incelenmiştir. Dünya Savaşı akabinde, Kral Faruk yönetimi, Wafd Partisi, İngiliz işgali ve daha sonra Hür Subaylar süreçleri ele alınarak tüm gelişmeler incelenmiştir. Kral Faruk ve Wafd Partisi arasındaki çıkmaz, İngilizlerin siyasete müdahil olmaları, etkileriyle, toplumsal düzlem ele alınmıştır. Bu süreçte yaşanan gelişmeler, daha sonra bir neden olarak Hür Subayların kendilerinden önceki milliyetçi kuşağı tasfiye etmesi ele alınmıştır. Aynı zamanda, Hür Subayların iktidarının Pan-Arap hareketine dahil oluşu ve Sati el Husri ile kesişimleri ele alınmıştır. Aynı zamanda, bu dönemde tüm bölgeyi derinden sarsacak Süveyş Krizi, Bağdat Paktı ve Assuan Barajı'nın yapılması incelenmiştir. Sovyetler Birliği'nden silah alınırken, Mısır'ın dünya politikasına hangi aşamadan dahil olduğunun alt yapısı incelenmiştir.

Üçüncü aşamada ise, Baas Partisi'nin ve Nasırcılığın ideolojik arka planı ele alınmıştır. Sosyalizm, birlik ve özgürlük sloganları arasında kitlelerin mobilize edilerek, Pan-Arap hareketine dâhil olması incelenip, ideolojik çıkmazlar saptanmıştır. Arap sosyalizmi adı verilen bu tür bir sentez ideolojinin, çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümün A kısmının, birinci aşamada: Birleşme girişimleri ele alınmıştır. Pan-Arap hareketi başından itibaren hedef olarak belirlediği tüm Arapların birleşmesi fikri, iki akımı birbirinden bağımlı, bağımsız ele almalarına doğru itmiştir. Baas'ın Nasır'ı ele alışı ve Nasır'ın Baas'ı ele alışı İncelenmiştir. İlişki biçimleri, yaklaşımlar ve prensipler ele alınmıştır.

İkinci aşamada ise, Nasırcılığın ve Baas Partisi'nin örgütlenme yapısı ele alınmıştır. Bir Parti olarak örgütlenen Baas ile lider etrafında bir araya gelen Nasırcılık adlı akımın, örgütlenme yapısı tezimiz için önemli bir noktadır. Bu durumda, hem Baas'ın hem de Nasırcılığın örgütlenmesi ile ilgili analizler yapılmıştır.

Üçüncü aşamada ise, Nasırcılığın ve Baas Partisi'nin örgütlenme yapısından yola çıkarak, birleşmenin önündeki sorunlar ele alınmıştır. İki yapının birbirine bakış açısı belirleyici olmakla birlikte, aynı zamanda dış bağlantılar ve diğer Arap ülkelerinin konumu hem Baas hem de Nasırcılar nezdinde analiz edilmiştir.

İkinci bölümün B kısmının, birinci aşamasında Birleşik Arap Cumhuriyeti ele alınmıştır. Konumuzun başından beri, bu noktaya doğru yaptığımız alt hazırlıklar ile birlikte Baas Partisi'nin ve Nasırcılığın tüm temasları analiz edilmiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti, Baas ile Nasırcılığın temasları açısından önemli olduğu kadar, Pan-Arap hareketinin kaderi bakımından da bir hayli önemliydi. Bu nedenle, bu noktanın üzerinde biraz daha durmak zorunluluğu doğdu.

İkinci aşamada ise, İsrail ile girilen Altı Gün Savaşı ve sonrasında gelen yenilgi ile Pan-Arap hareketi analiz edilmiş Baas'ın ve Nasırcılığın, savaştan sonra ne tür eleştiriler aldığıın üzerinden durulmuştur.

Üçüncü aşamada ise, Pan-Arap hareketinin dağılması ile ilgili analizler yapılmıştır. Bu dönemde Pan-Arap hareketi kesin olarak yenilip, yerini Bölgeselci iktidar anlayışlarına bırakması ile ilgili nedenler üzerinde durulmuştur.

Son aşamada ise, Baas Partisi'nin ve Nasırcılığın geçirdiği değişim üzerinde durulmuştur. Bir döneme damgasını vuran iki hareket, bu bölümde siyaset sahnesinden fiili olarak çekilmiş, Nasırcılık isim olarak bile varlığını sürdüremezken, Baas Partisi isim olarak ancak farklı bir içerikle yoluna devam etmiştir.

BÖLÜM I

ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ BAASÇILIK VE NASIRCILIK

1.ARAP MİLLİYETÇİLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

1.1.Osmanlı Döneminde Arap Milliyetçiliğinin Durumu

Arap Milliyetçiliğinin tarihsel kökenleri Osmanlı Devleti tarafından Mısır'a vali olarak atanan, Mehmet Ali Paşa dönemine kadar götürülebilir. Mehmet Ali Paşa döneminde, ortaya çıkan gelişmeler ile Mısır'da başlayan daha sonra Suriye'ye Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından götürülen, modernleşme ile Arap coğrafyasında milliyetçilik adına ilk kıvılcımlar ortaya çıkmaya başladı. Modernleşme ile birlikte, geniş kitlelerinin politikaya kanalize olması Arap coğrafyasında, düşünce dünyasının zenginleşmesine, içinde bulunulan durumun üzerine düşünülmesine neden oldu. Arap milliyetçiliğinin ana paradigması, Batı devletlerinin işgali üzerine şekillenmesinde yatıyordu. Batı devletleri Arap coğrafyasına Mısır üzerinden girdi. Reaksiyoner milliyetçiliğin kökeni tartışmaya açık olmakla birlikte, milliyetçi belirtiler ilk Mısır'da vuku buldu.

Mehmet Ali Paşa dönemi ile Batı ile doğrudan temas kuran ilk Arap ülkesi Mısır oldu. Osmanlı Devleti 1517 yılında Mısır'a girdiğinde, Mısır'ın yönetim biçimini değiştirmemiş, Mısır'ı Memluk beyleri tarafından yönetmeye devam etmişti. Osmanlı yönetiminden, 1798'e kadar Mısır başka bir yabancı devletin müdahalesine maruz kalmadı. Avrupa'da ortaya çıkan sanayi devrimi ve bununla birlikte Batı devletlerinin sömürge arayışı, Mısır'ı Avrupa devletlerinin hedefi haline getirmeye başladı. Doğu Akdeniz'de artan Fransız- İngiliz rekabeti, doğrudan Mısır'ı çekişmenin içine itiyordu. Bu dönemde, İngiliz politikası Osmanlı Devletinin bütünlüğünü korumaktan yanayken, Fransa Mısır'ı kendi hâkimiyeti altına almak istiyordu.

Napolyon Bonapart yönetimi ile ortaya çıkan "eşitlik, kardeşlik, özgürlük, ilerleme" gibi idealist görüşler, Avrupa'da savaşlarla yaymaya çalışıyordu. Bu dönemde, Fransız devriminin bir sonucu olan milliyetçilik, salt Ortadoğu coğrafyasında değil, Rusya, Almanya gibi ülkelerde de kendine alan yaratmaya başlıyordu. Napolyon yönetiminin, İngiltere'nin Kızıldeniz üzerinden Hindistan'a gitmesini engelleme isteği, Mısır seferinin

doğumuna ortam hazırlayacaktı. Mısır Napolyon tarafından işgal edildi. Bu işgalin Arap coğrafyası için en önemli özelliği, Napolyon tarafından geliştirilen yeni sömürge anlayışının uygulamaya konulması olmuştur. Bu anlayışa göre, Napolyon Doğu ülkelerine Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardıklarını yaymak istemiş, Osmanlı-Memlûk yönetimene eleştiriler getirmiştir¹.

Napolyon Mısır'da Arapça bir broşür bastırılmış, broşürün başında besmele ve kelime-i tevhid bulunmaktadır. Broşür Napolyon'un sömürgeci anlayışını ve ikame etmek istediği görüşleri özetler niteliktedir,

“Özgürlük ve Eşitlik temellerine dayalı Fransız Cumhuriyeti adına, Fransız güçleri kumandanı Bonapart'ın tüm Mısır halkına duyurusudur: Uzun süredir iktidarda bulunanlar Fransız milletini tahkir etmekteydiler... Memlûklar tüm dünyanın bu en güzel bölgesini yok ediyorlardı. Ancak kadir-i mutlak ve evrenin efendisi olarak Tanrı onların devletlerinin tahrip edilmesini zorunlu kılmıştır. Ben buraya sırf sizin halklarınızın o zalimlerden kurtarmak için geldim. Ben her şeye gücü yeten Tanrıya ibadet ediyorum ve peygamberi olan Muhammed'e ve kutsal Kur'an'a Memlûklardan daha çok saygı gösteriyorum. Onlara söyleyin Tanrı karşısında herkes eşittir”².

Napolyon ile birlikte Mısır için yeni bir dönem açılıyordu zira bu dönemden sonra, hem Osmanlı Devleti, hem de diğer devletler Mısır için daha özel çabalar sarf edecekti. Napolyon döneminde, Mısır'da belirli yenilikler oldu, beraberinde birçok bilim insanı getirdi, matbaalar açıldı ve de bu dönemde Mısır haftası ile Mısır postası adı altında iki gazete çıkarıldı³. İngiliz ve Osmanlı güçleri Fransız yönetimine son verince, Mısır'da yeni bir dönem, Kavalalı Mehmet Ali Paşa dönemi başlayacaktı.

Napolyon ve Fransız devrim fikirlerinin, Mısır'a nakşedilmesi ile başlayan süreç içerisinde, Fransız işgal kuvvetlerinin ve Memlûk beylerinin, sorunlu ilişkisi, Fransız işgalinden sonra Mehmet Ali Paşa tarafından devralınacaktı. Mehmet Ali Paşa aslen Arnavut kökenli bir Osmanlı paşasıdır. Fransız müdahalesi sonrası, Osmanlı Devleti tarafından Mısır'a gönderilmiş ve aslen gönderilme amacı, Mısır'da Osmanlı düzenini tekrar tesis edilmek istenmesiyle doğrudan alakalıdır. Lakin, gelişmeler böyle olmadı, Mehmet Ali Paşa kısa bir süre sonra, İstanbul'un denetimi dışına çıkmaya başladı ve kendi rotasını merkezden bağımsız bir şekilde uygulamaya

¹Zeynep Güler, *Arap Milliyetçiliği Mısır Ve Nasırcılık* (Tahrir Meydanında Korkuyu Yenmek) Yazılama Yayınevi, 2011 , s 30.

²Bessam Tibi, *Arap Milliyetçiliği* (Çev Taşkın Temiz, İstanbul Yöneliş yayınları.) 1998, s 103.

³Zeynep Güler *Mısır ve ...*, s.31.

koydu. Napolyon yönetimine karşı, Memluk ve ulema direnişi, Mehmet Ali Paşa tarafından, modernleşme öncesi kurtulması gereken faktörler olarak ele alındı. Memluk beylerinin, Mehmet Ali Paşa tarafından kanlı katliamı aynı zamanda ulemanın da geri çekilmesini sağlayacaktı. 1811 yılında, önce iktisadi gücü kırılan Memluklar tamamen tasfiye edilecekti⁴.

“Mehmet Ali Paşa bir bakıma tarih boyu Mısır’a hükmeden yabancı hükümdarlardan biriydi. Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devletinin otoritesini kaybettiği bir zamanda Mısır Valiliği’ni oldu bittiyle ele geçirdi ve otoritesini sağlamlaştırdı, yani kölemen beylerini ortadan kaldırdı. Yabancı kökenli beylerin hepsinin yerine de, Mısır’ın diktatör valisi oldu. Orduyu modernleştirip şeker ve kumaş sanayini kurdu, sulama sistemini düzene koyup tarımı geliştirdi⁵.”

Osmanlı ile Mehmet Ali Paşa ilişkisi, birden kopmadı. Osmanlı yönetimi, Mehmet Ali Paşa’nın, güçlendiğinin farkında olmakla birlikte, kendisine yeni görevlerde vermeyi ihmal etmedi. Vahhabi isyanına gönderilmesi, Mora isyanına gönderilmesi bunlara örnek olarak gösterilebilir. Mehmet Ali Paşa’nın her gittiği seferden, daha da güçlenerek dönmesi, kurguladığı politik argümanlara ortam hazırlıyordu. Osmanlı merkezi ile kopmamakla birlikte, Mısır’da bir dizi radikal adımlar atmaya devam etti. Orduyu, Fransız ordusundan esinlenerek modernize etmesi, tarım ve sanayi hamleleri bunlara ek olarak gösterilebilir.

Rum isyanı ile Mehmet Ali Paşa ile merkez arasında, sürekli artarak gelişen gerginlik, Mehmet Ali Paşa’nın, Rum isyanını bastırmak için Girit ve Suriye valiliklerini de isteyince had safhaya ulaştı. Osmanlı Devleti, isyandan önce valilikler için söz vermesine karşın, isyan bastırılınca bu sözü tutmadı. Mehmet Ali Paşa oğlu İbrahim Paşa’yı Suriye üzerine yolladı. Bu dönemde Osmanlı Devletinin hemen hemen her yerinde ciddi bir otorite boşluğu yaşanıyordu. Rus-Osmanlı savaşının yeni bitmiş olması, Yeniçeri Ordusunun henüz kaldırılmış olması, Mehmet Ali Paşa’nın Suriye işgaline ortam hazırlıyordu. Mehmet Ali Paşa’nın Akka valisi Abdullah Paşa ile olan husumeti de Suriye’nin işgal edilmesinin nedenlerinden biri olarak gösterilebilir. Mısır’daki yeni yönetimden ve vergilendirme sisteminden kaçanların Abdullah Paşa’ya sığınması, buna

⁴Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi (1831-1841)* Ankara, Türk Tarih Kurumu, Basımevi, 1945, s.23.

⁵İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Üçüncü Baskı, İstanbul Hil yayınları, 1995 s,45

mukabil Abdullah Paşa'nın borcunu ödememesi, iki vali arasında yaşanan güç mücadelesini had safhaya çıkarmıştı⁶.

Mehmet Ali Paşa geleneksel Osmanlı siyasetine içkin bir şekilde, gerginliği padişah otoritesine karşı değil, diğer paşalar üzerinden kurguluyordu. Bab-ı Ali her ne kadar bu durumun farkında da olsa Mısır'ı kontrol edecek gücü yoktu. Mehmet Ali Paşa Akka valisiyle Abdullah Paşa ile sorun yaşarken aynı zamanda dönemin en kuvvetli Osmanlı paşalarından biri olan Hüsrev Paşa ile de sorunluydu. Hüsrev Paşa'ya yazdığı bir mektubu aktarmak dönemin siyasi iklimini açıklaması açısından yararlı olacağı kanaatindeyiz.

“Bu da'avamız dünyada faysal-pezir olup ahrete kalmasa güzel olur, zira mesned-i sadaretten istifaya rağbet buyurmazsanız millet-i islamiyye beyninde bu keşakeş kalır ve zannıma göre bendenizi kimse ta'yip etmeyip el badi azle kavli hakk-ı alinizde naklolunur. Ne derlerse desinler makduh-ı alamiyan olurum ve mesnedimde kalırım da'avamı mahşerde görürüm buyurursanız ona da Huda kerimdir dünyada mağlub etmeyen Hakk ahrette de bu abd-i acizini galip ve muvaffak edeceğine şüphem yoktur... Cenab-ı aliniz zannettiğiniz gibi mergub-ı millet ve dediğimiz şeyleri icraya muktedir zat-ı kaviyyu'l- himme değilsiniz. Her ikimizin yaşları kemalindedir ben de işleri oğlum İbrahim Paşa'ya teslim etmek niyetindeyim. Ancak bu sizin sadaretten isti'fanız ve artık bir kenara çekilmeniz şartına bağlıdır. Eğerçi Mehmed Ali senin tuzun kurudur inziva etsen de elverir, ama benim halim sana kıyas olunmaz varidat-ı yevmiye olmadıkça olmaz buyurursanız, yemin etmek her ne kadar adetim değilse de vallahü'i-azim ve billahi'l-kerim dahilen ve haricen hey-et-i mecmua-yı daire-i aliyyelerine, masarifat-ı me'lufe-i seniyyelerine zerre kadar tedenni ve noksan tari olmamak ve her bir şeyi fevkalade ve baliğan-ma-belağ ziyade olmak şartıyla idare-i devletinizi deruhde ederim ve bu hususta sened veriririm... Eğer çi sadaretten istifa ederim, lakin maslahata alışmışım İstanbul'da şöylece bir mahalde işsiz güçsüz oturmaya canım sıkılır buyurursanız, bendeniz de bunu tefekkür ederek Mısır'da oturmayayım. Hicaz'a gidip Mekke-i Mükerrerme'de bir konak ve Taif tarikinde vaki cebel balasında bir kasr binasıyla orada aram u uzlet ve ila ahiri'l-ömr evkat u sa'atimi ibadat u ta'ata sarf ederek tahsil-i zahr-ı ahret edeyim...”⁷.

Paşalar arası güç mücadelesi yukarıda değindiğimiz gibi siyaseti gölgelemekten başka bir anlam ifade etmiyordu. Mehmet Ali Paşa, Bab-ı Ali'yi karşısına alsa, tüm devlet erkanını karşısına alacağını bildiğinden bu şekilde bir siyaset güdüyordu. Bu aynı zamanda belli başlı bahanelerle ilerlemesine olanak sağlıyordu. Bu koşullar altında, Ekim 1831'de

⁶ Sabahattin Şen *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım* –Suriye Baas partisi ve ideolojisi- Hemen kitap İkinci baskı 2010 s23.

⁷ Yüksel Çelik *Şehü'l Vüzera Koca Hüsrev Paşa* – 2. Mahmud Devrinin Perde Arkası- Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi 2013- s 372-373.

İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu harekete geçti, bütün Suriye ve Akka 1832’de Mısır kuvvetlerinin eline geçti. Bölgede yaşanan güç mücadelesine, mukabil bölge halkı arasında saflaşmada yaşanıyor. Lübnan emiri ve Hıristiyanlar İbrahim Paşa’yı desteklerken, geleneksel rakipleri Dürziler Osmanlı tarafını tutacaktı ve savaşa Osmanlı tarafında katılacaklardı⁸.

İbrahim Paşa’nın Suriye müdahalesi bölgede yeni bir dönemi başlatmıştı esasen geleneksel tüm inançların ve kurumların sarsılmasını da beraberinde getirecekti. Ortadoğu’da ilk kez, geniş çaplı bir Arap kalkışması oluyor ve bu kalkışma ilk kez Osmanlı kuvvetlerini başarısızlığa uğratiyordu. Mehmet Ali Paşa kalkışması ile birlikte, şu gerçeklik karşımıza çıkıyor, Avrupa ülkeleri ilk kez doğrudan bölgede söz hakkı elde etmiş oluyordu. Zira kalkışma bir süre sonra, tüm Avrupa’nın da işin içine girdiği, uluslararası bir sorun haline alacaktı.

İbrahim Paşa Suriye’de Adid Davişa’nın da değişimi ile “sıkı bir milliyetçilik” uygulayacaktı. İbrahim Paşa’nın “bağımsız” uygulamalarına, İngiliz politikası engel olacaktı. Dönemin İngiltere Başbakanı Lord Palmerston bağımsız bir Arap devletine karşı çıkmasını Mehmet Ali Paşa’ya şu sözlerle ifade ediyordu,

“Böyle bir şey kendi başına zararsız olabilir fakat Türkiye’nin parçalanması anlamına geleceği için bizim tarafımızdan kabul edilemez. Ayrıca, Hindistan yolunun Türkiye’de olması herhangi bir faal Arap devletinde olmasından iyidir”⁹.

Yukarıda Mehmet Ali Paşa’nın Hüsrev Paşa’ya yolladığı bir mektuptan özet verdiğimizde, paşalar arasında yaşanan husumetin nasıl bir boyutta olduğunu göstermiştik. Bab-ı Ali bu durumda, Mısır’ın siyasal pozisyonunu dengelemek için Tanzimat Fermanını yayınlayan ünlü Reşit Paşa’yı da yedekte tutuyordu. İstanbul-Mısır merkezli bu çekişmeler yaşanırken, Reşit Paşa hem Fransa’da hem de İngiltere’de Mısır aleyhine kulis faaliyetleri yapıyor, alıntılıdığımız gibi başarılı oluyordu. Reşit Paşa dönemin önemli güçlerini Osmanlı tarafına çekmeyi başarmıştı ve ileride bu daha da netlik kazanacaktı. Mehmet Ali Paşa her ne kadar gerginliği paşalar arasında husumet gibi yansıtmaya çalışmış olsa da, dünya siyasetinde pek karşılığı olduğunu söylemek mümkün gözüküyor. Ancak Mısır kuvvetlerinin, Arap coğrafyasında yaptığı hareketlilik ciddi bir devinim yaratacaktır.

⁸ İrfan Acar *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s 10.

⁹ Adid Davişa, *Arap Milliyetçiliği –Zaferden Umutsuzluğa-* (Çev Lutfi Yalçın, Literatür Yay,)2004, s25.

İbrahim Paşa'nın Suriye ve Lübnan'da yaptığı değişikliklerden en önemlilerinden biri, Hıristiyanlara özel haklar vermesi olmuştur. Bu dönemde, Amerikan Misyonerler bölgeye giriş yapıp, birçok okul ve kolej açtılar. Amerikan Misyonerleri Batı'lı eğitim tarzını Lübnan'da uygulayarak, yeni bir orta sınıfın ortaya çıkmasına neden oldu¹⁰. Bu gelişmelerin akabinde, Lübnan'da bir Amerikan basımevi kurulacaktı.

İbrahim Paşa ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeni ek vergiler getirmesi, tüm bölge halkını rahatsız etti, bir süre sonra bu rahatsızlık bölgede huzursuzluklara ve Hıristiyanlarla Müslümanların birbirine girmesini doğuracaktı. Bu karışıklardan istifade etmek isteyen Osmanlı Ordusu, Nizip'te İbrahim Paşa kuvvetleriyle savaştı ve ancak savaşı kaybetti. Bunun üzerine müdahale eden İngiltere, Mehmet Ali Paşa'yı Suriye'den çekilmeye zorladı, Mehmet Ali Paşa ret cevabı verince, İngiliz, Avusturya ve Osmanlı donanması, Suriye kıyılarını kuşattı. Kuzeyden ilerleyen bir Osmanlı ordusu da İbrahim Paşa kuvvetlerini yenince, Mehmet Ali Paşa anlaşmaya razı edildi. Mehmet Ali Paşa yenilip, Mısır dolaylarına çekilmesine rağmen, bölge artık eskisi gibi olmayacaktı. Hem Mısır'da, hem de Lübnan ve Suriye'de yeni sınıflar ortaya çıkacak ve bu yeni sınıfların eğilimleri, Arap Milliyetçiliğinin temelini atacaktı.

Ortadoğu'da 1800'lerin başında durum buyken, Mehmet Ali Paşa vakiasında yaşananlarla birlikte, yeni bir tarihsel aşama belirmeye başladı. Bu dönemden itibaren, hızla ve artarak belirgin bir biçimde, ulusçuluk, milliyetçilik, Pan-Arapçılık gibi çeşitli şekillerde kendini ifade edecek olan milliyetçi-ulusalcı akımlar baş göstermeye başladı. Arap coğrafyasının kendine has özellikleri, tarihi, kültürel dokusu bu bölgede gelişecek olan milliyetçi akımın, edimlerini de belirleyecektir.

Mehmet Ali Paşa ve Oğlu İbrahim Paşa yönetimi, Osmanlı karşısında geçici başarılar elde etmesine rağmen, uzun soluklu bir başarıdan söz etmek pek mümkün değildi. Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl itibariyle ciddi bir kriz yaşıyor olsa da, yüzyılların getirdiği bir geleneksel yönetim şekli vardı. İbrahim Paşa yönetimi, Lübnan ve Suriye'den çekilirken, geleneksel gruplar arasında da husumet artmıştı. Osmanlı yönetimi Lübnan'ı Dürzi aileler üzerinden yönetmişti, İbrahim Paşa ise daha çok Maruniler ile yakın ilişkiler kurmuştu zira Dürziler, Osmanlı tarafında yer almıştı. Maruniler aslen, geleneksel Dürzi hakimiyeti zayıflatmaya başladıktan sonra, bölgede güç kazanamaya başlamışlardı. Araştırmacıların

¹⁰ Sabahattin Şen *Ortadoğu'da ideolojik...*, s24.

tahminine göre, 16.yüzyıl gibi Katolik kilisesine geçen Maruniler, ilerleyen yıllarda Avrupa devletleri ile kurduğu ilişkiler dolayısıyla, Lübnan'da ciddi bir güç haline gelmişlerdi.

Geleneksel Osmanlı yönetimi sadece Mısır'da değil, Suriye ve dolayısıyla bugün Lübnan olarak bildiğimiz ülkede de bir yönetim krizi söz konusuydu. Yönetim krizinin asıl nedeni, Osmanlı'nın geleneksel yönetim biçiminden, daha merkezîyetçi bir yönetim anlayışı geliştirmek istemesinden kaynaklanıyordu. Bu dönemde Osmanlı Devleti merkezinde, iki siyaset söz konusuydu; Birincisi yukarıda adını zikrettiğimiz Hüsrev Paşa'nın başını çektiğini muhafazakâr reformcu siyaset, diğeri de yine adını zikrettiğimiz Reşit Paşa'nın başını çektiği liberal reformcu siyaset. Saray'ın birini öne alıp diğerdinden vazgeçmesi mümkün değildi, bu nedenle Hüsrev Paşa ile Reşit Paşa bu dönemde sık sık Sadaret makamını birbirleri adına değiştireceklerdir. Ancak Hüsrev Paşa'nın başını çektiği siyasetle hem Avrupa'da hem de ülke içinde sonuç almak pek mümkün görünmüyordu. Bab-ı Ali'nin siyaset değişikliğini Halil İnalçık şu şekilde ifade ediyor,

“Selim devri geleneğine uygun ıslahatın temsilcisi bir asker olan Hüsrev Paşa'nın temsil ettiği siyaset, Nizib'de tam bir iflasla neticelenmiş bulunuyordu. İşaret etmek lazımdır ki, Mehmet Ali, savaştan önce Anadolu'da “gavur padişah” ve onun ezici hükümetine karşı şeyhleri ve ayanı kışkırtan propagandaların semeresini Nizib'de aldı. Bu ümitsiz durum karşısındadır ki, imparatorluğu kurtarmak için, devletin başka bir yönde radikal reformlara girişmek zorunda olduğu gerçeği herkes tarafından kabul edildi. O zaman Hüsrev bile çekilmek zorunda kaldı. Devleti kurtarmak için bir zamandan beri ölen padişaha sunduğu layihalarda bütün idarede ve kanunlarda radikal bir değişiklik zorunluluğunu anlatmaya çalışan Mustafa Reşit Paşa'nın temsil ettiği siyaset şekli şimdi tek çıkar yol olarak kabul edildi. Onun hazırladığı ve Gülhane'de büyük merasimle okuduğu Hatt ile yeni bir devir açılıyordu¹¹.

Tanzimat Fermanı'nın okunması ile yeni bir devir açılıyordu fakat Hüsrev Paşa bir dönem sonra aktif bir şekilde siyasete tekrar geri dönecektir ve zaten fermanında onun da imzası vardır. Ancak bu radikal bir değişimin ortada olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Senedi-i ittifak ile ayanların yerelde kazandığı haklar, bir süre sonra ciddi bir soruna neden olmuş, ilk önce Arnavutluk ve Epir'de hüküm süren Tepedelenli Ali Paşa'nın üzerine gidilmiş, akabinde bununla bağlantılı olarak Yunan isyanı gelişmiş ve bunun da son halkası yine ayan kökenli olan Mehmet Ali Paşa olmuştu.

¹¹ Halil İnalçık *Devlet-i Aliyye –Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar -4- Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul 2015 s 104.

Tüm bu politik hattı izlediğimizde, merkezin ciddi bir merkezileştirme politikasına ihtiyaç duyduğunu görmek şaşırtıcı olmayacaktır. Tanzimat merkezileştirmesi bu politikanın bir sonucudur ve özellikle Arap coğrafyasına Tanzimat yanlısı ünlü paşalar atanacaktır. Örneğin Tanzimat döneminin en ünlü devlet adamları, Arap coğrafyasında valilikler yapmıştı. Hariciye Nazırı Fuat Paşa, Bahriye Nazırı Namık Paşa, Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa, Mehmed Kamil Paşa ve Mithat Paşa gibi dönemin çok ünlü devlet adamları Arap coğrafyasında görevlerde bulunmuştu¹².

Bölgeye atanan valiler, yerel aileler ile işbirliği geliştirmeden bölgede otorite kurmakta zorlanıyordu. Bizzat Mithat Paşa, Suriye valiliği sırasında ordu komutanından yeteri derecede destek görmediğinden şikayet ediyordu. Tanzimat ile krize giren devlet yönetimi, yukarıda gösterdiğimiz gibi, merkezin en kuvvetli devlet adamları tarafından idare edilmeye başlandı. Tanzimat döneminde, bölgede askeri güç ciddi anlamda artırılmış, Suriye ve Lübnan bölgesi özellikle Mısır'dan gelecek saldırılara karşı güçlendirilmişti.

Bölgede yenilikler sadece askeri anlamda değil, modern değişikliklerde vuku bulmuştur. Telgraf kurulmuş, Halep, Akka ve Şam'a posta müdürleri atanmıştır. Daha sarsıcı bir gelişme ise, toprak düzenin değiştirilmesi olmuştur. Toprak düzenin değiştirilmesinden itibaren, bölgede feodalitenin gücü giderek kırılmış ve bu da yeni bir toplumsal düzenin oluşmasına olanak vermiştir¹³. Toprakta geliştirilen özel mülkiyet hakkı, 1958 yılında çıkarılan arazi kanunuyla sonra miri topraklar hızla el değiştirdi. Özel mülkiyet ile birlikte bölgede köklü ailelerin gücü, ciddi derecede sarsıldı. Yeni arazi kanunuyla birlikte, ulema sınıfından olan zengin aileler kaybettikleri gücü korumak için, erkek çocuklarını İstanbul'da bulunan modern okullara göndermek durumunda kaldılar. Bu gelişmelerin en önemli sonuçları, gelişmelerle birlikte, güç kaybeden Müslüman aileler, bundan dolayı, Hıristiyanları sorumlu tutarak hızlı bir karşıtlık içine girdiler. Hasan Kayalı, 1850-1860 yılları arasında, çıkan olayların nedenini, bu gelişmelere bağlamaktadır. 1850 Halep, 1854 Musul, 1856 Nablus, 1858 Cidde, 1860 Şam olayları, bu gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır¹⁴.

Osmanlı yönetimi, Mehmet Ali Paşa kalkışması ortaya çıkan yeni durumu karşılamak için, bölgeye yolladığı önemli devlet adamlarıyla bir nevi bariyer uygulamasına

¹²Sabahattin Şen *Ortadoğu'da ideolojik ...*, s 28.

¹³Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar*. (çev. Türkan Yöney), İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1998,s 35

¹⁴ İbid s39.

gidiyordu. Ancak, toprak reformları, modern gelişmeler, Tanzimat yeniliklerinin Arap coğrafyasına da yayılımı, yukarıda gösterdiğimiz gibi yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Yeni toprak düzenin getirdiği gelişmeler ile birlikte, Müslüman ve Hıristiyan toplulukların geriliminin en doruk noktası, 1858 yılında, Cidde’de başlayan olaylar buna örnek olarak gösterilebilir. Cidde’de toplanan büyük bir kitlenin, Hıristiyanlara saldırması sonucu ortaya çıkan olaylar, Fransız ve İngiliz donanmasının, şehri top ateşine tutması ve daha sonra karaya asker çıkartarak 10 kişiyi idam etmesi ile önü alınamaz bir noktaya ulaştı. 1860 yılında, iki Dürzî’nin, Hıristiyanlar tarafından öldürülmesi ile birlikte, silahlı 12000 kişilik Dürzî kuvvetleri ile 50000 kişilik Hıristiyan birlikleri arasında çatışmalar yaşanmaya başlandı. 9 Temmuz 1860 günü, Şam’da çıkan olaylarla da, 5000 Hıristiyan öldürülmesi ile birlikte olaylar artık, bölge meselesinden çıkıp, Avrupa meselesine haline gelmişti.

Osmanlı merkezi, olayları yatıştırmak için bölgeye yukarıda da adını andığımız, Hariciye Nazırı Fuat Paşa başkanlığında bir heyeti, Suriye’ye gönderdi. Fuat Paşa olayların sorumlusu olarak Dürzîleri gördü ve 200 kişiyi idam etti. Dürzî aileler ciddi yaptırımlar uygulandı. Bu durumun, Dürzîler, aleyhine sonuçlanmasını daha çok Avrupa devletlerinin, olaya müdahil olmasına bağlayabiliriz.

Mehmet Ali Paşa ile başlayan süreç, Mısır, Suriye, Filistin, Lübnan ve Irak’ı da içine alacak bir biçimde ve daha sonra körfez ülkelerine de sıçrayarak coğrafyada, idari, ekonomi, sosyal değişiklikleri beraberinde getirdi. Osmanlı’nın Arap coğrafyasındaki geleneksel idari biçimi ciddi şekilde sarsıntıya uğradı, daha sonra Tanzimat dönemi olarak adlandırdığımız süreçte farklı politik müdahaleler ortaya çıktı. Artık Arap coğrafyasında, Avrupa devletlerinin de, açık olarak varlığının ortaya çıkması, aynı zamanda bu devletlerin net politik müdahalelerini gündeme getirecekti.

Yabancı devletlerin ortaya çıkan durumlara müdahalesi kadar, bu dönemde içeriden de belirli örgütlenmeler ortaya çıkmaya başlamıştı. 1857’de kurulan el –Cimiya el-ilmiya-el Suriya (Suriye İlim Derneği) İstanbul’da çıkartılan El Saltanat -1857- Beyrut’ta çıkartılan ve çok uzun yıllar yayın hayatına devam eden, Hadikatü-l Ahbar -1858-. Suriye İlim Derneği kurucuları, Butros El Bustani ve Nasif El Yazıcı daha sonra çeşitli dergi, dernek girişimlerine devam edecektir. Tanzimat dönemi ile ortaya çıkan geleneksel Osmanlı yönetiminin, sadece imparatorluğun merkezinde değil, Arap vilayetlerinde de

geleneksel yönetim şeklini sarsması ve daha merkezi bir yönetim şeklinin gelişmesi, Arap vilayetlerinde karşılığını, yeni bir orta sınıfın ortaya çıkmasında buluyordu.

Dernekleri kuranlar, dergi ve gazete çıkaranlar, yeni oluşan orta sınıfa ait kişilerdi. Geleneksel feodal sistemin, elit aileleri zamanla “eski düzene” dönüleceğini düşünse bile zamanla ortaya çıkan gelişmeler, bunun tam tersini ortaya koyuyordu. Tanzimat döneminin fikrî özgürlüğü baz alması, basın özgürlüğünü savunması, Arap coğrafyasında çıkarılan gazeteler ve dergilerle karşılığını buluyordu.

Butros El Bustani'nin çıkardığı Nafir Suriyye adlı gazete, 11 sayı çıkartılabildi.¹⁵ Tanzimat'ın ortaya koyduğu “basın özgürlüğü” Meşrutiyet'in ilanı ve daha sonra meclisin lağvedilmesi ile nihayet bulmuştu. Arap vilayetlerinden meclise 32 Arap mebus katılmıştı.¹⁶ Meclisin kapatılması akabinde, hem içeriden hem de dışarıdan İkinci Abdülhamit yönetimine karşı, muhalefet örgütlenmişti. Arap mebuslarından 5 kişi İstanbul dışına çıkarılmış, çalışmaları sakıncalı bulunmuştu. Nafir gazetesi ve gizli Arap dernekleri kapatılmıştı ve Türk muhalefeti gibi, Arap muhalefeti de Mısır'a çekilmişti zira bu dönemde Mısır artık, Osmanlı kontrolünde değildi.

Albert Hourani'nin ortaya koyduğu, 1875 yılında Suriye Protestan Koleji öğrencilerinin kurduğu gizli cemiyet, ilk önce Hıristiyanları daha sonra Müslüman ve Dürzileri de içine alıp Lübnan ve de Suriye'de taraftar bulup yayılacaktı. Lübnan için bağımsızlık ve de Suriye için Otonom bölge önermesi, Osmanlı coğrafyası için ayrılık anlamında bir ilki teşkil ediyordu¹⁷.

İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Arap milliyetçiliği için yeni bir sayfa açılıyordu. İkinci Abdülhamit iktidarına muhalefet eden, İttihat ve Terakki Partisi, Paris'te kurulan Türk-Suriye Cemiyeti ile ilişkiye geçmişti ve bir süre sonra birleşmişlerdi¹⁸.

Bir diğer örgüt, Kahire'de Müslüman Araplar ve İstanbul'dan gelen Jön Türkler tarafından kurulan Cemiyetü's Şurati'l – Osmaniyye (Osmanlı İstişare Cemiyeti) -1897-yılında kuruldu. Örgüt, İstanbul'a ve Avrupa emperyalizmine karşı mücadele ediyordu. Emperyalizme karşı mücadele faktörü, bu dönem için oldukça ilgi çekici olmakla birlikte,

¹⁵ Bessam Tibi *Arap Milliyetçiliği ...*, s 138.

¹⁶ Sabahattin Şen *Ortadoğu'da İdeolojik ...*, s 52.

¹⁷ Albert Hourani *Arabic Thought In The Liberal Age 1798-1939* (Londra 1962) s 275.

¹⁸ Sabahattin Şen *Ortadoğu'da İdeolojik...*,s 52.

İstanbul'un yönetim tarzını da kıyasıya eleştiriyordu. Anayasal reform ve birleşik bir Osmanlı çizgisinde oldukları konusu gayet nettir.

Sultan Abdülhamit dönemi, Tanzimat döneminin tezadı ve diğer taraftan sürdürücüsü durumundaydı. Tezat olan durum, basın özgürlüğü, anayasal reform, bireysel haklar vs... kısıntıya gidilirken, diğer yandan merkezileştirme, modern okulların kurulması, olağanca hızıyla devam ediyordu. Bu koşullar altında, Jön Türk ve Arap hareketlerinin, belirli konularda yaklaşımlarının benzer olması şaşırtıcı değildir.

İkinci meşrutiyet öncesinde, Arapların ve Jön Türklerin birbirine olan yaklaşımı kısa süre sonra, bir çatışmaya ve daha sonra ciddi anlamda bir kopmaya dönecekti. İkinci Abdülhamit yönetimine karşı, birlikte mücadele eden hareketler, Arapların ayrılma eğilimini daha net ortaya koyması, İttihat ve Terakki Partisinin liberal bir çizgiden daha ulusçu bir çizgiye savrulmasıyla gerilimin fay hatları ortaya çıkmış oluyordu.

İttihat ve Terakki çizgisi, Araplardan “bağımsızlık” endişesiyle çekinirken Arap hareketleri İttihat ve Terakki partisini “ulusçu” olmakla suçluyordu. İki yaklaşım arasında ilk gerilim, dil meselesinde yaşanacaktı. İttihat ve Terakki Partisi Arap vilayetlerinde, Türkçenin kullanımı önermesi mahkeme dilinin –Hukuk dili- Türkçe yapmak istemesi, Araplar tarafından sert bir şekilde eleştirilmesine yol açacaktı. İttihat ve Terakki Partisi her ne kadar, eğitimde “dil birliği” sağlama gayesinde olsa da, bu tutumunda ısrarcı olmayacak, sadece söylem ve çeşitli emirler düzeyinde kalacaktı.

1908 yılında meşrutiyetin ilan edildiği dönemde, İttihat ve Terakki içinde, Arap subaylar bir hayli fazlaydı ve hatta 31 Mart ayaklanmasının bastırılmasında, iki Arap general ön saflardaydı. Aziz Ali El Mısri ve Mahmut Şevket Paşa. Meşrutiyetin ilan edildiği yıl, Jam'iyat Al Ikha Al Amlı Al-Utman (Arap-Osmanlı kardeşliği Cemiyeti) kuruldu. Cemiyet Arapları Osmanlı imparatorluğu içinde, kabul ediyor olsa da, kendi yönetimlerine, Arap coğrafyasında, Türkçenin yanında Arapçanın da eğitim dili olarak kullanılmasını savunuyordu. İttihat ve Terakki bağlamında, uluslaşma meselesini Brauner, şöyle özetliyor

“Balkanlardaki modern ulus fikirlerinin baskısı altında kalan Jön Türkler, liberal prensiplerinden vazgeçmek zorunda kalmışlardı. Ayrıca Tripoli'nin İtalya'nın eline geçmesi Avrupa'daki tüm Osmanlı topraklarının kaybedilmesi sonuçlanan kaçınılmaz savaşlar otoriter bir Türk Milliyetçiliği

doğurmuştu. Fransız tarihçi, Leon Calhun'un araştırmalarından belirsiz teoriler, Orta Asya'daki Türklerin kökenleri anlamına gelen "Turan"'ı üretti ve bu İslam öncesi Türk yurdu, yazar Halide Edip'in ve şair filozof Ziya Gökalp'in yazılarında mühim bir yer işgal etti¹⁹.

Bu dönemlerde, Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumu göz önünde bulundurmamak gerekiyor. Özellikle İttihat ve Terakki partisinin iktidarı aldığı yıllarda, imparatorluk daha çok Arap-Türk devletine dönüşmüştü. Ulusal bütünlük perspektifi ağırlık kazandıkça, sorunun boyutu da netleşiyordu. İkinci Abdülhamit döneminde, basın özgürlüğü, bireysel haklar, anayasanın ilan edilmesi ve bunun etrafında birleşen Arap örgütlenmeleri, artık nitelik değiştiriyor, "ulus" fikrini daha açık bir şekilde ortaya koyuyorlardı.

Aslen birçok konferans ve cemiyetlerden söz etmek mümkün olsa da, 1911 yılında Paris'te kurulan Cemiyet'ül Arabiyye El Fatat (Genç Arap Cemiyeti) kurulanlar arasında en önemli yeri teşkil ediyordu. Başlangıçta dönemin siyasi iklimine uygun bir şekilde, Osmanlı Devleti içinde, bir federasyon ya da otonom bölge, özerklik talep ederken, daha sonra bağımsızlıkçı bir çizgide hareket etmiştir²⁰. Cemiyet'in en önemli konferansı 1913 yılında topladığı Paris konferansıdır. 1913 yılında Babı-âli Baskını ile iktidarı tam olarak eline alan, İttihat ve Terakki, konferansın toplanmasını önlemek için bir hayli çaba sarf etmiştir.

El Fatat Cemiyetine muhalif olan Arap gazeteleri ve de İstanbul'da bulunan Arap gazeteleri konferansın toplanmasına karşı, tepki koymuşlar, örgütün Fransa ile bağlantılarını sorgulamışlardır. Fransa'nın konferansın toplanmasına destek verdiği, İttihat ve Terakki çevrelerinin bir politik yalanı değildir, Fransız devletinin El Fatat örgütü ile ciddi anlamda temasları vardır. Tüm uğraşlara rağmen İttihat ve Terakki konferansın toplanmasını engelleyemedi ve Mithat Şükrü başkanlığında bir heyeti Paris'e gönderdi²¹. Konferanstan çıkan sonuçlara göre, İstanbul ile bir anlaşma imzalandı. Konferansın ortaya koyduğu "Osmanlı içinde haklar istiyoruz" fikri, İttihat ve Terakki iktidarı tarafından da kabul gördü. Anlaşmanın içeriği kısaca şu şekilde: Eğitim alanında, Arapçaya öncelik tanınması, ana dilde eğitim Arapça iken, lisede Türkçe derste verilecek. Valililer dışında, bütün Arap vilayetindeki memurlar Arapça bilmek zorunda olacak. Askerler

¹⁹ Bessam Tibi *Arap Milliyetçisi...*, s 147.

²⁰ Ancak bu konuda araştırmacılar hem fikir değildir. Bessam Tibi, Adid Davişa "bağımsızlık yönünde hareket ettiklerini" onaylamazken, Sebahattin Şen, bağımsızlık çizgisinde siyaset yaptıklarını dile getirir. Bu konuda araştırma yapan tüm uzmanları dikkate alırsak, bağımsızlık talebinin, siyasi iklime uygun şekilde manevralar içerdiğini görürüz.

²¹ Sabahattin Şen *Ortadoğu'da İdeolojik...*, s 62.

memleketlerine yakın yerlerde görev yapacaklar. Prensip olarak Arap vilayetlerin resmi işler Arapça olarak yapılacak. Araplardan en az beş vali görev yapacak.

Anlaşmanın özetini göz önüne aldığımızda bir bağımsızlık talebi olmadığını anlıyoruz. Ancak El Fatat örgütü, Dünya Savaşı sırasında tavır değiştirecek ve bağımsızlık söylemleri, zaman zaman daha net olarak ortaya çıkacaktır. Kısa bir süre sonra, Dünya Savaşı başladığında örgüt, Şerif Hüseyin ile temasa geçmiş ve “bağımsızlık” yolunda adımlar atmıştır.

Arap coğrafyasında bu gelişmeler yaşanırken, Birinci Dünya Savaşı 1914 tarihinde başlamıştı. İttihat ve Terakki savaşın dışında kalamayacağını anlayınca, ilk önce İngiltere'nin başını çektiği cepheye yanaşmış ancak sonuç alamayınca, 2 Ağustos 1914 tarihinde, Almanya'yla ittifak yaparak savaşa dahil olmuştu. Savaşın başlaması ile Arap coğrafyasının durumu, savaşan ülkeler açısından bir hayli önem arz ediyordu. İngiltere ve Fransa, buradan çıkacak bir isyanı siyaset açısından örgütleyerek, Osmanlı Devletini zor durumda bırakmak istiyordu.

Yukarıda El Fatat örgütünün Fransa ile olan münasebetinden bahsetmiştik ve bu ilişki Osmanlı Devleti açısından da biliniyordu. Savaş esnasında Suriye komutanlığına atanan Cemal Paşa Fransız Konsolosluğu'ndan ele geçirdiği belgelere dayanarak, birçok idam kararı verdi. Cemal Paşa'nın hedefi, Arap Ulusal hareketini pasifize etmektir. İdam edilenler arasında Paris konferansına katılan şahsiyetlerde bulunmaktaydı. Ancak hedef edilen olmadı ve güdülen politika, İngiltere ve Fransa'nın da teşviki ile bir Arap isyanına dönüştü.

Dünya Savaşı başladığı dönemde, bölgede aileler arasında olan çekişmeleri dikkate alan İstanbul yönetimi buna göre bir politika izliyordu. Şerif Hüseyin bölgede potansiyeli olan Haşimi ailesinin lideriydi. Sultan Abdülhamit tarafından İstanbul'a davet edilmiş, bir nevi göz hapsinde tutulmuştu. 1916 Arap isyanından önce, İngiltere ve Fransa ile temasa geçmiş, Arap hareketleriyle ittifaklar kurmuştu.

Nitekim, 1916 yılında isyana kalkışmış ve bölgede Osmanlı Devletini çekilmeye zorlamıştır. İsyandan önce Oğlu emir Abdullah Kahire'de İngilizlerle görüşmüş, bir nevi nabız yoklamıştı. Bu gelişmeler yaşanırken, İngiltere ile Fransa arasında Sykes-Picot olarak bilinen gizli anlaşma imzalanmıştı. Şerif Hüseyin ve oğullarının bu anlaşmanın

içeriğinden tam olarak haberleri yoktu, zira İngiltere kendilerine Suriye’yi söz vermişse de, anlaşmaya göre Suriye Fransa’ya bırakılıyordu. 1917’de Rusya’da ortaya çıkan sosyalist devrimin liderlerinden Troçki, gizli anlaşmanın tüm içeriğini İzvenistiya gazetesinde yazmıştı. Şerif Hüseyin anlaşmanın içeriğini öğrenince, hoşnutsuzluğunu belirtse de, Arap isyanıyla birleşen İngiliz birlikleri, Osmanlı Devletini Arap coğrafyasından çıkarmıştı ve bu da bir devrin sonuna, yeni siyasi gelişmelere kapı açmıştı.

Aslen vahhabi isyanını bir kenara bırakacak olursak,²² “itiraz” olarak Arap kımıldamalarını, iki açıdan ele alabiliriz. Müslüman Arapların yaklaşımı ve Hristiyan Arapların yaklaşımı olarak. Müslüman Araplarla, Hristiyan Arapların arasında Osmanlı’ya bakış açısından, örneklendirdiğimiz isyanların da etkisiyle, açılış farkları vuku bulmuştur. Müslüman Araplar, Dünya Savaşına kadar Osmanlı’dan kopmayı, açık bir şekilde dile getirmemiş, ancak Hristiyanlar daha net bir şekilde, ayrılığı savunmuşlardır.

Erken dönemde, misyonerlik okullarında okuyan Hristiyanlarda ulusçu ve ayrılık yanlısı, eğilim gözükürken, Tanzimat döneminden itibaren, özellikle muhalif hareketlerin Avrupa’ya kaymasından sonra Müslümanların da, Arap hareketlerinin içinde yoğun bir şekilde yer aldığı görülüyor. Özellikle İbrahim Paşa’nın Suriye’ye girmesinden sonra, Hristiyan Araplar da milliyetçi kımıldama baş gösterdi. Bunun en önemli nedeni, İbrahim Paşa’nın seküler yaklaşımda olması ve de Arap Hristiyanların bu anlayış içinde daha eşit koşullarda yaşayacaklarını düşünmesinde yatıyor. Arap Hristiyanlarından alınan “kelle” vergisi, kaldırılmıştı. Bu yaklaşımlar çeşitli kımıldamalara neden olurken, İstanbul’da da bu dönemde benzer gelişmeler yaşanıyor. Bu nedenle Arap Hristiyanların yaklaşımlarını sadece vergi ve seküler bir toplum anlayışına indirgemek kuşkusuz hatalı olacaktır. Hristiyanların için en önemli mesele Arap ulusunun önemli –belki de kurucu- bir unsuru haline gelmekti. Bunun için Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde, Müslüman Araplara nispeten milliyetçi yaklaşımda daha fazla ön plandaydılar.

²² Vahhabi isyanı bölgede Osmanlı’ya karşı girişilen ilk geniş çaplı isyandı. Esasen, Birinci Dünya savaşında da vuku bulan “Arap İsyanının” köklerini burada aramak mümkündür. Ancak, Vahhabi İsyanını bir ulusal isyan ya da ulusal bir ayrılık hareketi olarak hiçbir araştırmacı, ele almıyor. Daha çok Osmanlı’da bulunan, “dinsel bozulma” Muhammed İbn Abdülvahhap tarafından Osmanlı’ya yapılan ziyaretler sonrası ele alınıyor. Abdülvahhap, Türklerin dini bozduğunu iddia etmekle birlikte, halifeliğin Araplar tarafından daha iyi temsil edilebileceğini savunmuştur. Yukarıda da kısmen bahsettiğimiz gibi, M. Ali Paşa’dan gelen yardımlarla Vahhabi isyanı bastırılmıştır ancak bu İsyanın yer altından da olsa sürdürülebilir olduğu Dünya Savaşında net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

19.yüzyılda Osmanlı döneminde Arap entelektüelleri arasında yapılan tartışmaları göz önüne aldığımızda, bir Arap milliyetçiliğinden söz etmek kısmen tartışmalıdır. Hıristiyan Araplarla, Müslüman Araplar arasında yaklaşım farkı, döneme damgasını vuran kişiler nezdinde belirgindi. Bu dönemin entelektüel gelişimi kuşkusuz ileride oluşacak milliyetçi dönemin alt yapısını oluşturmaktadır.

1.2. Arap Milliyetçiliğinin Teorisyenleri

Mısır'da ortaya çıkan Mehmet Ali Paşa yönetiminin Avrupa'ya gönderdiği öğrencilerden Rifa'a Rafi Tahtavi (1801-1873), Batıcı düşünce akımını benimseyen, ilk önemli aydın olmuştur. Tahtavi Paris'te kaldığı yıllarda, Fransız aydınlanmasının önemli figürleri etkisi altında kalmıştır. 1830 devrimine tanıklık etmiş, liberal düşüncelerden etkilenmiş, toplumun refahını yükseltecek konulara kafa yormuştur. Ulus kavramını Ortadoğu'da seküler anlamda ilk kullanan kişi olması bakımından, Arap milliyetçiliği için önemli bir yere sahiptir. Şöyle bir sözü vardır, “Anavatan, özgürlük, düşünce ve çalışma ile kuracağımız ortak mutluluğun zemini olsun”²³.

Tahtavi Mısır'da, tercüme odasından, gazete editörlüğüne, El Ezher'de ders vermeye kadar çok ciddi görevlerde bulundu. Paris'te, kaleme aldığı anıları, Mısır'da basıldı ve tüm memurlara okuma zorunluluğu getirildi. Tahtavi aslen, Mısır açısından, ilk milliyetçi söylemleri dile getiren kişi olarak tasavvur edilebilir. Firavun dönemlerinden örnekler vermesi, Mısır'ın tarihine özellikle vurgu yapması, teorik düzeyde olmasa da söylem olarak bir milliyetçi bakışı ortaya koyuyordu. Tahtavi döneminin en belirgin özelliği, Batı müdahalesi döneminde yaşamamış olması ve bu nedenle, kendisinden sonra gelen nesile göre, Batı'yı daha olumlu bakmasıdır. Fransızcadan, Arapçaya öğrencileri ile çevirdiği eserler, son derece önemli gelişmelere neden olmuştur.

Tahtavi'nin aksine diğer Mısırlı iki düşünür, Cemaladdin El Afgani (1839-1897) ve onun öğrencisi Muhammed Abdu (1849-1905) daha İslami, seküler olmayan bir görüş ortaya koyuyordu. Arap milliyetçileri tarafından iki düşünür, önemli ölçüde yer etse de, Arapçılık hakkında teorik olarak geliştirdikleri bir çerçeve bulunmamaktadır. Daha çok İslami muhalefet denilebilecek bir çizgide, düşüncelerini geliştirmişlerdir. İki düşünce adamının savunduğu genel hat, durgun Müslüman toplumu daha dinamik bir hale

²³ Zeynep Güler *Arap Milliyetçiliği...*, s 39.

gelmesini sağlamak, Batı'nın felsefi-akli üstünlüğünü, İslamiyet ile uyumlu hale getirmektir. Afgani şöyle söylüyor, “İslam bilimsel akıl tarafından keşfedilen prensiplere uyum halindeydi ve hatta din, akıl tarafından talep ediliyordu”²⁴. İki önemli düşünürün de, Britanya işgaline karşı çıkması, milliyetçi hareketi destekledikleri izlenimini uyandırıyor. Ancak o dönemin koşullarında, belirgin bir milliyetçi akım olmadığı için, araştırmacılar bu konuda hem fikir değiller.

Örneğin, Arap tarihçisi, Nicola Ziadeh'e göre, Afgani ulus devlet yerine, İslam Ümmet kavramını savundu. İslam, dile, milliyete bakmasızın, tüm ümmeti içine alıyordu. Diğer yandan, Afgani ve özellikle Abdu'nun bir tür, İslamcı-Milliyetçi bir akımında içinde olduğu söylenebilir. Zira dönemselsel olarak, iki figürde bir “diriliş” “öze dönme” hareketlerinin öncüsüydü ve hareketler aynı zamanda, yabancı işgallerine karşı da bir bakış açısı sağlıyordu. Bu nedenle, Abdu Mısır'da milliyetçi Arabi hareketini destekledi ve bunun sonucunda sürgüne gönderildi. Milliyetçi hareketin, önemli isimlerinden birisi olan Zağlul Paşanın çabaları sonucu, Hıdiv'in davetiyle tekrar Mısır'a dönebildi.

Tahtavi'nin, içinde bulunduğu zaman kesiti ile Afgani ve Abdu'yu ayıran kesin çizgi, Tahtavi'nin, Avrupa'yı salt “ilerici” bir zemine yerleştirmesi ancak ilerleyen dönemde Avrupa emperyalizminin giderek artan saldırgan çizgisi, Afgani ve Abdu tarafından fark ediliyordu. İleride Sati El Husri üzerinden göreceğimiz gibi, Ernest Renan'ın temsil ettiği, Avrupa aydınlanması ve onun ulusçuluk kavramı, Sati El Husri'de olduğu gibi, Afgani'de de, net bir şekilde eleştiriliyordu. Zira Renan'a göre, İslamiyet bilim ve kültürler uyuşmayacak bir dindi. Afgani o dönem Fransa'da yazdığı “Journal des Debas” dergisinde, Renan'a itiraz ediyordu²⁵.

Afgani'nin emperyalist saldırganlığın bir sonucu olarak ortaya çıkan ulus-devlet ilişkisini, İslami bir referansla içinde, ulus kavramını tasfiye edip, geliştirmek derdindeydi. Bu görüşleri, İstanbul'un da dikkatini çekmesi üzerine, İstanbul'a davet edildi. Ancak Afgani, yerleşik olan İslam anlayışına ve de Osmanlı'ya karşı da eleştirileri olduğu için, İstanbul yönetimi ile anlaşamayacaktı. Afgani ve Abdu'nun İslam endeksli çabaları, seküler milliyetçi gelişim karşısında tutunamayacaktı ancak seküler milliyetçiliğin İslamiyet'ten ne denli bağımsız ele alınabileceği ise tartışmaya açıktır.

²⁴ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 18.

²⁵ Bessam Tibi *Arap Milliyetçiliği...*, s 117.

Başka bir İslam içerikli bakış açısı da Reşit Rıza (1865-1935) tarafından ortaya koyuluyordu.²⁶ Reşit Rıza'nın, Afgani ve Abdu'dan en önemli farkı, Osmanlı yönetimine karşı çok ciddi eleştirileri olmasıydı. Halifeliğin Osmanlı'da olmasına karşı çıkıyor, Halifeliğin tekrar Araplara geçmesini savunuyordu. Osmanlılar, hilafeti Abbasiler'den zorla aldığını dile getirmiş, Türklerin hilafete zarar verdiğini, güçlü şekilde temsil etmediğini savunmuştur²⁷. Ayrıca, Reşit Rıza için, önemli bir ayrım şudur, Türklerin çok güçlü bir imparatorluk kurduğunu dile getirmesine karşın, kurulan imparatorluğun Arapların geçmişte kurduğu imparatorlukla kıyaslanamaz derecede olduğunu söylemesi, Afgani ve Abdu'un tersine "ırk" kavramını daha ön plana çıkardığını söyleyebiliriz. 1900'de yazdığı bir makalesinde şunları dile getirmiştir, "İslam fetihlerinde en büyük şerefın Araplara ait olduğunu dinin onların sayesinde büyüüp geliştiğini, onların yarattığı temelin en sağlam, onların ışığının en parlak ve onların en büyük Ümmet olduğunu söylemek istiyorum"²⁸.

Reşit Rıza Türklerle, Arapların etnik kökenini ısrarlı bir şekilde vurgulamıştır ve 1916 Arap isyanında, ayrılıkçı bir tutum sergilemiştir. Ancak Reşit Rıza'da her şeye rağmen, ırkı ön plana almamış, İslamiyet'i daha çok ön plana çıkarmıştır. Bu nedenle, milliyetçilik onun için, İslam içi bir kavram olarak kalmış, Batı Avrupa'da gelişen milliyetçi akımlara sıkı bir muhalefet sergilemiştir. Her ne kadar Arap isyanında ayrılıkçı bir tavır sergilemiş olsa da, 1916 yılına kadar, Osmanlı'ya karşı açıktan bir muhalefet girişiminde bulunmamış, Osmanlı milliyetçiliğini savunmuştur. Zira Osmanlı'nın güçlü olması aynı zamanda Müslümanların güçlü olması anlamına geliyordu. Düşünür, milliyetçiliğin etnik bir şekilde tezahürüne karşıyken, onun "İslam kardeşliğine" hizmet etmesine, destek veriyordu.

Suriyeli bir düşünür olan Abdulrahman el Kavakibi (1849-1903) Türkler ile Araplar arasındaki etnik farka daha fazla dikkat çekmiştir. Tabaa'i al İstibdad (Despotizmin Doğası) diye bir kitap yazarak İkinci Abdülhamit yönetimini eleştirmiştir. İslam'ın içinde bulunduğu durumdan dolayı Osmanlı'yı mesul tutuyor, hilafetin Osmanlılardan alınıp, Kureyş ailesine verilmesini dile getiriyordu. El kavakibi, tüm eleştirilerine rağmen Osmanlı'nın dağılmasını savunmamış, daha çok Halepli seçkin bir aileden gelmesinden

²⁶ Reşit Rıza Suriyeli bir düşünürdür. Türkçe yazılmış kaynaklarda ismi, "Reşit Rıza" olarak geçerken, Arapçadan Türkçeye aktarılmış kaynaklarda Raşid Rida olarak geçmektedir.

²⁷ Albert Hourani *Arabic Thought...*, s 4.

²⁸ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 19.

dolayı ve o dönemde, seçkin ailelerin güç kaybetmesinin Osmanlı yönetimine karşı siyasal bir eleştiri noktası olması bir hayli etkilidir.

En nihayetinde, Afgani, Abdu, daha çok İslamiyet'in reforme edilmesini ön plana çıkartırken, Suriye kökenli iki düşünür, yazar Rıza ve El Kavakibi, İslamiyet'in reforme edilmesini savunurken, aynı zamanda "Arapçı" eğilimleri de sergilemişlerdir. Daha çok "Arap" vurgusunun Suriye kökenli iki düşünürden gelmesi elbette önemli bir noktadır. Yine de iki düşünüründe, bir Arap milliyetçisi olduğunu söylemek doğru değildir.

Beş düşünüründe, belirli bir çerçevede kalması dönemin koşulları ele alınca çok şaşırtıcı değildir. Ancak, yukarıda değerlendirdiğimiz yazarlar, bir dönemin bakış açısını yansıtırken, hemen hemen aynı dönemde, belirli net çizgilerde milliyetçilik adına çizilmeye başlanmıştı. İbrahim Paşa'nın uygulamalarıyla, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında gerilim çıktığından söz etmiştik. Milliyetçilik bakış açısında, başlangıçta Hıristiyan düşünürler ile Müslüman düşünürler arasında da bir fark göze çarpıyordu. Hıristiyanlar doğal olarak daha net bir "Araplık" vurgusu, hakimken, İslamiyet'in yapısı gereği, Müslüman düşünürler daha temkinli davranmaktaydı.

Bu koşullar ele alındığında, Osmanlı İmparatorluğunun ilk parçalanması gerektiğini, dile getiren Suriyeli bir Hıristiyan olan Necip Azuri olmuştur. Diğer yazarlar gibi, Azuri de Türkleri eleştiriyordu ancak, Azuri'nin eleştiri noktası, Türklerin "İslamiyet'e verdiği zarardan" çok, Araplara verdiği zarardı. Azuri'ye göre, Araplar salt İslamiyet içi bir unsur değildi, İslamiyet'in bir alt ifadesi de değildi. Hıristiyanlar da Arap'tı ve Araplar arasında, din ayrımı olmaması gerektiğini savunuyordu.²⁹

1.3. Arap Milliyetçiliğinin Ortaya çıkışı

Hans Kohn Doğu'da milliyetçiliğin ortaya çıkışı için şu ifadeleri kullanmaktadır,

"Nasıl ki eskiden Fransız emperyalizmi Alman milliyetçiliğini ve Avusturya emperyalizmi İtalyan ve Çek milliyetçiliğini tahrik etmişti... Doğu'da da emperyalizm milliyetçiliğin uyandırıcısı olmuştur"³⁰.

Her milliyetçiliğin gelişmesi gibi Arap milliyetçiliğinde de Tarihsel olarak, araştırmacılar milliyetçiliğin oluşumu konusunda, hem fikir değildir. Hans Kohn'un tespiti

²⁹ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*,s 23

³⁰ Hans Kohn *Nationalism and Imperialism in the Hinter East* . 2. Baskı New York: 1959 s 64

gibi, Batı emperyalizmi tarafından kışkırtılan bir milliyetçilik olgusu varken, Mehmet Ali Paşa döneminde incelediğimiz gibi liberal milliyetçilik anlayışını da görüyoruz. Bu yaklaşımları eğer nedenlersek, kuşkusuz var olan gelişmeleri dikkate almak durumundayız. 20. Yüzyılın başı ile 19. Yüzyıl başı arasından çok ciddi fark vardır. Arap coğrafyasının kendine özgünlüğü, tanımlar konusunda var olan çeşitliliği artırıyor. Milliyetçilik üzerine yaptığı çalışmalarla haklı bir üne sahip olan Benedict Anderson millet için şu tanımları yapıyor,

“Ulus hakkında şu tanımları öneriyorum, ulus hayal edilmiş siyasal bir topluluktur. Kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık için olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. Hayal edilmiştir çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam eder”³¹.

Arap milliyetçiliğinin kökenine indiğimizde, Anderson’un tanımına uygun bir biçimde, olabildiğince geniş bir coğrafyada birbirileri ile dil üzerinden iletişim kuran, teorik olarak hayali bir cemaat yaşamaktadır. Bu anlamıyla, Arap milliyetçiliğine düşünsel anlamda, bu gerçeklik damgasını vuracaktır. Arap milliyetçiliği özelinde, devlet ve millet tanımları ciddi bir paradoksu oluşturuyor ve milliyetçi düşünülerinde erken dönemlerde devlet tanımları ile daha sık uğraştıklarını görüyoruz. Bunun nedeni, Arap milliyetçiliğinin ortaya çıktığı dönemde, Arapların kendilerine ait bir devleti olmamasından kaynaklanıyor. Devlete olan yaklaşım, ilk etapta Osmanlı Devletine karşı, “özgürlük” alanının genişlemesiyle ilgiliyken daha sonra, Osmanlı Devletinin dağılmasıyla birlikte hızlı bir kopuşa ve açık olarak kendi devletlerinin tanımları olarak gerçekleşecektir.

Arap düşüncesinin izlerini 19.yüzyılda ararken, Arap milliyetçiliği üzerine çalışma yürüten Albert Hourani, 15.yüzyılın büyük filozofu İbn Haldun’dan Arapçaya ait kesitler görür. İbn Haldun Araplara ve Arapçayla ilgili tespitleri şöyledir,

“ Güney Arabistan’dan İspanya’ya göç ettikten altı asır sonra geri dönen bir ailenin hala kendini tanıdık bir çevrede bulduğu bu dünya, zaman ve yer farkını aşan bir bütünlüğe sahipti; Arap dil her kapıyı açabilirdi ve bu dünyayı bir baştan öbürüne etkilemekteydi; belirli bir öğretmenler zinciri tarafından aktarılan bir bilgi kümesi, kurallar değiştiği zaman bile bu ahlaki topluluğu korudu; hac yerleri, Mekke ve Kudüs, zaman zaman güç birinden ötekine kaysa da, insanların değişmeyen

³¹ Benedict Anderson *Hayali Cemaatler –Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması-* (çev İskender savaşı) Metis Yayınları 6. Basım 2011. S 20.

kutuplarıydı. Dünyayı yaratan ve onu devam ettiren Allah'a inanç kaderin cilvelerine anlam kazandırmaktaydı³².

Arap filozofunun, tespitleri, milliyetçi teorisyenler için bir hayli önemli olacaktır. İbn Haldun'un ortaya attığı tezler, Ortaçağ için Arap coğrafyasının ne denli görkemli ve çekim merkezi olduğu kanıtlar niteliktedir. Bu dönemlerde, Avrupa'nın uğraştığı cehalet, yolsuzluklar, savaşlar, hastalıklar Arap dünyasından bir hayli uzaktadır. Gerek İbn Haldun'un bahsettiği dönem olsun, gerek Osmanlı hâkimiyetindeki dönem olsun Arapça her zaman çekim gücünü korudu. Osmanlıların Müslüman olmaları, Arapçaya kutsal dil atfında bulunmalarına neden oluyordu. Diğer yandan, daha 16. Yüzyılda Roma Papalığı Doğu Kiliselerinin papazlarını eğitmek için okullar kurmaya başladı. Bu okulların Arapçaya muazzam bir katkısı olduğunu hemen hemen tüm araştırmacılar kabul etmektedir.

Napolyon işgali ve ardı sıra gelişen İngiliz müdahaleleri, ilk olarak Mısır, daha sonra Suriye ve entelektüel çevre bakımından da Lübnan'ı etkileyecekti. Bu gruba elbette ileride sıklıkla karşılaşacağımız Filistin meselesi ve Irak dahil olacaktır. Ancak Arap milliyetçiliği ve hedefleri, bu ülkelerle sınırlı kalmayacaktır tüm Arap coğrafyasını etkileyecektir.

Arap milliyetçilerinin 19. Yüzyıl sonuna gelindiğinde, iki milliyetçilik akımı ile karşılaştıklarını görmek mümkün. Milliyetçiliğin temelinde, o dönem iki akım mevcuttu, biri Fransız-İngiliz düşünürlerin başını çektiği ekol, diğeri de Alman düşünürlerin başını çektiği Alman ekolü. İki düşünce akımının arasında şöyle bir fark vardır, İngiliz-Fransız ekolü devlet olmadan milliyetçiliği düşünemiyordu. Alman ekolü ise bunun tam tersi, Milliyetçiliğin, milletin vb... devlet olmadan da var olacağını ve var olduğunu savunuyordu. Kuşkusuz Alman ve Fransız-İngiliz ekolünün oluşumunda temel etken, mevcut konjonktördü. Almanların uzun süre "devletsiz" olmaları bu düşüncenin temelinde en belirgin faktördü, oysa İngiliz ve Fransız düşünürler devlet olmadan milliyetçiliği ve dolayısıyla milleti düşünemiyordu.

Alman ve Fransız-İngiliz geleneklerindeki bariz ayrım, Arap milliyetçiliğinde de kendine yer buldu. Arap milliyetçileri, devlet tanımı gereği Alman milliyetçiliğine yönelecek, Alman düşünürlerin düşüncelerine kendi çalışmalarında geniş yer verecektir. Ayrıca Alman milliyetçiliğinin oluşum aşamasıyla Arap milliyetçiliğinin oluşum

³² Albert Hourani –A History of the Arab Peoples- New York, Warner Books 1991 s 4.

aşamasında da benzerlikler mevcuttur. Alman milliyetçiliği, Napolyon'un Almanya'yı işgaline bir tepki olarak gelişmişti. Arap milliyetçiliğinin gelişim aşamasında Arap toprakları üzerinde Fransa ve İngiliz işgalleri mevcudiyetini koruyordu. Arap düşünürlerin, hali hazırda Fransa ve İngiltere'ye bir karşı çıkışı olduğunu belirtmek gerekiyor.

Ernest Renan'ın meşhur "what is a nation" makalesinde, görüleceği gibi Renan devlet olmadan milleti tasavvur edemiyor. Fransa kralının kısmen zorbalık, kısmen adaletle devlet ve millet birlikteliğini yarattığını savunur³³. Adid Davisa, Arap millieyetçiliğini incelediği eserinde, İngiliz yazar Edmund Burke'nin de Fransız yazar, Ernest Renan gibi devleti kutsadığına işaret ediyor.

"Örneğin Edmund Burke reflections on the revolution in France (Frasan'daki Devrim Üzerine Düşünceler) adlı eserinde, insanlara "devletin hatalarına, bir babanın hatalarına yaklaşıldığı gibi gibi kutsal bir korku ve titrek bir merakla yaklaşmalarını" salık verir. Neden bu derece yakın bir ilişki Çünkü devlet "yaşayanlar, ölenler ve doğacaklar (arasında) bir ortaklıktır. Tek tek her devletin her bir sözleşmesi, ezeli ve edebi toplumun büyük tarih öncesi sözleşmesinde bir hükümdür ancak" Millet kavramını devlet kavramının kapsamına sokmanın daha kesin ve açık bir yolu var mıdır³⁴?

Fransız ve İngiliz milliyetçilik anlayışı burjuva demokratik devrimin felsefi karşılığı olarak ele alınıyor ve bu nedenle kurtuluşu ve milli anayasal ve bağımsız kurumların teşekkülünü savunuyor. Oysa ne Alman ne de Slav milliyetçiliği yerli tarihsel gelişmelerin bir karşılığı olarak gelişmiyor, aksine ilk olarak ideolojik bir anlamla ortaya çıkıyor ve daha sonra, askeri bir hal alan meydan okumaya dönüşüyordu³⁵.

Alman romantik milliyetçileri ile Fransız-İngiliz milliyetçilerinin farkının en belirgin yanlarından birisinin Napolyon'un Fransa'yı işgaline karşı bir reaksiyon olduğunu ifade etmiştik. Bu dönemde, Arap milliyetçilerini baskın bir şekilde etkisi altına alan, Alman romantizmi, 18.yüzyılın ortasından itibaren ortaya çıkmıştı³⁶. Romantiklerin hedef aldığı ideoloji, Fransız devrimiyle bağlantılı olan aydınlanmadı. Romantiklerin insan tasavvuru, mantık ve akılcı düşünceye değil, insanın özgür ruhuyla ilintiliydi. Romantikler duygunun birincil kaynak olduğunu, mantık ve akıl ile boğulmaması gerektiğini dile getiriyordu. Bu akımın ilk savunucusu, Arap milliyetçilerini de fazlasıyla etkilemiş olan Johann Gottfried

³³ Ernest Renan "what is a nation" text of a conference delivered at the Sabornne on march 11 1882 s3

³⁴ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*,s 50.

³⁵ Bessam Tibi *Arap Milliyetçiliği...*,s 181.

³⁶ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 51.

Herder idi. Herder'in ortaya attığı "Volk" kavramı insanı birbirine bağlayan, belli bir dil, sanat kültürü, büyük düşünürleri, dini gelenekleri üreten metafizik bir varlık anlamına geliyordu. Aydınlanmacılara göre, Volk kavramı önemli bir kavram değildi zira insan statik bir varlıktı ve kültürel farklılıkları aşabilirdi, kültüre ve dini geleneklere yüklenen anlamlar, çeşitli ya da başka coğrafyalarda aşılabılırdi.

Kültürüel milliyetçilikle –Alman milliyetçiliği- Fransız-İngiliz milliyetçiliği arasındaki temel farklılık budur. Alman milliyetçilerine göre, millet sosyo-politik bir yapı değildir, hatırlanmayan tarihe rağmen varlığını sürdürür ve millet olma özelliğini korur. Özetle, devlet olmadan da millet olur anlayışını daha sistematik bir şekilde ifade edersek, Fransız-İngiliz anlayışının aksine, milleti yaratan devlet değildir, devleti yaratan millet anlayışı öne çıkmaktadır. Bu nedenle, tarihsel başarılar, tarihsel devlet figürü vb... anlamlar yerine, Alman milliyetçi akımı, halk kavramını, dil birliğini ve "el değmemiş" etnik bir ırkı öne çıkardılar.

Bir diğer Alman romantik milliyetçilerinin öncüsü, Johann Gottlieb Fichte'dir. Herder gibi, Fichte'de Arap milliyetçi teorisyenleri, özellikle Sati El Husri'yi, etkisi altına almıştır. Fichte 1762-1814 yılları arasında yaşamış, Alman düşünce adamı, filozoftur. Sıkı bir Kant'çıdır, idealisttir. Kapalı bir ekonomi modeli savunmuştur. Dönemin diğer Alman düşünürleri gibi, Napolyon işgaline reaksiyon göstermiştir. Herder gibi, Alman milliyetçiliğinin temelini atmıştır. Geliştirdiği temel tezlerden en önemlisi, eğitime önem vermesidir, dil birliğini savunmasıdır. Zira Arap milliyetçiliği ile en fazla etkileşim içinde olan noktalardan birisi de, eğitimidir. Eğitim ile yetiştirilecek "milliyetçi" –ulusçu- nesillerdir. Fichte'nin eğitim ve ulus hakkında yazdıkları çarpıcıdır. Milliyetçi bir Alman ulusunun, hangi saiklerle oluşması gerektiğini şu sözlerle özetlemiştir,

"Tamamen yeni bir yerli benlik oluşturulmasını –ki bu sadece bir istisna olarak bazı bireyler arasında da vardır- ve asla evrensel bir milli benlik oluşmamasını ihtiva eder. Ayrıca eski yaşam şeklini bırakmış ve yabancı bir yaşam şekline eklenmiş bir ulusun eğitimini de içerir. Bu eğitim, ne seçkin sömürge özelliğini sürdürecektir ve ne de bu özelliği kendisinden diğerlerine geçmesi gerekiyorsa bir bütün ve yok olmadan kalacak tamamen yeni bir yaşam şekli hedeflemektedir. Özetle söyleyecek olursak ben Alman Ulusunun varlığını sürdürecektir yegane vasıta olarak mevcut eğitim sisteminin köklü bir değişimini öneriyorum³⁷.

³⁷ FICHTE J.G. *Adresses to German Nation* (New York, 1968) s 21. Ayrıca, http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/12_EnlightPhilos_Doc.8_English.pdf.

Fichte'nin eğitim üzerinde bu denli çok durmasının sebebi, kuşkusuz yaratmak istediği, milliyetçi nesildi ve bunu bir halk savunması, halk ordusu vs... üzerinden değil, yaratacağı milliyetçi –ulusçu- nesiller üzerinden gerçekleştirmek niyetindeydi. Birinci Dünya savaşı sonrası, Osmanlı Devletinin Arap coğrafyasından çekilmesiyle birlikte, yukarıda bahsettiğimiz “Arap milliyetçiliği teorisyenleri” dönemi kapanıyordu. Zira bu dönemde, her ne kadar milliyetçi eğilimler ihtiva eden teoriler ortaya konya da, genel anlamda Fransız-İngiliz ulusçuluğu içinde, bir gelişim söz konusuydu.

Ancak Osmanlı Devletinin çekilmesi, Arapları İngiliz ve Fransa işgalleri ile doğrudan muhatap kılıyordu³⁸. Bu noktada sarsıcı bir biçimde, İngiliz-Fransız liberalizmi kırıldı ve Arap teorisyenleri nezdinde, İngiliz-Fransız sömürgeciliğine karşı fikirler gelişmeye başladı. Aslında bu noktada, Arap milliyetçiliğini iki evreye ayırabiliriz, birinci dönem, Fransız-İngiliz ekolünde gelişen liberal milliyetçi dönem olarak tarif edilebilir ancak Dünya Savaşı sonlandıktan sonra bu dönem sona eriyordu ve ikinci dönem diyebileceğimiz, dönem başlıyordu. Bu dönemi 19. Yüzyıl milliyetçiliğinden ayıran temel özellikler vardı. Hiç kuşkusuz, Batı'nın liberal yüzü değil, sömürgeci yüzü ön plandaydı, bunun yerel milliyetçi aydınları etkilememesi mümkün değildi.

Fichte'de ortaya çıkan Fransız nefreti, aynı şekilde Baas Partisi'nin kurucularından olan, Mişel Eflak'ta da görülmesi tesadüf değildir. Napolyon işgaline kadar, Fransız Aydınlanması savunucularından olan Fichte, işgal sonrası Fransız düşmanı ve Alman milliyetçisi olmuştu. Sorbon'da okuyan Mişel Eflak, sol düşünce içinde Fransız emperyalizmi karşıtlığını geliştirmişti. Ancak daha sonra Fransız sosyalistleri ile Suriye işgali üzerine farklı düşünceleri onda bir Fransız nefreti yaratmıştı, hatta genel anlamda bir yabancı nefreti uyandırmıştır. Yukarıda saydığımız teorisyenlerden farklı olarak bu döneme damgasını vuracak kişi de kuşkusuz bütün Arapların, organik ve birleşik bir devlet altında birleşmesini savunan Sati El Husri'dir.

Sati El Husri ve kendisinin teorilerinden etkilenen Baas Partisi'nin, iki kurucusundan biri olan Mişel Eflak bu dönemde ortaya çıkacaktı. Sati El Husri Suriyeli bir ailenin

³⁸ Napolyon ve sonrasında İngiltere'nin Mısır'ı işgali, Araplar nezdinde tüm Arapları tehdit eden ve geniş bir coğrafyada karşılığını bulan bir işgal olarak ele alınmamıştı. Ancak bu yaklaşım dünya savaşı sonrasında değişmeye başladı ve Arap milliyetçiliği tüm bölgeyi etkiledi.

çocuğu olarak, 1880 yılında Yemen’de dünyaya geldi³⁹. Babası Osmanlı devletinin Yemen’de en önemli kadılarından biriydi. Sati El Husri ilk eğitimini Osmanlı kurumlarından aldıktan sonra, Paris’e gitti ve burada, fikirsel yapısı şekillenmeye başladı. Türkçeyi ve Fransızca’yı oldukça iyi derecede biliyordu. Türkiye’ye döndükten sonra, Balkanlarda üst düzey görevler aldı ve buradaki milliyetçi akımları inceledi. Dünya Savaşı esnasında eğitim müdürü olarak Suriye’ye atandı. Faysal dönemi Suriye’de Eğitim Bakanlığı yaptı, bir süre sonra bu görevine Irak’ta devam edecekti.

Sati El Husri’nin Irak deneyimi aslen kendi fikirsel dünyası açısından en belirgin dönemi olduğunu söylemek kuşkusuz yerinde olacaktır. Yirmi senelik bir dönemde, Fichte’nin söylemiyle “eğitim ve dil birliği bir milleti yeninden doğurur” yaklaşımı, Sati El Husri eliyle Irak’ta hayata geçmiş oluyordu. Ancak kendisini, Irak ile sınırlamak pek mümkün değildir, zira zaman zaman Suriye’ye gitti ve daha sonra Kahire’de de çok uzun yıllar kalacaktır. Eğitim anlayışında, en önemli duruşu mezhepçiliği, bölgeciliği ve aşiretçiliği geriletmeye çalışması, seküler bir zeminden milliyetçilik anlayışı geliştirmesidir. Adid Davişa, Sati El Husri için şunu söylemektedir ve Albert Hourani’dan şu alıntıyı yapmaktadır;

“Sati El Husri, hem bir düşünür, hem de bir eğitimci olarak hiç kuşku yok ki, Arap milliyetçiliği kavramının gelişimine katkıda bulunan en önemli şahsiyettir. Albert Hourani, Sati’nin yazılarında “varsayımları açıkca ortaya koyduktan sonra kabul edilen ve bütün problemleriyle yüzleşen saf bir milliyetçilik teorisi” bulur⁴⁰.

Sati El Husri’nin milliyetçilik teorimi Arap milliyetçiliği için dönüm noktalarından biridir. Arap milliyetçileri farklı zeminlerde, farklı yollar önerebiliyordu. Ancak açık bir şekilde görüleceği gibi, Sati El Husri’nin milliyetçilik teorimi, Pan-Arapçılıktır. Bu nedenle Husri’nin kişisel ve politik yaşamında bunun etkilerini göreceğiz. Kendisi, Kral Faysal’ın Eğitim Bakanı olabiliyordu, Baas Partisi ile çok sıkı ilişki kurabiliyordu ve de Nasır ve Nasırcılıkla da aynı düzlem üzerinden ilişki kurabiliyordu. Bilinçli bir şekilde, siyasetten uzak duruyor ve kendisinin ısrarla siyasetçi olmadığını dile getiriyordu. Kuşkusuz bunun nedeni Kral Faysal’ın temsil ettiği monarşik iktidar, Baas’ın temsil ettiği

³⁹ Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi sayı 40 Erzurum 2009. Türk Caner İbrahim *İkinci Meşrutiyet Dönemi Eğitimcisi Sati Bey ve Coğrafya Eğitimi*. S 424.

⁴⁰ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 46.

kolektif iktidar⁴¹ ve de Nasır'ın temsil ettiği Bonapartist iktidar anlayışları tarafından sıkıştırılmamak.

Zira Pan-Arapçılık Arap coğrafyasından hiçbir dönem tekil bir iktidar anlayışı tarafından temsil edilmedi. Belirli bir dönem sonra Pan-Arabizm altında, iktidar anlayışları birbirine girmiş, hatta düşmanca davranmışlardır. Yine de Sati El Husri'nin kişisel tutumu siyaset üstü olsa da, Baas ile Nasırcılığın kavgasında tereddüt etmeden, Nasırcıların safından yer almıştır.

Sati El Husri, Pan-Arapçılığa muhalefet eden akımları üç gruba indirir, (1) her türden yerel vatanseverler, (2) Osmanlı'ya ağıt yakanlar, (3) kozmopolitanlar ve enternasyonalistler⁴². Husri'nin ana teorimi Pan-Arapçılık bu üç akımlar-tehditle- karşı karşıyadır. Verilecek iç mücadele buyken, dış mücadele ise emperyalizmdir.

Sati El Husri'nin düşünce yapısının anatomisini incelerken, kendisinin beslendiği siyasi atmosferi ve düşünürleri ele almak gerekir. Sati El Husri'nin teorilerinden, İbn Haldun'un "asabiyet" kavramının yeri oldukça önemlidir. Zira Sati El Husri, toplum analizini yaparken bu kavramı çok sık kullanır, "asabiyet" in dayandığı, toplumsal dinamiklerden kendi toplum analizini çıkarmıştır. İbn Haldun'a göre, "din asabiyetin yerine geçemezdi" "dini bağ en eski toplumsal bağlılık şekli olamazdı" bu tanımlama biçimi, modern Arap milliyetçilerinin seküler ulus fikrinin en önemli dayanağı olacaktı⁴³. Zira Pan-Arapçılık seküler nitelikliydi ve öncelikli bağ İslamiyet değil, Arap olmaktı. Aynı zamanda yine İbn Haldun'a dayanarak "din kendiliğinden bir topluluk yaratmaz" fikride, Husri'nin seküler teorilerinde kullanılmıştır⁴⁴.

İbn Haldun'nun "asabiyet" kavramı hem Avrupa dillerinde, hem de Türkçe'de tartışma konusudur. Terimin Arapça karşılığı olmadan, kullanılması birçok araştırmacı için sıkıntılıdır. İbn Haldun, 15. yüzyılda yaşamış, bir devlet adamı ve filozofudur. Avrupa'da kendisi 19. yüzyılda oryantalistler tarafından keşfedilmesinden dolayı, kavram ve anlam karmaşası yaşanmıştır zira kavramın ve onunla bağlantılı olan anlamın sürekliliğinde dört yüzyıl gibi ciddi bir kopukluk vardır. Baron de Slane asabiyeti "grup huru" olarak

⁴¹ Bu ifade tartışmalıdır ve Baas'ın sadece bir dönemini yansıtmaktadır, ancak yine de partinin bir dönem için benimsediği iktidar anlayışı, kolektif iktidar anlayışına dayanmaktadır.

⁴² Bessam Tibi *Arap Milliyetçiliği...*, s 231.

⁴³ İbid s 196

⁴⁴ Niyazi Berkes *Arap Dünyasında İslamiyet, Milliyetçilik, Sosyalizm*, İstanbul Köprü Yayınları. 1969 s 68-73 ayrıca aynı eserde, Berkes, 1965 yılında Sati ile yaptığı görüşmeden ilgi çekici notlar vermektedir.

çevirmiştir. E.Rosenthal, H. Ritter ve K. Ayad bu tanıma karşı çıkmış, Machiavelli'nin "vertu" su ile karşılaştırmışlar ve "asabiyet" kavramına, "dayanışma hissi" adını daha doğru bulmuşlardır⁴⁵.

Asabiyet İbn Haldun'un temel ilgi alanı olan, kabileler, halklar gibi insan gruplarının birbiri ile olan ilişkilerinin, bir aşamasını temsil eden kavramdır. Asabiye genelde, grupların göçebe olduğu aşamada kullanılır. Asabiyesi güçlü olan grup, varlığını devam ettirir, eğer asabiye zayıflarsa, grup başka bir grup tarafından çökertilir ve bu anlamıyla her medeniyetin bir sonu vardır, her asabiye dağılmaya mahkumdur. İbn Haldun'un teorisine göre, asabiyenin bir çok şekli vardır ve bu her tarihsel ve coğrafi şartlarda değişikliğe uğrar. Genelde, ortak inanç, kan bağı ve ortak atalara olan inanç asabiyenin değişmez toplumsal motivasyonudur. Sati El Husri İbn Haldun'dan, Osmanlı eğitimi sırasında haberdar olmuştu. Mukaddime, Avrupa'nın aksine Türkçe'ye 1749 yılında çevrilmiştir ve tüm okullarda ders olarak okutulmuştur. Sati El Husri'de İbn Haldun üzerine İkinci Dünya savaşı sırasında iki kalın cilt yayınladı ve bu eserinde, Osmanlı'da İbn Haldun'a ne denli değer verildiğinden bahsetti.

Diğer taraftan, yukarıda değindiğimiz Herder ve Fichte'de, Sati El Husri'nin teorik zemininde, ciddi yer etmişlerdir. Hem Alman romantiklerinde, hem de Fransız-İngiliz ulus anlayışında, dil konusunda bir fikir birliği vardır ve aslen tüm dünyada gelişen ulusal akımlarda bu durum mevcuttur. Arapların tarihsel durumu, Sati El Husri'nin ulusu tanımlama biçimini de şekillendiriyordu. Kendi ifadeleri bu konudaki düşünce yapısını ortaya çıkartır,

Ortak bir dil ve ortak bir tarih ulus teşekkülünün ve milliyetçi temelidir. Bu iki alanın birleşmesi, duyguların, amaçların, acıların, umutların ve kültürün birleşmesidir.. Bu yüzden bir grubun üyeleri kendilerini tek bir ulusun üyeleri olarak görürler ve bu ulus onları diğerlerinden ayırır. Bununla birlikte ne din, ne devlet, ne de paylaşılmış bir iktisadi yaşam, bir ulusun temel unsurlarıdır ve ne de ortak bir toprak parçası... Eğer dilin ve tarihin bir ulus için rolünü tanımlamak istiyorsak, kısaca deriz ki: Dil bir ulusun ruhu ve yaşamıdır, ancak tarih onun hafızası ve bilincidir⁴⁶.

Husri'nin ifadelerinde, üzerinden en çok durulması gereken nokta, "dil bir ulusun ruhu ve yaşamıdır" ifadesidir. Zira, Arap milliyetçiliğinin en temel noktası dil birliğidir. Aslen bu dönemde Arapça için dil birliğinden söz etmek, pek gerçekçi değildir. Sati El

⁴⁵ Bessam Tibi *Arap Milliyetçiliği...*,s 195.

⁴⁶ İbid...s 208.

Husri her ne kadar teorilerinde, buna değinmese de, birkaç defa bu konuyla ilgili serzenişte bulunmuştu. 20. Yüzyılın başlarında Arap coğrafyasında okuma-yazma oranı çok düşüktü, coğrafyanın genişliği ve de Arapçanın asırlardır var olan kendine has yapısı, yerel lehçeleri bir hayli farklılaştırmıştı. Kimi zaman, bu dönemde kırsalda yaşayan bir Arap ile şehirli Arapların anlaşması mümkün olmuyordu, bu nedenle Sati El Husri'nin Irak Eğitim Bakanlığı döneminde üzerinde en çok durduğu noktalardan biri de, eğitimin yaygınlaştırılması olmuştu.

Alman romantiklerine yönelen Husri, Fransız ulus akımını temsil eden Ernest Renan'a sert bir saldırı başlattı. Renan'ın temsil ettiği ulus anlayışını ve hangi kümede yer aldığını analiz etmiştik. Sati El Husri için, aslen "tehlikeli" olan düşünce biçimi, Renan'ın meşhur konuşmasında, hiçbir ulusun homojen olmadığını, bunu belirtmenin ulusal topluluklar için tehlikeli olacağını ve Fransa'nın da çeşitli etnik kökenlerin birleşmesinden meydana geldiğini savunmasıdır. Alman kültürel milliyetçiliğini savunan Husri, bu noktada Renan'ı "Fransa'nın çıkarlarını korumak için gerçekleri alt üst etmekle" suçluyordu⁴⁷. Sati El Husri aslen bu konuda yalnız değildi, Alman kültürel milliyetçileri de, Fransız ve İngiliz ulusçularıyla tartışmaya girmişti, Husri Fransız-İngiliz yaklaşımı ile Alman yaklaşımı arasındaki farkı şöyle açıklıyor,

"Farklı görüşler, özellikle Alman ve Fransız mütefekkirler arasında ortaya çıkmıştır... Alman mütefekkirler, ulusun canlı bir organizma olduğu, ortak dil ve tarih aracılığı ile organik geliştiği ve tüm organizmalar gibi öznel etkenler tarafından belirlendiği teorisini desteklediler. Ayrıca dilin, ulus teşekkülünde en mühim unsur olduğunu ve bu yüzden devlet teşekkülünde de öncü faktör olması gerektiğini de iddia ediyorlardı. Fransızlarsa bu teoriyi reddettiler. Çünkü Ren Nehri etrafındaki yayılmacı niyetlerinden dolayı, bu teori onlara sadece zarar verirdi ve çünkü bu teori Fransa topraklarının bir kısmının ayrılmasını savunan Alman teorisine yarıyordu. Tüm bunlar Fransızların teoriye niçin bu kadar sert karşı çıktıklarını ve bunun karşısında niçin kendi teorilerini yani ulusun tercihini geliştirdiklerini gösterir"⁴⁸.

Sati El Husri ortaya koyduğu tezlerle, tüm Fransız ve İngiliz ulusçuluk anlayışını reddediyordu. Bismark'ı övmesi de, aynı minvalde ele alınmalıdır. Zira Bismark'ın tüm Almanları birleştirmesi, Sati'nin tüm yaşamı boyunca sık sık gönderme yapacağı bir durumdur. Sati El Husri yukarıda da belirttiğimiz gibi, Arap milliyetçiliğinde bir dönüm noktasını, bir mihenk taşını temsil etmektedir. Teorilerini dönemin siyasal koşullarına

⁴⁷ Gerorge Antonius *The Arab Awakening The Story of the Arab National Movement* (Beyrut. Hayat's 1938) s 32.

⁴⁸ Bessam Tibi *Arap Milliyetçiliği...*, s 214.

uydurmak için zaman zaman zorlayarak formüle etmiştir. Fransız-İngiliz ulus oluşumunu da, Alman ulus oluşumunu da yeterince tetkik etmeden, Alman romantik milliyetçiliğini, Ortadoğu’da, Arap milliyetçiliğine uyarlamıştır. Bu konuda kesin söz söylemek elbette bizim konumuz dışındadır, zira salt Alman filozofların görüşlerinden değil, yukarıda değindiğimiz gibi İbn Haldun’dan da ciddi derecede yararlanmıştır. Ancak, milliyetçi teori yapısı gereği dönemin siyasi şartlarıyla uyum içindedir ve siyasi yapının ihtiyaçlarına göre şekillenir, haliyle Sati’nin de bunun dışında olduğunu düşünmek pek olası değildir.

2. BAAS PARTİSİ VE NASIRCILIK

2.1 Baas Partisi’nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Yayılması.

Osmanlı Devleti Suriye’den çekildikten sonra, Suriye’de savaşın yarattığı yıkım ve siyasi karışıklıklar devam etmekteydi. Milliyetçi örgütleri yazarken, bahsettiğimiz El Fatat örgütü, Suriye Bağımsızlık Partisi’ne evrilmişti ve bağımsızlık taraftarıydı. 27 Eylül 1918 yılında Suriye’de ilk defa bir hükümet kurulmuştu. Hükümetin başına Said El Jaza’iri getirilmesine rağmen 1 Ekim 1918 yılında İngilizler ve Şerif ailesi Suriye’ye girdiler⁴⁹. Emir Faysal daha sonra Şam’a geldiğinde, Rikabi’yi ilk Arap hükümetinin başkanı olarak tanıyacaktı.

Faysal, Suriye’nin durumunun son derece sorunlu olduğunu farkındaydı. Ekonomik düzensizlik, savaşın getirileri, İngilizlerin siyasete müdahalesi, yükselen Arap milliyetçiliği gibi etkenlerle, Faysal mevcut durumda iktidarı elinde tutabilmenin, seçeneklerini arıyordu. Bu yıllarda dönemin ruhuna uygun bir şekilde, şu sözleri söylemesi bir hayli ilginçtir, “Arapların Müslüman, Hıristiyan ya da Musevi olmadan önce Arap olduğu, Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Museviler arasında farklılık olduğunu söyleyen Arap değildir⁵⁰.” sözü ile yükselen Arap milliyetçiliğine gönderme yapıyordu. Bu dönemde, hem Suriye’de, hem Irak’ta, hem de Mısır’da Arap milliyetçiliği yükseliyordu.

Geleneksel aileler üzerinden kurulan milliyetçi duruş, orta sınıfların geliştirdiği milliyetçi anlayışla örtüşmüyordu. Geleneksel aileler, daha çok yerel ve ideoloji barındırmayan tepkisel bir milliyetçilik anlayışı ortaya koyarken, orta sınıfların geliştirdiği

⁴⁹ Sabahattin Şen *Ortadoğu’da İdeolojik ...*, s 69

⁵⁰ ZEİNE N Zeine *The struggle For Arab Independence* Beirut 1960 s 33

milliyetçilik anlayışı, daha çok ideolojikti ve daha çok “Pan-Arabist” yönelimler içeriyordu. Philip Khoury şöyle tarif ediyor dönemi,

“1930’larda siyasal yüzeyin altında meydana gelen sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlere cevap olarak Suriye’de siyasal hareketler ortaya çıktı... Suriye’de, siyasal faaliyet tabanını genişletme mücadelesinde... Milli blok’tan daha radikal siyasal görüşler ifade ettiler ve kullandılar... Bu radikalleşmiş hareketler milliyetçilik politikalarına damgalarını vurdu... onlar güçlü orta sınıf unsuruna ihanet ettiler. Milliyetçiliği yeniden tanımladılar; eski milliyetçi kavramlar, anayasacılık, liberal parlamenter biçimler ve kişisel özgürlükler yerine, Pan-Arap birliğine kitleler için daha iyi sosyal ve ekonomik adalete vurgu yapılmasını istediler⁵¹.”

Yaklaşık 400 sene sonra, Suriye’de bir Arap hükümeti ortaya çıkmıştı. Arap hükümetinin ortaya koyduğu, “bağımsızlık” anlayışı ile hem Faysal’ın, hem de İngiltere ve Fransa’nın bakış açıları örtüşmüyordu. Faysal kendisinin kral olduğu bir Suriye hayal ederken, Fransa kendisine bağımlı bir Suriye, İngiltere ise Irak, Filistin, Mekke-Hicaz vs... gibi diğer coğrafyalardaki paylaşımı tartışmaya açmak istemiyordu ve de bu nedenle, Fransa’yı huzursuz etmekten korkuyordu. Fransa ile İngiltere arasında sürtüşmenin nedeni, 1915 Kasım ayında, Beyrut’ta daha sonradan “Sykes-Picot anlaşması” olarak anılacak olan görüşmeler başlamıştı. 1916 Şubat ayında, görüşmeler, iki ülkenin de onayıyla kabul edildi. Rusya’nın istekleri de kabul edilince, İngiltere ve Fransa Arap Coğrafyası üzerinde anlaşmaya varmış bulunuyordu. Ancak, 1917 yılında ortaya çıkan sosyalist devrim, anlaşmayı çıkmaza sokuyordu. Sorun olan şeydi, İngiltere ve Fransa, Faysal’a ve diğer Arap milliyetçilerine haber dahi verme gereği duymadan kendi aralarında gizli bir anlaşma imzalamıştı. Devrimden sonra, Troçki anlaşmanın içeriğini açıklayınca, hem Arap milletçilerine karşı, hem de Fransa ve İngiltere arasında huzursuzluk baş göstermişti. İngiltere Faysal’a Suriye sözü verirken, aynı zamanda Suriye’yi Fransa’ya bırakmıştı.

Bu şartlar altında, Paris konferansı toplanıyordu ve hem Faysal için, hem de Suriye milliyetçileri için bir hayli önem arz eden bir konferanstı bu. Suriye milliyetçileri, Faysal’dan bağımsızlık konusunda taviz vermemesini, Faysal da hem kendi iktidarını, hem de Fransa’nın isteklerini düşünüyordu. Bu düşünceler altında konferans toplandı. Fransa isteklerinden taviz vermiyor, Suriye’den vazgeçmeyeceğini açıkça belirtiyordu. Faysal,

⁵¹ KHOURY S Philip *Syria and the French Mandate The Politics of Arab Nationalism 1920-1945* (Princeton, New Jersey Princeton University Press 1987

konferanstan umduğunu bulamazken, Amerika Birleşik Devleti Başkanı Wilson'un “ kendi kadar tayin hakkı” saptaması, Faysal ve Suriye milliyetçileri için bir umut ışığıydı.

Wilson Suriye'nin geleceği için bir komisyon önermişti, Fransa ve İngiltere tarafından bu hoş karşılanmasa da, komisyon Suriye'ye gitti. Ancak bu dönemde, Ortadoğu'da Amerika Birleşik Devletinin politikalarının bir geçerliliği yoktu, zaten Mısır'ın komisyonun araştırmalarından azade tutulması, İngiltere'nin ne denli etkili olduğunun göstergesiydi. Zira İngiltere komisyona ve dolayısıyla Wilson'a Mısır'ın kendi hakimiyet alanına girdiğini kabul ettirmişti. Bu gelişmeler ışığında komisyonun önerileri, dikkate dahi alınmadı.

Suriye'yi kontrol altında tutmak isteyen egemen güçlerin, durumları buyken Suriye'de de Suriye Genel Konferansı adı altında, Faysal'ın çağrısı ile bir konferans toplanmaktaydı. Yukarıda değindiğimiz gibi, Suriye'de geleneksel ailelerin tutumu ile yeni yetişen genç kuşak arasında ciddi bir görüş ayrılığı vardı. Ancak iki grupta birbirilerine muhtaçtı. Konferansı milliyetçiler ele geçirdi ve de Suriye, Lübnan, Ürdün ve günümüz İsrail topraklarını da içeren, “Bağımsız Büyük Suriye” yönünde bir karar aldı. Faysal bu kararlardan sonra tekrar Avrupa'ya gidip, konferansın sonuçlarını Avrupa'ya anlatmak niyetindeydi. Bu esnada, İngiltere ve Fransa gizli bir şekilde anlamış, İngiltere Suriye'den çekilmeye karar vermişti.

İngiltere'nin Suriye'den çekilmesi Faysal'ı Fransa karşısında çok zor durumda bırakıyordu, zira elindeki kozlar zayıflıyordu. Fransa'nın, sınırlı bir bağımsızlık karşısında, Faysal'ın Suriye'yi yönetmesine olanak tanınması, yeni gelişmeleri de beraberinde getirecekti. Yukarıda Faysal'ın arkasında toplanan iki güç odağından bahsetmiştik, birinci güç geleneksel Arap aileleri –Osmanlı elitleri- ikinci güçte, Arap genç milliyetçi kuşaktı. Fransa'nın isteklerini ikinci kuşağın kabul etmesi pek mümkün görünmüyordu zira kesin bir şekilde bağımsızlık yanlısı bir hat izliyorlardı. Bu şartlar altında 1920 yılının Mart ayında Suriye'de tekrar bir Suriye Genel Kongresi toplandı. Kongrenin kararlarına göre Faysal sınırlı bir monarşi ile kral ilan ediliyordu ve kongreden aynı zamanda bir de anayasa çıkmıştı. Kongrenin aldığı en çarpıcı karar ise, Suriye'nin bağımsız olduğu yönündeydi, bu kararda kısa bir süre sonra Fransa ile Suriye'nin henüz çok genç olan yönetimini karşı karşıya getirecekti.

Bu koşullar altında San Remo konferansı toplandı. Aslında her şey önceden tasarlandığı gibi ilerliyordu. Fransa tüm çabalara rağmen sınırlı da olsa bir bağımsız Suriye önerini kabul etmiyordu. Irak ve Filistin İngiltere'ye, Suriye ve Lübnan'da Fransa'ya bırakılmıştı. Başlangıçta değindiğimiz Napolyon'un Mısır'ı işgaliyle başlayan süreç, Fransa adına Suriye ve Lübnan'da nihayete eriyordu. Konferans açık bir şekilde, Ortadoğu'yu yeniden tanzim etmişti.

Ancak, Faysal idaresi kolay bir şekilde, Fransa'ya teslim olmadı. Arap milliyetçileri bağımsızlık konusunda bir hayli istekli ve inatçıydı. İngiltere ile temas kurmak arzusunda olmalarına rağmen, İngiltere'nin Fransa'nın aleyhine açık bir siyaset yürütmesi dönem itibarıyla imkansızdı. Türkiye tarafına yanaşma politikaları ise Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlardan dolayı kolay değildi, buna rağmen hem Ankara hem de İstanbul ile temasa geçip, destek aramayı sürdürdüler. Fransızlar bunun farkındaydı ve onlarda Türkiye ile temas kurup, anlaşma yolunu arıyorlardı. En nihayetinde, Faysal ve onunla birlikte hareket eden, milliyetçiler, istedikleri destekleri bulamadılar ve sonunda Fransızlarla karşı karşıya kaldılar.

Fransızlar Faysal hükümetine karşı 14 Temmuz 1920 yılında bir ultiatom gönderdi. Fransa'nın istekleri, Suriye ordusunun dağıtılması, Fransız manda idaresinin kabulü ve Fransa'ya karşı suç işleyenlerin cezalandırılmasıydı⁵². Faysal için ciddi bir ikilem ortaya çıkmıştı, daha öncede gösterdiğimiz gibi, Fransız emperyalizmi ve Arap milliyetçileri arasında sıkışıp kalmıştı. Faysal İngilizlere bildirdikten sonra Fransızların isteklerini kabul etmek eğilimindeydi ancak Fransa'nın niyetini salt bu isteklerin yerine getirilmesi ile sınırlı değildi. Nitekim Faysal istekleri kabul etmesine rağmen, Fransız ordusu Şam'a yürüdü ve Faysal hükümetine son verip, Faysal'ı Suriye dışında çıkardı. Böylelikle Suriye Faysal'ın krallığının sonuna geliniyor, manda yönetimine karşı direniş dönemi başlıyordu.

Faysal Suriye'de olan iktidarının sona ermesi ile başka arayışlara yöneldi, İngiltere'nin manda yönetimlerinin nasıl olacağına karar verdiği, Kahire Konferansında, kendisine Irak krallığı önerildi ve Irak kralı oldu. Bu gelişmeyle birlikte Suriye Haşimi ailesinin nüfuzundan tamamen çıkıyordu, Fransa ile Arap milliyetçileri bir nevi baş başa kalıyordu.

⁵² Sabanahattin Şen *Ortadoğu'da İdeolojik ...*, s 84

Bu dönemde, toplumsal dinamiklerin önemi bir hayli fazlaydı. Zira Suriye’de her ne kadar milliyetçi bir militan kadronun yükselişi söz konusu olsa da demografik yapı, bir hayli karışıktı ve ulusal bir tutumdan söz etmek zordu. Adid Davişa’nın tespitlerine göre, Suriye’nin bu dönemde yüzde 60’ı Sünni Arap’tı, geri kalan kesim ise Arapça konuşan Aleviler, Dürziler, İsmaililer ve Hristiyanlarla Arap olmayan Kürtler, Ermeniler, Türkmenler ve Çerkezler oluşturuyordu⁵³. Demografik bölünmüşlüğün kuşkusuz Fransa’da farkındaydı ve Alevi bölgelerinde ayrı, Dürzi bölgelerinde ayrı yönetimler oluşmasına imkan sağladı. Kuşkusuz Arap milliyetçileri için bu durum oldukça, sorun yaratmaktaydı. Aslen tüm Arap coğrafyasında, bölgecilik ve mezhepçilik önemli bir yer işgal ediyordu ve mezhepler arasında da aşiretçilik önemliydi. Örneğin Suriye Alevileri kendi aralarında dört aşirete ve üç alt mezhebe bölünmüş olması, “ulusal bütünlük” açısından, tüm coğrafyanın resmini çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyordu. Şamlı eşraf Şükrü el Kuvartli durumu şöyle ifade ediyor, “Fransızlar Suriye’den Dürzileri ayırabiliyorsa, Beyrut’la Basra’nın birleşmesini düşünmek bir hayli zorlama olur”.

1921 yılında Suriye’de yönetim şu şekildeydi. Cebel-i Dürzi, Lazkiye, Şam ve Halep. Suriye’nin dört parçaya bölünmüş olması, Arap milliyetçileri açısından oldukça trajikti. Mezhepsel bölünmüşlüğün yanında, aynı zamanda kır ve şehir bölünmüşlüğü önemli bir etkendi. Milliyetçilik daha çok şehirli, orta sınıflardan geliyorken, kır için aynı durumları söylemek pek mümkün değildi. Buna rağmen, Suriye’de isyanlarda, kırsal alanın daha çok öne çıkmasını, yabancı düşmanlığına bağlamak gerekiyor. Zira Arap milliyetçiliği uzun bir süre, sadece Suriye’de değil, Irak, Mısır gibi yerlerde de kırsalda zorlandı. Zaten daha çok tarım toplumu olarak adlandırabileceğimiz, körfez Arap ülkeleri, milliyetçiliğe hiçbir zaman çok sıcak bakmadılar ve milliyetçilik bu bölgede etkin bir gelişim gösteremedi.

1925 yılında Dürzi bölgesinde Fransızlara karşı büyük bir isyan başladı. İsyanın çıkma sebebi, Fransızların Dürzilerin dini ibadetlerine saygı duymamasından kaynaklandı. Ancak Dürzi liderler, Arap milliyetçileriyle temasa geçmişti. Bu da isyanın büyümesine neden oldu. Milliyetçilerin tarih yazımına göre, Dürzi ayaklanması büyük bir ulusal kalkışmayken, bazı araştırmacılar bunun bir mit olduğunu ve milliyetçilerin tarih yazımında kullandıklarını savunmaktadır. İsyan gelişim biçimi ve yayıldığı alanı göz önüne alırsak, katılım ve sayı bakımından değil ancak etki bakımından oldukça önemli olduğunu görürüz.

⁵³ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 84.

Dürzi lider Sultan Atrâş'ın yönettiği ayaklanma, Hama ve Şam başta olmak üzere, Suriye'nin bir çok bölgesine yayıldı.⁵⁴ İsyanın büyüdüğünü gören Fransızlar, Şam'ı top ateş tuttu. İsyan, 1927 yılına kadar devam etti. 6000 kişi hayatını kaybederken, binlerce kişi de evsiz kalmıştı⁵⁵.

Fransızlar isyan sonrası Suriye'deki milliyetçileri dikkate almak zorunda kaldı, milliyetçilerin Fransa'dan talebi şu şekildeydi,

1-Genel af ilan edilmesi.

2-Seçim yapılması ve anayasanın hazırlanması.

3-Ulusal bir ordu kurulması ve Suriye'nin birliğinin sağlanması.

4- Suriye'nin Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmesi.

Talepler Fransa tarafından kabul edildi. Suriyeli milliyetçiler Halk Cephesi adı yeni bir oluşuma gitmişti isyandan sonra, Fransa'nın talepleri kabul etmesiyle birlikte, seçim yapıldı ve Halk Cephesi seçimi kazandı. Seçimlerinden sonra kurulan meclisin hazırladığı anayasa metninde şu şekilde çarpıcı bir ifade vardı, "Suriye'nin doğal sınırları içinde bağımsız, egemen ve bölünmez bir bütün olduğu, hükümet şeklinin cumhuriyet; devletin dininin İslam ve başkenti de Şam'dır"⁵⁶. Fransa anayasayı kabul etmeyerek, meclisi fes etti. 1930 yılında, kendi hazırladığı anayasaya göre, Suriye'ye sözde bir bağımsızlık verirken, manda yönetiminin tüm ayrıcalıkları korunuyordu ve Fransa egemenlik hakkından vazgeçmiyordu. Bu durumda ortaya Suriye'de, Fransa'ya bağımlı bir cumhuriyet çıkmıştı. Bu şartlar altında Suriye Fransız ilişkisi, yeni bir evreye kadar seyretmişti. İtalya ile Almanya'nın, Fransa ve İngiltere'ye karşı ortaya çıkışı, tüm Ortadoğu'da politikaları derinden etkileyecekti. Almanya'nın Kudüs müftüsüne destek vermesini açıklamasının ardından, bölge emperyal güçlerin tekrar çekişme noktası haline geleceğini gösteriyordu.

Aynı zamanda, benzer süreçleri yaşayan Irak ve Mısır'da da, İngiltere hâkimiyetine karşı, kıvılcıklar vardı., Mısır'da bulunan Vafd Partisi, İngiltere'ye karşı bayrak açmış açıktan mücadele ediyordu. Irak ise, Milleler Cemiyet'ine girmişti.

⁵⁴ Albert Hourani *Arabic Thought* s 374.

⁵⁵ Sabahattin Şen *Ortadoğu'da ideolojik...*,s 92.

⁵⁶ İbid... s93.

1936 yılına geldiğimizde, Fransa artık durumu idare edemez olmuştu zira Suriye’de büyük bir grev başlamıştı. Sosyalist Leon Blum hükümeti ile Arap milliyetçileri arasında bu dönemde bir takım görüşmeler oldu. Paris’te uzun süre ikamet eden, Haşim el Atasi, Faris El Huri, Saadal el Cehri, Cemil Mardam gibi liderler, en nihayetinde bir anlaşmaya vardılar. Anlaşmaya göre, Lübnan dışarıda tutulmak kaydıyla Suriye’nin bağımsızlığı tanınacaktı ve Fransızların hakları azami ölçüye çekilecekti. Leon Blum hükümeti düşünce, yerine gelen hükümet anlaşmayı tanımadı, anayasayı rafa kaldırıp, Suriye meclisini de kapattı. Alevi ve Dürzi bölgeleri böylelikle tekrar Suriye’den ayrılıp, özerk bölgeler haline getirildi.

İkinci Dünya savaşına kadar durum buyken, savaşın başlayıp, Fransa’nın Almanya tarafından işgal edilmesiyle de, Suriye açısından yeni bir dönem daha açılıyordu. Fransa’nın hızlı bir şekilde Alman orduları tarafından çökertilmesinden sonra, Almanya ile anlaşma yapan Mareşal Petain Hükümeti, Vichy’de toplanan Ulusal Meclis tarafından geniş yetkilerle donatıldı. General de Gaulle, Vichy Hükümetini tanımayınca, Fransa’da ve de sömürgelerinde çift başlı bir durum ortaya çıkmıştı. De Gaulle’nin, Fransa’nın dışına çıkıp, direniş başlatması ülke içindeki diğer dinamikleri de harekete geçiriyordu.

Diğer yandan, Almanya ise, Suriye’de Vichy Hükümeti üzerinden nüfuzunu artırmaya çalışıyordu. Irak’ta istediği sonucu alan Almanya, buraya İngiltere’nin müdahale etmesi sonucu, çekilmek zorunda kalıyordu. Bir süre sonra ise, De Gaulle Suriyeli milliyetçilere bağımsızlık sözü verecek ve Vichy Hükümeti temsilcisi, General Dentz, De Gaulle ve İngiliz birliklerinin Suriye’ye girmesi ile, ülkeyi terk edecekti⁵⁷.

1941 yılı itibari ile Suriye kısmen bir bağımsız devlet ortaya çıkmıştı. Alevi ve Dürzi bölgeleri tekrar, Suriye’ye bağlanmış, bir Suriye hükümeti kurulmuştu. 1945 yılına kadar Fransa ile Suriye arasında bağımsızlık mücadelesi devam etti. Ancak savaşın bitimiyle birlikte Fransa üzerinde, baskı oluşmaya başlamıştı. Fransa her ne kadar, çekilmek istemese de daha fazla direnemeyerek, 1946 17 Nisan tarihiyle birlikte, Fransa Suriye’den tüm güçlerini çekmiş bulunuyordu.

Baas Partisi 1943 yılı itibariyle, (Mişel Eflak, Salah Bitar, Ali Cebir, Abdullah Abdul Daim, Vahip El Ganim, Cemal Atasi, Musa Rizik, Badi El Kasım, Sami El Durabi

⁵⁷ İbid... s 101.

ve Abdul Birr İyun El Sud) kuruldu⁵⁸. Partinin kurucusu aslen Mişel Eflak ile Salah Bitar'dı. İki kurucu, 1928 yılında eğitim için gittikleri Fransa'da tanışmışlardı. İkisi de, Fransa'nın Sorbon Üniversitesi'nde eğitim alıyordu. Mişel Eflak 1910 yılında, Şam'da Rum Ortodoks bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Partinin diğer önemli ikinci ismi Salah Bitar ise, 1911 yılında Şam'da Suni-Müslüman bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Salah Bitar Tarih ve Sanat Tarihi üzerine okurken, Mişel Eflak Fizik ve Matematik üzerine eğitim almıştı. Mişel Eflak entelektüel kimliğiyle partide daha çok ön plana çıkarken, Salah Bitar ise daha çok örgütsel faaliyetle meşgul oldu. Mişel Eflak salt Baas Partisi özneline değil, aynı zamanda Arap milliyetçiliği hususunda da, tüm Arap coğrafyasında bilinen ve tanınan bir şahsiyetti.

Mişel Eflak ve Salah Bitar, Suriye'ye döndükten sonra, eğitim alanında uzun bir süre faaliyet gösterdiler. Daha çok üniversite gençliğiyle ilgilenmeleri, başından beri partiyi daha dinamik bir çerçeveye yerleştirdi. Mişel Eflak ve Salah Bitar, Fransa'da eğitim dönemlerinde Marksizm'den etkilenmişlerdi. Mişel Eflak o süreci şöyle tarif ediyor, "Bu devrede Komünistlerin Fransızlara karşı savaşmasına hayrandım. Komünistlerin eğilmek bilmeyen gerçeklerine bayılıyordum. 1936'dan ve Fransa'da Leon Blum Hükümetinin iktidara gelmesinden sonra hayal kırıklığına uğradım ve aldatıldığımı hissettim"⁵⁹. Blum Hükümetinin, Suriye'yi de gelişen milliyetçiliği tanımaması Mişel Eflak ve Salah Bitar'da hayal kırıklığı olarak ortaya çıkmıştı⁶⁰. Ve bu durum, ikilinin kendi sosyalist tariflerinin ortaya çıkmasına neden oldu.

Eflak ve Bitar'ın eğitim müfredatına sürekli eleştiri getirmesi, 1942 yılında istifa etmelerine neden oldu. Yukarıda kısaca değindiğimiz gibi Marksizm'den kopmaları hasebiyle, daha çok Arap milliyetçiliği temelinde bir siyasi çizgiyi savunmaya başladılar. En nihayetinde, giderek artan milliyetçilik anlayışları, 1943 yılında partinin küçük bir grup tarafından temelinin atılmasına neden oldu. Bir süre sonra Zeki el Arzusi'nin liderliğini yaptığı, "El İhya – El Arabi" güçleriyle birleştiler⁶¹. Zeki Arzusi'de Eflak ve Bitar gibi, Sorbon üniversitesinde eğitim almıştı. Sati El Husri gibi, o da Fichte'den oldukça etkilenmişti ve Alman kültürel milliyetçileri gibi, dil birliği ve eğitimin önemine vurgu

⁵⁸ Kamel Abu Jaber *Arap Baas Sosyalist Partisi* (çev Ahmet Ersoy) Altıok yay, 1970 Ankara s 28

⁵⁹ İbid s 14

⁶⁰ Blum Cephesi belirtilen dönemde Fransa'da sosyalistlerin kurduğu bileşik bir cephe hükümetidir.

⁶¹ Bessam Tibi *Arap Milliyetçiliği*... s 290.

yapıyordu. Eflak ile aralarında olan kişisel anlaşmazlıklardan dolayı Baas Partisi'ne mesafeli davranmıştır⁶².

Baas Partisi ilk dönemlerde, neredeyse tüm mesaisini Fransız işgaline ayırmış, buldukları tüm faaliyetlerde, halkı Fransız işgaline karşı kışkırtmışlardı. Bu yıllarda Mişel Eflak 1943 seçimlerine katılmış, ancak 245 oy alarak seçilememiştir. 1945 yılında siyasi parti olmak için başvuruda bulunan Baasçılar, Fransa'nın da reddiyle yasal bir parti olamadılar. Yıl 1947'yi gösterdiğinde, Baas Partisi Suriye'nin Şam kentinde 247 kişinin katılımıyla büyük bir kongre düzenledi ve de partinin asıl kuruluş tarihi olarak kayıtlara bu tarih geçti. Mişel Eflak'ın genel başkan seçildiği kongrede, Eflak'ın formüle ettiği üç şey ön plandaydı, "birlik, hürriyet ve sosyalizm". Eflak kongrede şöyle bir konuşma yapmıştı, "Arap dünyasındaki hiçbir parti, büyüme teşebbüsünde, Baas Partisi'nin karşılaştığı güçlüklerle karşılaşmamıştı. Mevcudiyetinin ilk üç yılında partimizin üye sayısı 10'u geçmemiştir"⁶³. Aynı şekilde "parti Arap ulusunun birleşik bir organıdır" tanımı, Baas'ın siyasi serüvenin ana hatlarını belirleyen bir söylev olmuştur.

Dünya Savaşı sonrasında gelişen olaylar, Arap coğrafyasında kendine içkin, koşullar doğurmuştu. Her şeyden önce, Baas Partisi'nin ortaya çıktığı Suriye'de, Fransız işgali ve ona karşı gelişen bir milliyetçi akım söz konusuydu. Ancak salt milliyetçi temelde tanımlanan Baas Partisi, ne Fransızlar tarafından, ne de geleneksel milliyetçiler tarafından, kolay tanımlanacak bir ideolojik-politik parti olarak görülmüyordu. Bu durum, Baas'ın da, örgütlenme biçimine kuşkusuz etki edecekti. Alman kültürel milliyetçiliği ve akabinde, Sati el Husri'nin milliyetçilik anlayışıyla, temel noktasını oluşturan partinin, kurucularının da tanımladığı kendine özgün ideolojik bir hat barındırması söz konusuydu

Aynı şekilde, Baas Partisi'nin bu dönemde Suriye içi siyasi dinamiklerle de arası iyi değildi, mevcut geleneksel yönetime şiddetle karşı çıkıyordu ve karşılığında da baskı görüyordu. Bu şartlar altında, 1949 yılında Hüsnü Zaim Suriye'de darbe yaparak iktidarı ele geçirdi. Mişel Eflak bir mektup yazarak, darbeyi desteklediğini dile getirecekti. Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü Kuvvetli ve Başbakan Halid el Azm tutuklandılar. Mişel Eflak'ın darbeyi desteklemesinin sebebi konjonktür gereği olmakla birlikte, Hüsnü Zaim yönetiminin paşa ve bey unvanlarını kaldırması, medeni kanunu getirmeye çalışması,

⁶² Sabahattin Şen *Ortadoğu'da ideolojik...*, s 118.

⁶³ Kamel Abu Jaber *Arap Baas...*, s 34.

orduyu tekrar tanzim etmesi kadınlara bir takım haklar vermesi, Baas'ın olumlu tepkiler vermesine neden oldu.

Ayrıca, Şükrü Kuvvetli iktidarı 1947 yılında Baas Partisi'nin çıkardığı gazeteyi kapatmış, Salah Bitar'a da bir aylık hapis cezası ile birlikte para cezası da kesmişti. Ancak bu dönem fazla uzun sürmedi, yeni hükümet kurma arayışlarına Baas Partisi de destek veriyordu, ancak Zaim'in istedikleri ile ileri sürülen görüşler örtüşmeyince, Baas ve diğer tüm siyasi partiler yasadışı ilan edilip kapatıldı. Baas'ın lideri, Eflak ve Bitar hapishaneye girdiler. Hüsnü Zaim sadece kendisinin katıldığı bir seçimle devlet başkanı olurken, kendisine de Mareşal unvanı verecekti. Bu şartlar altında, Baas Partisi'nin yukarıda yazdığımız hücre örgütlenmesi ön plana çıkacaktı. Zira diğer tüm partiler –komünist parti hariç- baskı karşısında dağılma eğilimi gösterirken, Baas Partisi böyle bir dönemde hücre örgütlenmesi sayesinde, daha da güçlenerek çıktı. Hüsnü Zaim bütün toplumsal kesimleri karşısında alınca, daha fazla iktidarda kalamadı ve sadece dört buçuk ay içinde, başka bir darbeye iktidardan uzaklaştırılarak, idam edildi.

Hüsnü Zaim'in idamından sonra, Sami Hınnavi darbesi ve onun da ardından Edip Çiçekli darbesi gelecekti. Sami Hınnavi darbesinde Baas'ın tutumunun ne olduğu konusunda açık bir delil yokken, Mişel Eflak yeni iktidarın Eğitim Bakanı olmuştur. Sami Hınnavi iktidarı, Hüsnü Zaim gibi baskıcı bir iktidar görüntüsü vermekten kaçınıyordu. Bu esnada, Baas gazetesi tekrar çıkmaya başlamış ve de parti büroları tekrar açılmıştı. İktidar Irak ile birleşme girişimleri yürütürken, Baas Partisi'nin tutumu birleşmekten yanayken, partinin diğer kurucusu Salah Bitar, Haşimi ailesi ile kurulacak bir birleşmeye karşı çıkıyordu ve Suriye'nin cumhuriyet statüsünü kaybedeceğini düşünüyordu⁶⁴.

Haşimi ailesinin “Verimli Hilal Projesine” karşı olan Edip Çiçekli, 1949 yılında üçüncü darbeyi gerçekleştirdi. Haşimi ailesinin projesine, dışarıdan da karşı çıkanlar vardı. Suudi Arabistan, Haşimi ailesinin güç kazanacağı her projenin karşısındaydı, keza Mısır'da bu gelişmelere sıcak bakmıyordu. Edip Çiçekli, cumhuriyetin dış güçler tarafından tehlikede olduğunu gerekçe göstererek darbeyi yaptı. Baas Partisi'nin 1951 yılına kadar politikası “Bekle ve Gör”⁶⁵ olmuştur. Ancak 1952 yılının başında Çiçekli bütün iktidarı kendi tekeline aldı. Parlamento'yu kapattı. Bu esnada iktidar aleyhine bir broşür basan Baas

⁶⁴ Bu dönemde Irak'ta Haşimi ailesinden, Kral Faysal iktidardaydı.

⁶⁵ Kamel Abu Jaber Arap Baas s 38

gazetesi kapatıldı. İlerleyen dönemde ordudan 26 subay tutuklandı. Mişel Eflak, Salah Bitar ve Ekrem Hurani'de tutuklanma furyasından nasibini aldı ve beş gün sonra Lübnan'a kaçıp, Çiçekli idaresine karşı son derece sert bir muhalefet hareketi başlattılar.

1953 yılında Edip Çiçekli muhalefet üzerindeki baskıyı belirli ölçüde azalttı. Eflak, Bitar ve Hurani bir müddet sonra tekrar Suriye'ye geri döndüler ancak, iktidarın gösterdiği yumuşamadan pek memnun değillerdi ve hala sıkı bir muhalefet çizgisi güdüyorlardı. Bu vesileyle 1953 yılında yapılan seçimleri Halk Partisi ile anlaşarak boykot ettiler.

Seçim sonuçlarına göre, Edip Çiçekli'nin kurmuş olduğu "Kurtuluş Hareketi" 82 sandalyeden 72'sini kazandı. Baas ve diğer muhalif partiler, sonuçları kabul etmediler, Çiçekli aleyhinde bir kampanya daha başlattılar ve tekrardan Eflak, Bitar ve Hurani tutuklandı. Bu tutuklanmalar gerilimi daha da yükseltecekti ve ilk defa Baas Partisi'nin orduya sirayet ettiğini gösteren bir gelişme yaşandı. Halep'te ordu birlikleri, Çiçekli'ye karşı ayaklandı ve daha sonra Şam'a yayılarak, Çiçekli idaresine son verildi⁶⁶.

Yukarıda adını zikrettiğimiz Ekrem Hurani, Hama doğumlu Arap Sosyalist Partisi'nin lideridir. Kendisi Suriye'de hukuk eğitimi görmüştür. 1950 yılında Arap Sosyalist Partisi'ni kurmuştur. Baas Partisi'nin liderleriyle, Lübnan sürgününde ilişkisi derinleşmiştir. Hurani, Çiçekli iktidarının ilk başlarda ateşli savunucusuyken, daha sonra çeşitli anlaşmazlıklarla muhalif bir tutum almıştır. 1953 yılında, Baas liderleriyle Lübnan'da yaptığı anlaşma ile iki parti birleşmiştir ve bu tarihten itibaren Baas Partisi, "Arap Baas Sosyalist Partisi" olmuştur.

Birleşmenin en önemli nedenlerinden birisi, Ekrem Hurani'nin arkasında çok ciddi bir kitle desteği olmasından kaynaklanıyordu. Zira Ekrem Hurani doğduğu kent olan Hama'da büyük bir desteğe sahipti, bu destek Baas liderlerine cazip geliyordu. Mişef Eflak birleşme için şunu söylemiştir, "Çiçekli'ye karşı olan ortak muhalefetimiz birleşme kararımızdaki tek nedendir"⁶⁷. Ekrem Hurani çizgi olarak Eflak ve Bitar'dan çok farklı değildi. Arapları tek millet görmek hususunda aynı çizgilere sahiplerdi. Ancak Hurani'nin partisi, şube olarak örgütlenirken, Baas Partisi daha öncede değindiğimiz gibi, hücre olarak örgütlenmektedir. Birleşmeden sonra, Baas Partisi kitlesel desteği de arkasına alarak

⁶⁶ İbid s 39

⁶⁷ Patrick Seale *The Struggle for Syria* London Oxford Universty Press 1966 s 66

Suriye siyasetinde daha aktif bir duruma geçecekti. Artık iktidarın değil, sistemin alternatifi olduklarını yüksek bir sesle dile getirir oldular.

1954 yılında Suriye’de Baas Partisi’nin ilerideki kaderini de etkileyecek bir seçim yapıldı. Seçim çalışmalarını son derece ciddiyetle ele alan parti yönetimi, bunun için özel politikalar geliştirmişti. Daha önceleri, öğrenciler ve öğretmenler arasında etkili olan ve buna yönelik politika güdülmesi, 54 seçimleri ile birlikte değişmişti. Partinin üye sayısı birleşmeden sonra 6 bin civarına yükselmişti, kırsal kesimden ciddi destek geliyordu ve hızla artan subay desteğini de parti arkasına almıştı. Seçim sandıkları açıldığında özellikle Avrupa ülkelerini şaşkırtacak bir sonuç çıkmıştı, Baas Partisi mecliste 22 sandalye alarak Suriye’nin üçüncü büyük partisi olmuştu. Halk Partisi 32, Millet Partisi ise 25 sandalye kazanmış, 55 kişi de bağımsız olarak sandalye elde edebilmişti⁶⁸.

Bununla birlikte, Suriye Komünist Partisi’nin de ciddi bir başarı elde etmesi, bu dönemde Suriye’de yükselen bir “sol” hareket olduğunu gösteriyordu. Zira seçim evresinde, Baas Partisi’nin de programı sol bir içerik ihtiva ediyordu. Avrupa ülkelerinin ve ABD’nin Baas’ın geleneksel partiler karşısında “marjinal” partilerin başarı elde etmesine şaşırması da, sol programdan kaynaklanıyordu.

1954 seçimleri ile birlikte Baas Partisi’nin, kuruluş, gelişim ve yayılma evresi tamamlanmış oluyordu. Parti bu tarihten itibaren hızla büyüyecek ve iktidarı eline alacaktır. İleride bu süreçleri ayrıntılarıyla inceleyeceğiz.

2.2. Nasır’ın İktidara Gelişi ve Nasırcılık

Mehmet Ali Paşa iktidarı ve Mısır’a olan etkileri üzerine ilk bölümde incelemiştik. Mehmet Ali Paşa dönemi sonrasında, Mısır için İngiliz işgali ve bu işgalin çerçevesinde dönen siyasal ilişkiler nezdinde bir milliyetçi kalkışmadan söz edebiliriz. İstanbul-İngiltere-Hıdiv yönetimi ve Mısır ordusu şeklinde bir denklem söz konusuydu. Fransız işgaline maruz kalan Suriye gibi İngiliz işgaline maruz kalan Mısır’da da, milliyetçilik yükselen bir siyasal akım oluyordu. Bu yıllarda, Arabi Paşa olarak anılan asıl adı Ahmet

⁶⁸ Sabahattin Şen *Ortadoğu’da İdeolojik...*, s 193.

Arabi Paşa Mısır'ın ulusal anlamda ilk milliyetçisi olarak gösterilir⁶⁹. Arabî Paşa Mısır ordusunda, albaylığa yükselen ilk kişiydi, Enver Abd el Malik şöyle demektedir,

“Ahmed Arabî'nin orduda albaylık rütbesine yükselmesi, aslında bütün Mısır halkının bu rütbeye yükselmesiydi. Çünkü o zamana kadar, uluslararası politikada olduğu kadar, iç politikada da ikinci sınıftan başka hiçbir şey değildir; etken değil edilgen bir varlıktı; işiten, gören, duyan, acı çeken ama hiç konuşmayan bir ikinci sınıftı(...)”⁷⁰.

Kendi adıyla anılacak olan Arabi Paşa ayaklanması, Hıdiv'in uygulamalarına karşı gelişti. 1882 yılında Arabi Paşa kendisine bağlı askerlerle birlikte ayaklandı, tarihsel olarak ayaklanmanın adı “Arabi Paşa Ayaklanması” olarak geçmektedir. Hıdiv Tevfik'in sarayını basarak, bakanların azledilmesini, milli meclis kurulmasını, bol maaş alan tüm yabancıların görevden atılması, ordudaki asker sayısının artırılmasını ve ağırlığın Mısırlılara verilmesini istediler, istenilen meşrutiyetin ilkeleri şu şekildedir,

1. Padişahın metbuiyet halklarının ve Mısır imtiyazlarının masuniyeti;
2. Meşrutiyete dair taahhütlerine riayet ettiği müddetçe Hıdiv Sadakat.
3. Siyasi ve mezhebi hürriyet.
4. Hukuken müsavat.
5. Hıdivin Nüvvab Meclisine karşı mesul bir nazırlar heyeti ile hükümeti idare etmesi
6. Nüvvap Meclisinin teşri hakkını, bütçeyi tetkik ve tasdik salahiyetini haiz olması.
7. Fransız ve İngiliz murakabesinin devamı⁷¹.

İsyancıların istekleri bir ölçüde kabul edildi. Ancak Mısır içi siyaset uzun bir süre daha durulmadı. İstanbul'un bu dönemde Mısır siyasetine nüfuz edebilmesi bir hayli zordu. Arabî Paşa Ayaklanmasının hedeflerinden biri de, Türk subaylarının orduda olan varlığıydı, bir nevi hedefte İstanbul yönetiminin de olduğunu söylemek doğru olacaktır. Ayaklanmanın temel sloganı “Mısır Mısırlılarıdır”. İsyanın alt yapısı konusunda önemli

⁶⁹ Arabi Paşa için daha çok Mısır milliyetçisi demek çok hatalı olmayacaktır. Arap milliyetçiliği ile ilgilenen araştırmacılar, bu konuda ikiye ayrılıyor. Arap milliyetçiliği ve de Mısır milliyetçiliği hususunda. Aynı zamanda Türkçede Arabi olarak bilinen isim, Arap coğrafyasında Urabi olarak biliniyor.

⁷⁰ Abd Enver El Malik Çağdaş Arap düşüncesi, Çev. Adnan Cemgil Altın kitap, 1971 s 250.

⁷¹ Zeynep Güler *Arap Milliyetçiliği...*,s 52.

ölçüde fikir veriyor. İsyân sonrası Arabî Paşa önderliğinde Vatan Partisi kuruldu ve dönemin milliyetçi liderliği Arabî Paşa tarafından temsil ediliyordu. İngilizler bu gelişmelere daha fazla kayıtsız kalamayarak 1882 yılında, Mısır'ı resmen işgal ettiler ve yönetimi ele geçirdiler. Gelişmeler sonucunda Arabî Paşa sürgüne gönderildi.

Arabî Paşa Ayaklamasından sonra, Mısır İngiltere tekelinde ve ona karşı gelişen kıpırdamalarla uzun bir süre geçirecekti. 1907 yılında önemli sayılabilecek başka bir gelişme yaşandı. Yeni anayasa isteklerine karşılık vermeyen Mısır Hıdivliğine karşı ikinci defa Vatan Partisi Mustafa Kamil öncülüğünde kuruldu. Arabî Paşa döneminden farklı olarak, bu dönemde Mustafa Kamil'in İngiliz işgaline açıktan karşı çıkmasıdır. Ayrıca İstanbul yönetimi ile iyi ilişkiler kurmuş, merkez yönetim tarafından kendisine paşa unvanı verilmiştir. Dünya Savaşına kadar Mısır milliyetçileri içinde, diğer Arap coğrafyasındaki milliyetçiler gibi Osmanlı yönetimine karşı, net bir tavır söz konusu değildir. Daha çok konjonktürel bir tavır söz konusudur ya da örgütler bazında değişik düşünce akımları söz konusudur. Ancak Mısır milliyetçilerinin de tavrı savaş ile birlikte değişecektir ve bu dönemden sonra Osmanlı'dan kopmayı daha net savunacaklardır.

Suriye'nin aksine Mısır Dünya Savaşında, savaşın dışında kalmıştı. Savaşın bitimi ile birlikte 1922 yılında İngiltere Mısır'dan çekileceğini, Mısır'ın bağımsızlığını tanıdığını açıkladı. Ancak bu çekilme sadece söylem düzeyinde kaldı, İngiltere'nin amacı, yeni güç dengeleri kurmak ve bunlar arasında iktidarını sürdürmektir. Bu dönemde Mısır'da milliyetçiliğin taşıyıcısı Vafd Partisi'ydî. (al Vafd-al-Mısri) 1918 yılında kurulan parti, hem İngiliz işgaline, hem de Mısır yönetimine karşı mücadele etmiştir. Hür Subaylar'ın iktidarı aldığı 1952 yılının, hemen akabinde, 1953 yılında yasadışı ilan edilip, yasaklanmıştır.

Vafd Partisi, kurulduğu tarihten, dağıldığı tarihe kadar Mısır siyasetinde, son derece etkin bir rol oynamıştır. Kurucusu Saad Zağlul, Mısır milliyetçileri için önemli figürlerden biridir. Ölümü 1927 yılına kadar, partinin önde gelen ismidir. Daha önce bahsettiğimiz Osmanlı Devleti, İngiltere, Hıdiv ve milliyetçiler arasındaki denklem, Osmanlı Devletinin dağılmasından sonra ve Mısır'da Krallık ilan edilmesine mukabil, İngiltere-Kral-Vafd Partisi denklemine dönüşmüştür. Bu dönemde, Vafd Partisi zaman zaman krala karşı keskin bir mücadele içinde olmuştur, zaman zaman da İngiltere'ye karşı.

Saad Zağlul'un ölümünden sonra partinin ünlü ismi Nahas Paşa olmuştur. Parti başta 1936 seçimleri olmak üzere, tüm seçimlerden 1952 yılına kadar birinci parti olarak çıkmıştır. Ancak savaşlar, İngiliz hakimiyeti, Kral ile oluşan ilişki ve sorunlar aşamadığı için, toplum nezdinde bir dönem sonra “gerçekleşmeyen vaatler” partisi olarak adlandırılmıştır⁷². 1952 yılına gelindiğinde, artık parti toplumu kontrol edemez durumdaydı, “Kara Cumartesi” olarak adlandırılan olayda bu yıl içinde yaşandı, yabancılara ciddi saldırılar yapıldı. Bu dönemde ilk defa ordunun müdahale etmesi, halk tarafından telaffuz edilmeye başlandı.

İki Dünya Savaşı arasında, Ortadoğu ve de burada var olan tüm siyasal güçlerin ortak bir kaygısı vardı; Filistin sorunu. Arap milliyetçiliğinin bir nevi katalizörü olmuştu. Meselenin tüm coğrafyayı demografik açıdan tehdit etmesi, tüm siyasal yapıların ilgilenmesinin önünü açıyordu, bu açıdan da milliyetçilik en fazla kazanan ideoloji olmuştu. 1936 yılında başlayan Filistin İsyanı üç yıl sürdü, üç bin Arap, iki bin Yahudi ve altı yüz İngiliz'in ölümüyle sonuçlanan isyan, siyasal hatları tam anlamıyla değişime uğrattı ve Filistin tüm Arap halkının hafızasına kazandı.

Bu tarihten itibaren, tüm Arap yönetimleri, halk tarafından Filistin meselesinden dolayı baskı altında tutuluyordu. Yaşua Porath isyan sonrası Arap milliyetçileri için şunu yazmaktadır, “her yerdeki Arap milliyetçilerinin birinci görevi Filistin'in Arap karakterinin savunmasıdır⁷³.” İsyanın etkisinin en belirgin anlaşılacağı yer, Irak olacaktır. Zira Irak hem İngiliz işgali altındadır hem de, Şii ve Sunni toplulukların yoğun biçimde, bir arada olduğu ülkedir. Irak'ta İngiltere karşıtı gösterilerin ulaştığı boyuttan dolayı, hükümet gösterileri yasaklamak zorunda kalmıştı. Mısır'ın da karşılaştığı durum, Irak'tan biraz farklı olmak kaydıyla benzer bir durumu arz ediyordu, örneğin Mısır yönetimi de İngilizler tarafından tehdit vari bir şekilde sorgulanıyordu. Mısır Dışişleri Bakanı, söyledikleri çarpıcıdır,

“İsterseniz (her ne kadar ben doğru olmadığını düşünsemde) Mısırlı politikacıların Filistin'de olanlarla gerçekten ilgilenmediğini ve problemin, halkın dikkatini kendini iyice hissettiren iç reformdan uzaklaştırmak gibi demagogjik nedenlerle gündeme taşındığını söyleyebilirsiniz; Irak'taki yönetici kesim içinde aynı suçlama yapılmıştı. Fakat kabinenin Arap davasını savunma kendini mecbur hissettiği gerçeği, Arap milliyetçiliğine canlı ilgi duyan pek çok Mısırlının olduğunu göstermez mi? Halk gönülsüzse ne yaparsan yap kar etmez. Politikacılar kendilerini güvende hissetmeyebilir

⁷² İbid s 74

⁷³ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 99

ve demagoji yapıyor olabilirler, ancak bunu yapıyor olmaları seçmen eğilimi gösterir⁷⁴.”

Yukarıda gerekçesini gösterdiğimiz nedenlerden dolayı, Arap iktidarları Filistin meselesine kayıtsız kalamadılar. Halk tabanından gelen baskılardan dolayı dönemin iktidarları ilk defa Arapların uzun bir dönem sonra birlikte hareket edebildiklerini ifade ettiler.

Filistin meselesi sadece dönemin iktidarlarını etkilemiyordu, aynı zamanda Arap ülkelerinin ordularının da gündemindeydi ve de bu ilgi kendini Cemal Abdül Nasır'da gösterecekti. Cemal Abdül Nasır, 1918 Kahire'de yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası postanede memurdu. 1937 yılında Askeri Kolej'e başlayan Nasır, buradan mezun olduktan sonra, orduya katılır. Orduda daha sonra yol arkadaşları olacak ve “Hür Subaylar”ı oluşturacak çekirdek kadroyu kurar. Hür subayların oluşma nedenleri, İngiliz işgali, Arap coğrafyasının durumu –özelikle- Mısır- Kral yönetimin sorunları ve Vafd Partisi'nin yetersizliği olarak özetlenebilir.

Hür Subayların iktidar teşebbüslerinin alt yapısına bakıldığında, Ortadoğu ülkelerinin emperyalizm-monarşi ve de bununla birlikte gelişen ordunun yapısı karşımıza çıkmaktadır. Napolyon'un Mısır'ı işgal ettiği tarihten itibaren, özellikle Mısır ve Türkiye'de ordu hızlı bir şekilde modernize edilmiştir. Ulusal burjuvazinin gelişmemesi, kapitalizmin yerel dinamiklerle şekillenmediği ve de işgale maruz kalmış, Ortadoğu'da ordu bir savunma birimi olarak ön plana çıkmıştır ya da çıkmak zorunda kalmıştır. Ordunun ulusal savunma birimi olması, iktidar yapılarının sömürgeci ülkeler tarafından kontrol edilmesi, ordunun siyasete müdahalesini halk nezdinde meşru bir zemine oturtmuştur. Diğer yandan, ordu yoksul aile çocuklarının sınıfsal dikey bir şekilde yükselme olanağı sağlaması ise halk ile ordu arasında ciddi bir bağa neden olmuştur. Örnek olarak Nasır'ın babası bir posta memurudur ancak kendisi orduda albaylığa, müdahale sonrası ise devlet başkanlığına kadar yükselmiştir.

Sermayenin müdahale edemediği, orta sınıfların dengesiz bir şekilde güçlendiği Mısır'da, Batı'yla bağımlı olan zayıf monarşiye, Hür Subaylar 23 Temmuz 1952'de Kral Faruk'u İtalya'ya bir daha dönmek üzere göndererek, Mısır monarşisine son verdiler. Darbe General Necip öncülüğünde gelişmesine rağmen, darbenin asıl lideri, Albay Cemal

⁷⁴ İdib... s 105.

Abdül Nasır'dı. Hür Subaylar, kısa sürede çok fazla reform hareketine başlatacaktır. Başlarda özgür ve demokratik bir sistem yaratılmak istense de 1953 yılı Ocak ayında, tüm siyasi partiler kapatılır⁷⁵. Kralın Mısır'dan ayrılmasından sonra, Kralın oğlu Ahmet Fuat Krallığını ilan eder ancak Devrim Konseyi Ahmet Fuat'ı yerinden alarak, Mısır'ın cumhuriyet olduğunu ilan eder.

1954 yılına gelindiğinde, darbenin asıl lideri Nasır, General Necip'i görevinden alarak, devlet başkanlığına kendisi geçer. Nasır iktidarı eline aldıktan sonra, kendine özgün bir politik hat kurgulayacaktır. Mısır'a olan bağlılığı kendi ifadeleriyle 1948 Filistin-İsrail savaşında ortaya çıkmıştır. Nasır bu dönemde, hem tüm Arap coğrafyasının sorunlarını görüyor hem de Mısır'ın sorunlarıyla ilgileniyordu. Daha sonra kendi eserinde kaleme aldığı ifadeler şu şekildedir,

“Filistin’de savaşıyorduk ancak bizim düşlerimiz Mısır’ın içindeydi. Mermilerimiz önümüzdeki siperlerde saklanan düşmanlara yönetilmişti ancak bizim kalbimiz onu harap eden kurtların önünde bir av olan uzak anavatanımızdaydı... Ülkemiz ve onu nasıl kurtaracağımız dışında hiçbir şeyden söz etmiyorduk. Burada olan şey Mısır’da olanların küçük bir resmidir”⁷⁶.

Nasır Mısır ordu komutanlarına ve yönetimine karşı Filistin savaşında olanlardan dolayı çok öfkeliydi. Elleriindeki silahların çok eski olmasını, hükümetin beceriksizliğinden kaynaklandığını biliyordu. Diğer subayların da durumu Nasır’dan farklı değildi, arkadaşlarından birinin “gerçek savaşın Mısır’da olduğunu unutmayız” sözü, tüm subayların hafızasına kazınmıştı.

Nasır’da oluşan Mısır düzenine olan kırılma anlarından biri Filistin savaşıyken, bir diğeri de 4 Şubat 1942 yılında yaşanan olaydı. Nasır’ın en sadık adamı ve sır küpü, aynı zamanda gazeteci de olan Hasaneyn Heykel, Mısır’ın yaşadığı en utanç verici olay olarak nitelendirmiştir. Olay şu şekilde gelişecekti; Lord Killearn, Kral Faruk’a bir ultimatoma vererek Nahas Paşa’yı, tekrar başbakanlığa getirmesini söylemişti. Ancak Kral Faruk bu teklifi reddetti, bunun üzerine İngiliz tankları Kral Faruk’un Abidin sarayına kadar geldi ve Faruk yönetimi teklife boyun eğmek zorunda kaldı. Tüm subaylar ve daha çok Cemal Abdül Nasır bu gelişme karşısında ciddi bir öfkeye kapılır ve kendi kendine bir daha

⁷⁵ Zeynep Güler *Arap Milliyetçiliği...*, s 90

⁷⁶ Patrick Seale *The Struggle...*, s 192

Mısır'ın bu şekilde onur kırıcı bir tablo ile karşı karşıya kalmayacağına dair söz verir. Hasaneyn Heykel'e göre, bu gelişme Hür Subay Hareketi fikrinin ilk doğduğu andır⁷⁷.

1955 yılına gelindiğinde, Nasır ve Hür Subaylar iktidarlarını yavaşça kurmaya ve toplumdaki geri dönüşler almaya başlamışlardı. Bu dönemde, iki gelişme ardı ardına tüm Arap coğrafyasını derinden etkileyecekti. Bağdat Paktı -1955- Süveyş Krizi-1956. İçe dönük olarak Mısır'ı etkileyen bu gelişmeler, bölgede yükselen Arap milliyetçiliğinin de etkisiyle, tüm Arap coğrafyasını sarsacaktı.

İkinci Dünya Savaşı ardından dünyada Soğuk Savaşın şartları oluşuyordu. Bu şartlar altında Arap ülkelerinin dışında kalması, her iki taraf içinde mümkün gözüküyordu. Ancak Nasır'ın ve onun temsil ettiği dünya görüşünün, "üçüncü bir yol" anlayışı vardı.⁷⁸ Batı Bloku NATO güdümünde, ABD'nin başını çektiği ülkelerden oluşmaktaydı. NATO'nun karşısında konumlanan Varşova Paktı'nın ise başını Sovyetler Birliği çekiyordu. ABD Dışişleri Bakanı Jonh Foster Dulles Arap ülkelerinin de içinde bulunduğu, Sovyetlere karşı bir savunma paktı arayışı içindeydi. ABD açısından bu plan sadece Sovyetleri değil, diğer komünist ülkeleri de kuşatacak şekilde geliştirilmesi tasarlanmıştı⁷⁹.

Dulles görüşlerini anlatmak için Kahire'ye geldiğinde, Nasır tarafından sunduğu öneriler, olumlu karşılanmadı. Amerika Dışişleri Bakanı Dulles, Mısır'ı ve Nasır yönetimini Sovyet karşıtı bloğa dahil etme gayreti boşa çıkınca, Mısır bu süreçten sonra hızlı bir şekilde, hem Üçüncü Dünyacılığa hem de Arap milliyetçiliğinin liderliğine yükselecekti. Zira Dulles Kahire'den sonuç alamayınca Irak'a yönelmişti ve buradan istediği sonucu alınca, Mısır yönetimi ile Irak yönetimi arasında çok ciddi bir diplomatik ve aslında daha çok ideolojik bir çatışma çıkacaktı. Nasır yönetimi, dönemin Irak Başkanı Nuri el Said'i Araplara ihanet etmekle suçluyordu, kriz Süveyş Savaşında daha çok büyüyecekti.

Hür Subaylar iktidarı ile ABD arasında ilişkiler, kötü başlamadı. Darbenin hemen akabinde, askerlerden ABD Büyükelçisine darbenin amacına yönelik bilgilendirme mesajı

⁷⁷ M. Hasaneyn Heykel *Kahire Dosyası* Bilgi Yayınevi 1974 Ankara, s 365 Çev Berin Büktaş.

⁷⁸ Aslında "Üçüncü Yol" bir zaman sonra, gerçek anlamda hem Batı Blokuna karşı, hem de Sovyetler Birliği'ne karşı, sadece Arap ülkelerinin değil, Latin Amerika, Afrika, Uzak Asya ve Balkan ülkelerini de içine alan bir "Üçüncü Dünyacılık" olarak ortaya çıkacaktı. Bağdat Paktı döneminde bu anlayış henüz olgunlaşmamış olsa da, Arap milliyetçiliği (Nasır liderliğinde) yönelim olarak, bu görüşe başından beri yakındı.

⁷⁹ (Policy of Containment)

gitmişti. Kral Faruk'ta aynı şekilde ABD ile temas halindeydi. Kral Faruk iktidardan alınıp, askerler iktidara gelince, ABD dönemin şartları içinde yapacakları fazla değildi. Zira Mısır hala İngiltere nüfuzu altında sayılırdı ve tamamen Mısır'dan silinmiş değillerdi. İki ülke arasında ilk sorun, silah meselesinde çıkacaktı. Nasır yönetimi ABD'den silah istemişti ancak Mısır ile Amerika arasında zaten bir silah anlaşması vardı. Askeri yönetim, silah listesini kontrol edince, sorun daha çok büyüyecekti zira Kral Faruk yönetimin istediği silahlar zırhlı araçlar, mitralyöz gibi genelde halk isyanlarında halka karşı kullanılacak silahlardı. 1952 yılında “Kara Cumartesi” olarak bilinen olaydan sonra hazırlanmıştı liste. Yeni yönetimin isteği ise tank, uçak, top, gemi, füze gibi silahlardı. Bunun üzerine Nasır yönetiminden tekrar bir liste istendi, yeni liste hazırlanıp gitmesine rağmen, uzun oyalamalardan sonra, ABD hiçbir şekilde Mısır'a silah vermedi. Bu dönemde Mısır'da ve diğer Arap ülkelerinde bulunmuş CIA çalışanı Miles Copeland, silahların verilmemesini bürokrasinin azizliğine uğramış olduğunu ve bir talihsizlik yaşandığını belirtmektedir⁸⁰.

Silahların verilmemesine rağmen ABD-Mısır ilişkileri, hiçbir zaman tamamen kopma noktasına gelmedi. Nasır ABD tarafından ciddiye alınmayacak veya kendi ülkeleri içine hapsedilecek bir lider değildi. Bunu iki tarafta biliyordu. Nasır'ın etkisi tüm Arap ülkelerini kapsıyordu. Miles Copeland, Nasır ile Amerika arasında mekik dokunduğu yılları şöyle değerlendiriyor,

“ Nasır, Sukarno, Nkrumah hatta Nehru ve Tito'dan daha akılcıydı. Birlik ve birleştirmecilik meselelerinde. Bakan yardımcılarında Philip Talbot'un deyişle zor bir adamdı ama kendisine erişebilmenin yolları vardı. Diğer tarafsız ülkeleri kendi bölgeleri dışında büyük etkilige sahip değildiler. Amerika hiçbir zaman Sukarno'ya gidip bölgede onun etkinliğini kullanarak bir Sovyet yayılımı politikasını engellemede neler yapabileceğini ona soramazdı. Ama Nasır her konuda Sovyetleri ve Amerika'yı kendine danışır hale getirmişti⁸¹.”

Nasır'ın aldığı siyasi pozisyon Mısır için dönem itibariyle kullanışlı olsa da bu politikanın da getirdiği sınırlayıcılık, kritik anlarda Mısır'ın elini bağlayabiliyordu. Böyle bir politik kurgu ancak gerilimin üst düzeyde tutulduğu noktalarda geçerli olabiliyordu. Aynı zamanda diğer aktörlerin yerli başka aktörlerle de işbirliğini geliştirdiklerini not etmek gerekiyor. Ancak genel hatlarıyla, Nasır'ın dış politikası bu nüveleri taşır.

⁸⁰ Miles Copeland *The Game Of Nations –Devletler Oyunu-* (çev Bedirhan Mühib). Nehir yay. İstanbul 1987 s 149

⁸¹ İbid... s-171

Dulles ile Nasır'ın Kahire'de bulunduğu bir yemekte, iki ülkenin yaklaşım sorunu net bir şekilde ortaya çıkıyordu, Nasır Sovyetler Birliği hakkında ne düşündüğünü şu şekilde özetlemişti,

“Sovyetler Birliği bizden 7500 km uzakta ve Ruslarla hiçbir zaman bir derdimiz olmadı, ne bize saldırdılar; ne de toprağımıza ayak bastılar... Hiçbir vakit burada üstleri bulunmadı. Oysa İngilizler ülkemizi yetmiş yıl işgal altında tuttular. Ben halkıma, buradaki İngilizlerin statülerinin, bir bayrak değişikliğiyle işgal kuvvetlerinden ortak bir kuvvet haline geleceğini söylersem, alay ederler benimle. Bana karşı duydukları inanç kaybolur, yer altı örgütleri ortaya çıkararak halkın güvenini kazanır. Ben halkıma milliyetçilik yolunu göstermekten vazgeçersem, onu komünistler ele alır. Sözünü ettiğiniz paktlara katılmam, halkımın ciddiyetim hakkında şüphe etmesinde başka bir işe yaramaz. Burada 90 km ötede Süveyş kanalında elinde tabancısı bekleyen bir katile önem vermeyip, sınırlarımızdan 7500 km ötede bıçak taşıyan birisinden çekindiğimi onlara nasıl söyleyebilirim? Hele başından başlayalım derler bana. Halk önce özgürlüğünü kazanmalı, sonra onu korumak için çalışmalıdır. Serbestçe ve kendi istediğimizle olmadığı sürece, henüz ne pakttan, ne de başka güvenlik tedbirlerinden bahsedecek değiliz⁸².

Dulles ile Nasır arasında geçen konuşma, Mısır'ın hem Arap milliyetçiliği ile olan ilişkisi bakımından hem de Batı Bloğu ile kuracağı ilişki açısından önemlidir. Böyle bir konuşmadan sonra, ABD'nin Mısır'a silah vermemesi anlaşılıyor. Zira Nasır yönetimi, Soğuk Savaş'ta nerede durmak istediklerini, net bir şekilde ortaya koyuyordu. Konuşmada önemli olan başka bir nokta ise Nasır'ın komünistlerin güçlenmesinden çekindiğidir, bu aynı zamanda ABD'ye karşı, Sovyetler ile kurulacak ilişkinin genel hatları konusunda, bilgilendirme olduğu açıktır. Nasırcılık için Dulles görüşmeleri bir dönüm noktasıdır. Bu görüşmeden sonra Nasır yönetimi, Batı ile dengeli bir işbirliği kuramayacağını anlayıp, Sovyetler ve Soğuk Savaş dengesinin, dışında kalan ülkelere yönelecektir.

1955 yılında, Türkiye, Pakistan, İran, Irak ve daha sonra ABD'nin ve İngiltere'nin de katılacaklarını duyurdukları Bağdat Paktı kuruldu. Mısır birliğe son derece sert bir tepki gösterdi, zira birlik Batı ile kurduğu ilişkiden dolayı, Nasır'ı ve onun ideolojik yönelimini de kapsayan Arap milliyetçiliğini tehdit ediyordu. Bu gelişme zorunlu olarak Nasırcılığın doğmasına neden oluyordu, Batı ülkeleriyle kurulamayan ilişki, Batı'yla ideolojik bir savaş içinde olan Sovyetler Birliği'ne yaslanmayı, ABD'den de alınamayan silahların buradan temin edilmesini sağlıyordu.

⁸² Hasaneyn Heykel *Kahire Dosyası...*, s 21-22

Nasırcılığın temel yöneliminin “bağımsızlık” olması, kurulan siyasi ittifakların da, altyapısını oluşturuyordu. Hem bağımsızlık yanlısı olup, hem Sovyet karşıtı blokta olmayıp, hem de ABD’den de silah alınması mümkün olmuyordu. Bu nedenle, Nasırcılığın doğduğu nokta, dış ülkelerle kurulan ilişkiydi ve Arap halkının desteği ve bir mit olarak Nasır’ın, cisimleştiği nokta burasıydı. Irak’ın Bağdat Paketi’nı kurmasının akabinde, Nasır’ın “Arapların Sesi” radyosundan, Irak başkanı Nuri el Said’i “vatan haini” ilan etmesiyle, Nasır resmi olarak Arap milliyetçiliğine girmiş bulunuyordu. Zira Nasır, Nuri el Said’i “Arap davasına”, ihanet etmekle suçluyordu.

Bu dönemde, iki ülke arasında özellikle radyo yayınları üzerinde ciddi bir propaganda savaşı başlamıştır ancak Irak’ın radyo teknolojisi açısından, Mısır’ın gerisinde kalması, Nasır’a ciddi bir avantaj sağlıyordu. Bağdat Paketi’na tepki olarak, Suriye ile Mısır bir savunma anlaşması imzaladı ve ileride bu anlaşmanın daha ileri bir boyuta taşıma sözü verildi. Anlaşma ileride gelişecek olan Suriye-Mısır ilişkilerinde bir dönüm noktası olacaktır. Nasır’ın Irak’ın üzerine gitme nedeni aslen, salt Irak’ın kendisinden habersiz bir paktın içinde olmasından kaynaklanmıyordu.

Nasır, Irak’a tepki gösterirken, aslen Batı ülkelerine de bir mesaj veriyordu, bu nedenle Irak-Mısır hükümetleri arasında söylem giderek sertleşti ancak Irak kaybedeceği bir savaşın içine girmişti zira Arap coğrafyası uzun bir dönem Batı ülkeleri tarafından işgal altında kalmıştı ve bu dönemde Batı’yla girilen hiçbir ittifaka Arap halkının tahammülü yoktu. Nasır’ın da Irak hükümetine karşı sert bir politika geliştirdiği nokta burasıydı.

Bu esnada Üçüncü Dünya liderlerinin katıldığı bir konferans düzenleniyordu. Yugoslavya lideri Tito, Çin Başbakanı Chou En Lai, Hindistan Başbakanı Nehru ve Endonezya Başkanı Sukarno. Tüm başkanlar o dönemde Nasır ile birlikte son derece karizmatik kişilerdi. Hepsinin ortak bir amacı vardı, Sovyet-Amerikan hattına karşı, kendi bağımsız cephelerini kurmak. Bandung Konferansı olarak bilinen bu buluşma, tüm dünyada çok geniş çapta yankı bulmuştu. Konferans diğer ülke başkanlarının da kendi ülkelerinde saygın bir yere yerleştirirken Nasır için durum daha farklıydı zira Nasır, etkilediği kitle sadece Mısır halkı değil tüm Arap coğrafyasıydı.

Konferansın dikkat çekici bir diğer boyutu ise Nasır’ın konuşmasında, tüm Arap coğrafyası lideri gibi bahsetmesi, söylemlerinde tüm Arap halkının arkasında olduğunu ortaya koymasıydı. Diğer liderler tarafından da bu kabul edildi. Dulles, Nasır’ın konferansa

katılmasına aşırı derece tepkiliydi zira ABD konferansı “komünist” olarak adlandırıyor, Sovyet politikalarıyla ilişkilendiriyordu. Aslında bu çok yersiz bir saptama değildi, “Bağlantısızlar Hareketi” Sovyetler Birliği’ne mesafeli olduğundan çok daha fazla ABD ve diğer Batı ülkeleriyle mesafeliydi zaten bu da Bandung Konferansının sonuç metnine açık bir şekilde yansımıştı.

Konferansın en önemli başka bir boyutu ise yukarıda bahsettiğimiz, Nasır yönetiminin ABD’den istediği silahları alamaması sonucu başka girişimlerde açıkça bulunmasıydı. Nasır, Çin Başbakanını araya sokarak Sovyetler Birliği’nden silah istemişti ve bu görüşme, konferans döneminde yapılmıştı. Sovyet yönetimi, mevcut şartların da getirisi ile ayaklarına kadar gelen bu fırsatı hızlı bir şekilde değerlendirip, Mısır’a silah vereceğini, deklare etti. Bu hem Mısır, hem de Arap milliyetçiliği açısından açık bir kırılma noktasıydı, o dönemde Arap milliyetçiliğinin liderliğine soyunan Nasır yönetimine silah verilmesi, tüm dünyada ve de Arap coğrafyasında geniş yankılara neden olacaktı. Hem İngiltere, hem de ABD bu anlaşmaya son derece sert tepki göstermesine rağmen, Mısır geri adım atmadı ve anlaşma sağlandı. Aslında Sovyetler daha önce Suriye’ye silah sağlamıştı ancak hem Mısır’ın istediği silahların içeriği daha farklıydı hem de Nasır, yukarıda değindiğimiz gibi artık Arap milliyetçiliğinin en güçlü temsilcisi olarak gözüküyordu.

Arap coğrafyasında oluşan Batı-Doğu hegemonya savaşına, Sovyetler Arap halkının tepkisini çekmeden dahil olmuştu ve bu dahil olma Arap milliyetçiliğinin zirve yıllarında süregelen bir biçimde devam edecekti. Nasır yönetimi aslında istemeden sürüklenmişti bu noktaya, Hasaneyn Heykel Nasır’ın Batı silahlarını tercih ettiğini, Rusya ile arada dil anlaşmazlığı olduğunu ve de Sovyetlerin silah deposunda neler olduğunu bilmemekten yakınıyordu⁸³. Başka çekinlerce mevcuttu elbette, Araplar genelde Batı silahlarına alışkındı, özellikle Mısır ordusu daha önce Sovyet silahlarını hiç denemişti. Muhafazakâr Arap ülkeleriyle bir ideolojik savaş söz konusuydu ve Sovyetlerden silah almak bu ülkelere propaganda malzemesi verebilirdi. Ancak hiç beklemeyen bir yerden, Ürdün Kralı Hüseyin bile bu anlaşmanın etkisini kabul etmişti, şöyle diyordu,

“Nasır’ın Sovyet Bloku’yla silah anlaşması yaptığını ilan etmesi Arap dünyasında bomba etkisi yarattı. Bir anda her şey değişti. Kahire Radyosu’ndan yayılan propagandayı ve İsrail karşısında

⁸³ Hasaneyn Heylek *Kahire Dosyası...*, s 32

gelecekleri için en iyi yol olarak gördü... Nasır, Batı'nın zincirlerini gerçek anlamda kıran ilk Arap liderdi. Bu bakış açısına büyük ölçüde sempati duyduğumu kabul etmeliyim⁸⁴.”

1955 yılında İsrail'in Gazze Şeridi'ne yoğun bir şekilde saldırması ve otuz sekiz Mısır askerini öldürmesi, sadece Nasır'ı değil, kırk sekiz yılında yenilen diğer Arap ülkelerini de yakından ilgilendiriyordu. Zira İsrail'in bu saldırısına karşın, Mısır hiçbir şekilde dengeleyici bir cevap verememiş, Batı'dan istediği silahları temin edememişti. Ürdün parlamentosu anlaşma üzerine, bir tebrik telgrafi yayınlayacaktı, “Ürdün Millet Meclisi sizi, Arapçılığın ruhunu kutlar ve Arap ülkelerinin savunması için silah temin etme çabalarınızda sınırsız ve şartsız olarak destekler⁸⁵.”

Ürdün parlamentosunun bu tebrikine rağmen, Ürdün Kralı Hüseyin'in planları daha farklıydı. Kendisi her ne kadar Nasır'ın ve Arap milliyetçiliğinin yükselişini önemsiyor gibi görünmek istese de, Haşimi ailesi henüz milliyetçiliğin liderliğine oynama hevesinden vazgeçmemişti. İngiltere, Irak ve Türkiye, Mısır'ın imzaladığı silah anlaşmasına misilleme yapmak için, harekete geçmişlerdi. “Arapların Sesi” radyosu neredeyse tüm gün, bütün Arap coğrafyasına silah anlaşmasının İsrail'e karşı atılan çok sert bir adım olduğu konusunda propaganda yapıyordu. İngiltere çok geçmeden devreye girdi, General Sir Gerald Templer İngiltere'nin yardım planını sunmak için, Ürdün'e geldi, Mısır gelişmeleri haber alır almaz, Irak'a uyguladığı gibi, Ürdün'e karşı da çok sert bir propaganda başlattı. Yapılan propaganda o derece etkili oldu ki, Ürdün'de hayat durma noktasına geldi ve çok sayıda insan hayatını kaybetti. Nasır bu dönemde Arap milliyetçiliği rolünü salt Arap halkının ve Sovyetlerin üzerinde değil, aynı zamanda Batı ülkeleri üzerinde de perçinlemişti. İngiltere temsilcisi Selwyn Lloyd, Mısır Büyükelçisine, Mısır'ın pakt aleyhinde propagandasını kesmesi halinde, İngiltere'nin Arap ülkelerini, pakta sokmaya çalışmaktan vazgeçeceğini deklare etmişti⁸⁶.

Ardından bizzat kendisi Mısır'a gelerek, bunu tekrarlayacaktı. Ancak Nasırcılık olarak adlandırdığımız, Arap milliyetçiliğinin Nasır metotlarıyla temsili, bölgede etkisini bir ölçüde Nasır'ın bile kontrolü dışında çıkarıyordu. Bu dönemde Ürdün kan gölüne dönmüştü, grevler, boykotlar ve gösteriler tüm ülkeyi felç etmişti. Hükümet daha fazla dayanamayarak istifa etmişti. Nasır, Ürdün Bakanlarının bazılarından ve Ürdün ordusundan haber alıyordu, Zira hem yönetimde hem de ordu içinde Nasırcılar vardı.

⁸⁴ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği*... s 151.

⁸⁵ İbid... s 151.

⁸⁶ HEYKEL Hasaneyn *Kahire Dosyası* s 61.

Yeni atanan hükümet Bağdat Paktı'ndan çekildiğini açıkladı, bunun üzerine olaylar duruldu. Bu gelişme üzerine, diğer Arap ülkeleri de pakta girme konusunda ciddi çekinceleri oldu. En nihayetinde, 1959 yılında Irak'ın da paktan çıkması dolayısıyla, Pakt İran-Türkiye ve Pakistan arasında "CENTO" adıyla, hiçbir Arap ülkesinin olmadığı başka bir oluşuma evrildi. Dulles'in Sovyetler Birliği'nin "çevreleme" stratejisi, şimdilik Arap milliyetçisi ve en fazla Nasırcılık sayesinde, çökmüştü.

Bağdat Paktı'nın 1959'da çöküşüne giden süreçte, Bağdat Paktı, Sovyetlerden silah alımı kadar bir başka kriz daha yaşanmıştı. Asuan Barajı ve bunun akabinde gelişen Süveyş krizidir. Krizin başlaması, Asuan Barajı'nın yapılmak istenmesiyle doğrudan bağlantılı gibi gözükse de, aslında Mısır üzerinde Arap milliyetçi ideolojisinin, Batı'yla girdiği çatışma esas alınmalıdır. Hür Subaylar iktidarı ellerine aldıklarından beri, barajla ilgili projeleri vardı. Uzun bir dönem, Batı ülkelerinden barajın yapılmasıyla ilgili yardım beklediler, bu dönemde özellikle ABD ile yapılan görüşmeler belirleyici oldu. Baraj sulamayı kuzey Mısır'a taşıyarak, 125 milyon dönüm arazinin sulanmasına olanak sağlayacaktı, ayrıca elde edilen elektrik sanayide kullanılacaktı.

Hür Subaylar için, hayati bir önem taşıması bu anlamıyla anlaşılabilir bir durumdu. Mısır halkına ve Arap dünyasına yönelik propaganda kendine yeten, bağımsız bir Mısır'dı. Yukarıda açıkladığımız Bağdat Paktı sürecinde yaşanan olaylar, Batı ülkeleriyle Nasır yönetimi arasında açığı oluşturmuştu. ABD ve diğer Batı ülkeleri, barajı yapmak istemiyordu ya da baraj karşılığında Mısır yönetimini istedikleri çizgiye doğru çekmek istiyorlardı. Ancak Mısır yönetimi, alternatifleri değerlendiriyor, buna göre adımlarını atıyordu. Bu nedenle Aralık 1955'te ABD, İngiltere ve Dünya Bankası'nın Mısır'a baraj için önerdikleri yardım teklifi asla hayata geçmeyecekti. Batı ülkelerinin Nasır'dan istedikleri şunlardı,

-Mısır'ın bütçe ve ödemeler dengesi, Dünya Bankası tarafından denetlenecek.

-Mısır komünist ülkelerden silah ve para yardımı almayacak⁸⁷.

Nasır yönetimi aslında, isteklere sert bir şekilde hiçbir zaman karşı çıkmadı. Alternatif yaratmakta ciddi sıkıntı çeken Nasır yönetiminin sorunları, Batı ülkeleri tarafından da biliniyordu. Mısır'ın yardım almadan tek başına böyle bir barajı yapması

⁸⁷ İbid... s 156.

mümkün değildi. Bu gelişmeler yaşanırken, Ürdün meselesi başka bir boyuta ulaşmıştı. Ürdün ordusunun başında bulunan İngiliz general, Nasırcı subayların baskısıyla Kral tarafından görevinden alınmıştı. İngiliz Başbakanı Anthony Eden, olayın arkasında bizzat Nasır'ın olduğunu düşünüyordu. Bu görüşünde çok haksız sayılmazdı, ancak Nasır'ın içeriden müdahalesi değil daha çok Mısır radyosunun Ürdün hakkında, yaptığı haberler etkili olmuştu. Pakt meselesinden dolayı, tüm gücüyle Ürdün'e saldıran Mısır en çok İngiliz generalin Ürdün ordusunu kontrol etmesine gönderme yapıyordu zira ordunun başında, İngiliz bir subayın olması, "Ürdün'ün İngiliz hizmetçisi" olduğunun göstergesiydi.

Hasaneyn Heykel'in aktarımına bakılırsa, İngiliz generalin ordu üzerinde kontrolünü gittikçe artırması, bizzat Ürdün Kralının kıskanmasına neden olmuştu⁸⁸. Aynı günlerde İngiliz Dışişleri Bakanı Bahreyn'de "Nasır, Nasır" diye protesto edilmişti. Nasır yönetimi her ne kadar Ürdün meselesiyle alakası olmadığını anlatmaya çalışsa da, İngiltere buna ikna olmadı ve ipler iki ülke arasında kopma noktasına geldi. Aynı şekilde, ABD ile de Çin'i tanıma konusunda ciddi bir gerginlik yaşanıyordu. Sovyetler Birliği lideri Kruşçev'in Birleşmiş Milletler'in silah ambargosuna uyacağını açıklamış olması, Nasır yönetimini Çin'i tanımaya itmişti, böyle bir durumda Çin üzerinden silah sağlamaktan başka bir seçenek Mısır için geçerli olmayacaktı.

ABD ve İngiltere Mısır'a baraj için yapacağı yardımı durdurduğunu tüm dünyaya deklare ettiğinde, Nasır yönetimi karşılık olarak kendi imkanlarını yaratacaklarını ilan etti. Baraj konusunda yaşanan kriz giderek Süveyş Kanalını millileştirmeye doğru evirilmeye başlamıştı. Nasır yönetimin başından beri isteklerinden biri de elbette kanalın millileştirilmesiydi. Baraj ve Bağdat Pakt'ı sorunu yaşandığı dönemde, İngiliz Dışişleri Bakanı ile Nasır Kahire'de bir yemekte buluşmuşlardı. Bu yemekte ilginç bir gelişme yaşandı, Nasır İngiliz Bakana diğer Arap ülkelerinin petrol çıkan bölgeden, % 50 pay aldığını ancak Mısır'ın Süveyş kanalından bu kadar pay almadığını söyledi⁸⁹.

Bu çıkış, Süveyş'in ilk defa bölüşüm anlamında net bir şekilde pazarlık masasına geldiğini gösteriyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nin Mısır'a baraj için önerdiği krediyi, "Mısır'ın projeye yeterli kaynak ayırma gücü teklifin yapıldığı döneme göre daha belirsiz

⁸⁸ Hasaneyn Heykel *Kahire Dosyası...*, s 66.

⁸⁹ İbid.... s 69.

olduğu için...” gerekçesiyle geri alması, bardağı taşıran son damla olmuştu. Mısır yönetimi, bu “küçük düşürülme” karşısında bir hayli hiddetlenmişti, Nasır’ın yardımcısı ile yaptığı telefon konuşması, durumu özetler niteliktedir,

“Dulles’da, Eden’de bizi durmadan aldatıyorlar. İsrail ile barışa varmamız, anlaşmalar yapmamız, Süveyş Kanalının imtiyazını uzatmamız için bize aralıksız baskı yaparken, istedikleri tek şey, kendi nüfuzlarını artırmak... Ama biz, barajı kendi olanaklarımızla yapacağız. Bunu başarmak için de her türlü çareye baş vuracağız⁹⁰.”

Yardımcısı ile yaptığı konuşmadan sonra Nasır kanalı millileştirmeyi kafasına koymuştu. Aynı zamanda barajın yapılması için Sovyetler Birliği’nden garanti almıştı. Mısır ihtilalinin yıl dönümünde Nasır, Arap milliyetçiliğine yoğun bir vurgu yaparak Süveyş Kanalını millileştirdiğini açıkladı. Nasır konuşmasında şunları söylemiştir, “Süveyş Kanalı Mısır’ın malıdır, Mısır’ın toprağıdır ve kontrolü de bizde kalacaktır⁹¹.” Konuşma esnasında önceden ayarlanan birlikler kanal bölgesine baskın verip ve kanalı ele geçirdiler. Mısır yönetimi önceden yaptığı hesaplara dayanarak, İngiltere ve Fransa’nın kanalı millileştirme hareketine karşı, bir savaşa girmeyeceğini hesaplamıştı, Nasır altı ay sonra verdiği bir röportajda şunları söylemişti,

“Temelde problem basitti. Planı rafa kaldırmak düşünemezdim; mutlaka para bulunmalıydı; milli geliri artırmanın tek yolu, Süveyş Kanalını millileştirmektir. Önemli bir risk aldığımı biliyordum. Kişisel tecrübelerimden Anthony Eden’in İngiliz çıkarlarını korumak için harekete geçmeyi düşünmediğini; fakat aynı zamanda Britanya’nın saldırı için en yakın üstler olan Kenya’da, Kıbrıs’ta ve Aden’de yeterli birliklerinin olmadığını da biliyordum. Onun yeterli gücü harekete geçirmeye hazır olmasına kadar geçecek olan süre içinde, barışçı bir çözüme ulaşacağımıza inanmışım⁹².”

Nasır’ın bu şekilde düşünmesinin sebepleri başlıca şunlardı, Fransa bu dönemde Cezayir’de çok ciddi sorunlar yaşıyordu ve Mısır’ın, Cezayir isyanı ile doğrudan bağlantısı vardı. Aynı zamanda İngiltere’nin üstleri bulunan Kıbrıs’ta EOKA ile Mısır yönetimi arasında bağlantı vardı. EOKA Mısır yönetimine, İngiltere’nin bölgedeki hareketleri ile ilgili bilgi veriyordu Aynı zamanda ABD’nin ve Sovyetler Birliği’nin tutumu da Nasır’ı bu şekilde karar almaya itmişti⁹³. Sovyetler Birliği açık bir şekilde Mısır’ı desteklerken, ABD İle İngiltere arasında Ortadoğu siyaseti konusunda ciddi bir açı farkı vardı ve Mısır

⁹⁰ İbid... s 70.

⁹¹ Zeynep Güler *Arap Milliyetçiliği...*, s 128.

⁹² Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 159.

⁹³ Hasaneyn Heykel *Kahire Dosyası...*, s 71.

yönetimi bunun farkındaydı. Ancak tüm bu gerçeklere rağmen Nasır yanıldı ve Fransa, İngiltere ve de beklenmedik bir şekilde İsrail'in de katılımıyla Mısır'a savaş ilan edildi.

Tesadüfi bir şekilde, Nasır kanalı millileştirdiğini açıklarken, Eden, Nuri El Said, Kral Faysal bir yemekte buluşmuşlardı. Kanalın millileştirdiği Eden'e bildirildiğinde Nuri El Said'in tepkisi, Mısır ve Irak ilişkilerini özetler niteliktedir. Eden, Irak Başbakanına fikrini sorduğunda şu cevabı aldı, “Tek bir hareket alanınız var, vurun hemen vurun ve sert vurun yoksa çok geç kalırsınız⁹⁴.” İngiltere tek şansının “vurmak” olduğunu biliyordu ve bunun için de çok fazla gecikmeden harekete geçtiler.

Öncelikli olarak İsrail, Sina bölgesine asker çıkardı, Mısır karşılık verdiğinde ise Fransa ve İngiltere önceden hazırladıkları ultimatoyu Mısır'a iletiler. Bölgeden çekilmesini ve karşılık verilmemesi salık veriliyordu. Mısır yönetimi, bunun Kahire'nin önünü açmak olduğunu bildiğinden, ultimatoya uymadı. Fransa ve İngiltere bunun üzerine Mısır'ı çok sert bir şekilde vurmaya başladılar. Ancak beklenenin aksine ABD sert bir şekilde, İngiltere ve Fransa'yı kınadı. Kınamalar tüm uluslararası camiaya tarafından desteklenince, İngiltere ve Fransa yalnız kaldı. Sovyetler Birliği'nin de İngiltere'yi tehdit etmesi eklenince, 22 Aralık 1956 günü, iki ülke istediklerinin hiçbirini alamadan Mısır'dan çekilmek zorunda kaldılar. Bu tarih, Ortadoğu için aslında bir dönüm noktasıdır zira bu tarihten itibaren İngiltere ve Fransa Ortadoğu'da gittikçe güç kaybederken, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği güçlenecektir.

Gelişmelerin aksine Nasır yönetimi bunu “Mısır'ın başarısı” olarak adlandıracaktı. Politik olarak milliyetçi düşünce için geri çevrilmeyecek bir tablo çıkmıştı ortaya. 70 senedir, Mısır'ı işgal altında tutan İngiltere, istediği hiçbir sonucu alamadan Mısır'dan çekilmişti, aynı zamanda Süveyş kanalı Mısır'da kalmıştı. Arap halkı için olanlar tarifsiz bir motivasyon kaynağıydı. John Badeau'ye göre “bölgesel bir kahraman olarak Nasır, aniden Ortadoğu'nun ufkunu doldurdu. Huzursuz ve hayal kırıklığına uğramış Arap milliyetçilerine, Batı emperyalizmini geri çevirdiği için, İkinci Selaaddin gibi göründü” Süveyş krizi ve akabinde gelişen İngiliz-Fransız-İsrail işgali Arap kamuoyunda çok sert

⁹⁴ İbid... s 80.

tepkilere neden oldu. Ürdün’de ordu, İngiliz silahlarına el koydu, Suriye ordusu Ürdün’e girerek Nasır’a yardım teklifinde bulundu⁹⁵.

Suudi Arabistan, İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini kesti. Tüm Arap coğrafyasında Nasır yanlısı eylemler oluyordu, Arap hükümetleri bu isyanlara kayıtsız kalması mümkün değildi. En sert eylemler yukarıda gelişmeleri anlattığımız gibi Irak’ta oldu ve bu gelişme hiç şaşırtıcı değildi. Zira Irak yönetimi, İngiltere’den yana tavır almıştı ve Irak halkı bunu biliyordu. Nuri El Said gelişmelerin önünü alamayınca Fransa ve İngiltere’yi kınayan açıklamalar yapmak zorunda kaldı ve bir radyo yayınında Arap milliyetçiliğinin temsilcinin kendisi olduğu konusunda bir konuşma yaptı. Başbakanın konuşması dönemin ruhunu anlatması açısından önemlidir,

“Yurttaşlarım,”Arap” kelimesinin onun söylenin hayatına mal olduğu bir dönemde, benim Arapların bağımsızlığı ve birleşmesi ve Arap’ın saygınlığının yükselmesi için çalışan mücadeleci bir genç olduğumu biliyorsunuz. O zaman öyle bir zaman ki, bugün Arap milliyetçiliğini savunanlar o günlerde zalimlerin ve emperyalistlerin ayağına kapanmıştı ve bizi vatana ihanet ve ateistlikle suçlamıştı. Bugüne kadar pek çok tehlikeye maruz kaldım ancak Arapların bağımsızlığı, Arapların şan ve şerefi ve Arapların saygınlığı dışında hiçbir şey istemeden yoluma devam ettim... Arap milliyetçiliğine çağrı benim için geçici değildir; o benim benliğime işlemiştir. Onunla gurur duyuyorum ve ister hükümet içinde ister dışında olayım onun yüceltmek ve korumak için mücadele edeceğim⁹⁶.”

Ancak yukarıda özetlediğimiz gibi Arap milliyetçiliğinin liderliğini, Nasır ele almıştı. Nasırcılık ise milliyetçiliğin arkasından sürüklenen, bir kişide cisimleşen ideolojik görüş olarak ortaya çıkmıştı. Arap coğrafyasının her yerinde, belirli bir program dahilinde olmadan Nasırcı partiler kuruluyor, ordu içinde Nasırcı subaylar olarak adlandırılacak yönelimle ortaya çıkıyordu. Nasırcılık tamamen, Nasır’a ve onun politik duruşuyla ilintiliydi. Aşağıdan yukarıya değil, yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşik bir şekilde işleyen mekanizmaydı.

Nasırcılık ilk olarak Bağdat Paketi çerçevesinde kendini hissettirmişti. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Nasırcılığın Batı emperyalizme kurduğu ilişkiyle gelişmesidir. Nasır ve yol arkadaşlarının kafasında, her zaman ilk olarak Mısır yatıyordu. Yukarıda

⁹⁵ BADEAU John *The Philosophy of the Revolution*. New York Economics Books 1959 s 14. Süveyş Krizine ilişkin John Badeau’nun ABD Büyükelçisi olarak izlenimini ve Nasır dönemini anlatan bir röportaj için online olarak şu adresten yararlanılabilir.

<http://archive1.jfklibrary.org/JFKOH/Badeau,%20John%20S/JFKOH-JSB-01/JFKOH-JSB-01-TR.pdf>

⁹⁶ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 164.

gelişim bilgilerini verdiğimiz olaylardan, Bağdat Paktı, Süveyş Krizi ve onunla bağlantılı olarak Asuan Barajı, Mısır'ın zorla sürüklendiği bir yoldu.

Bu açıdan bakınca, Arap milliyetçiliğini, Mısırlı liderlerin bir tercih meselesi olarak görmedikleri, zorunluluğun daha çok ön planda olduğu açıktır. Mısır'ın bağımsızlaşması gerekiyordu, bunun için atılması gereken adımların en başından İngiliz işgaline son vermek vardı. Bu nedenle, bölgede varlığını sürdüren Haşimi iktidarları –Irak Ürdün- ve diğer muhafazakâr rejimler –körfez ülkeleri- ilk olarak İngiltere ve Fransa daha sonra ise ABD tarafından, Mısır'ı baskılamak için kullanılıyordu. Oluşan baskıyı kırmanın tek bir yolu vardı, Arap milliyetçiliğine sarılmak ve gelişen saldırıları, ideolojik olarak püskürtmek. Bu nedenle, Arapların Sesi radyosu, defalarca diğer Arap liderlerini “vatan haini” ilan edecekti.

Baas Partisi ve onun temsil ettiği Arap milliyetçiliği için aynı şeyleri söylemek doğru olmayacaktır. Baas Partisi içsel gelişen bir ideolojik-örgütsel yapıyken, Nasırcılık daha çok Benedict Anderson'un milliyetçilik üzerine yazdığı ünlü kitabında söylediği gibi, “Millet bir hayali cemaattir” bu nedenle, hiçbir alt yapısı olmamasına rağmen, Ürdün halkının, kendi hükümetlerine karşı ayağa kalkması, hem Arap milliyetçiliğinin bölgede geldiği boyutu bize gösterir, hem de milliyetçi ideolojinin liderinin kim olduğu konusunda fikir verir. Bu durum Baas Partisi'nin ve de Nasırcılığın yöntem olarak gerilim yaşamasına neden olacaktır.

3.3. Baas Partisi ve Nasırcılığın İdeolojisi

Baas Partisi'ni ve Nasırcılığın ideolojisini analiz ederken, kuşkusuz ilk üzerinde durmamız gereken nokta iki ideolojik yaklaşımında, yönelim olarak neyi hedeflediğidir. Baas Partisi, daha önce bahsettiğimiz gibi Mişel Eflak ve Salah Bitar öncülüğünde, ideolojiyi önceleyen ancak pragmatik yönleri olan bir parti olarak örgütlenmişti. Nasırcılık ise, Hür Subayların Mısır'da iktidarı almasından sonra, koşulların zorlaması ile ortaya çıkan bir akımdır. Kavramlaştırırsak eğer, Baas bir parti örgütlenmesidir, Nasırcılık ise “Hür Subaylar”ın 1952'de yönetimi devirmesiyle ortaya çıkan bir siyasal akımdır. Nasır'ın kendi eserinde kullandığı “birlik, sosyalizm, özgürlük” terimleri, Baas Partisi'nin kuruluş ilkeleridir. Baas Partisi'nin kuruluş ilkelerini, Nasır “Arap Devrimin Yöntemleri” adlı

kitabında, kullanabiliyordu⁹⁷. Üç kavramın, iki yönelim tarafından, kullanılabilmesi, Nasırcılığın ve Baas'ın ideolojik kesişim noktalarını gösteriyor.

Baas Partisi ve Nasırcılığın üç kavram üzerinde, sıklıkla durması –özelikle Baas'ın- dönemin siyasal koşulları dışında değildi. Pan-Arabizm birlik olarak telaffuz edilirken, geri kalmış toplumların hızlı kalkınması ve emperyalist ülkeler tarafından müdahale edilmesini engellemek amacı, sosyalizm oluyordu ve bu daha çok Arap sosyalizmi adını alacaktı. Özgürlük ise, Baas'ın ve Nasırcılığın müdahale etmek istediği, muhafazakâr Arap ülkeleriyle ilintiliydi. Hatta Baas'ın özgürlük söylemi Suriye içinde geçerliydi çünkü parti uzun zaman yer altında örgütlenmişti.

Majid Khaduri Arap devrimciliğini, şu şekilde maddeliyor,

- Arap devrimci hareketi bir sınıf hareketi değil, popüler kitle hareketedir. Sosyal ve ekonomik reformlarla ileri bir topluma ulaşmayı hedefler.
- Aydınlanmış ulusal bilinci temsil ederek, ulusun tamamını özgürleştirmeyi amaçlayan bir kurtuluş hareketedir.
- Ulusun tamamını sosyal ve siyasal devrimlerle iç ve dış baskılardan kurtardıktan sonraki amaç: bireyi özgürleştirmektir.
- Devrimci süreç, her ülkede kendilerini devrimci ideolojiye adanmış küçük bir grup tarafından kitle hareketine dönüşünceye kadar sürdürülmelidir.
- Geniş bir popüler kitle desteğine sahip olacak şekilde kurulacak sistemin nihai amacı, sosyal adalet ve bireysel özgürlüktür.
- Devrimci sürecin amacı, halkın birlikte hareket etme gücünü zayıflatan, Arap kaynaklarını tam olarak işletmesini engelleyen ve Arap ülkelerini birbirinden ayıran suni engelleri ortadan kaldırmaktır.
- Arap devrim süreci kendini ulusal kurtuluş ve insani ilerlemeyi amaçlayan dünya devrimci hareketinin bir parçası olarak kabul eder. Arap devrimci hareketi Arap ulusal

⁹⁷ NASIR *Arap Devrimin Yöntemleri* Habora Kitabevi İstanbul s 27 Arapça aslından (çev, Mehmet Emin Bozarlan.)

karakterine vurguda bulunmak ve Arap ulusal çıkarlarını amaçlamakla birlikte, diğer devrimci hareketlerle işbirliğine de açıktır⁹⁸.

Majid Khaddulu'nun da belirttiği gibi, bu maddeler tüm Arap devrimci milliyetçileri tarafından kabul edilir. Arap milliyetçilerinin tarif ettiği sosyalizm anlayışı, kendilerine özgün, Batı sosyalizmiyle benzerliği yoktur. Arap milliyetçiliği üzerine araştırma yapan pek çok araştırmacının gözden kaçırdığı bir noktayı da belirtmek gerekiyor. Arap milliyetçilerinin sosyalizm anlayışı, dünyada kabul edilen sosyalizm anlayışı ile bir ilgisi yokken, Arap komünist partilerinin tarifleri, dünya sosyalist hareketleriyle uyum içindedir. Zira Arap devrimci milliyetçileriyle, komünistler arasında da bir mücadele söz konusuydu.

Pan-Arapçılık özelinde, Arap sosyalizmini ele alırken şunu belirtmek durumundayız. Pan-Arapçılığın ideologu Sati El Husri, sosyalizm kavramı üzerinde durmamıştır, bu konuda bir yöntem önermemiştir. Baas'ın ve de Nasırcıların, sosyalizm tarifleri bu açıdan da bakınca, bir sistem sorunu ve arayışı olduğunu daha net görebiliriz. Sati El Husri'nin sosyalizm üzerine yazdıkları, komünistlerle mücadele ya da sosyalizmin, Arap milliyetçiliğine faydaları yönündeydi.

Birlik, özgürlük ve sosyalizm kavramlarını incelerken, sosyalizm kavramını ele alalım; sosyalizm Arap milliyetçi hareketine Baas Partisi kanalıyla girmiştir, formüle eden Mişel Eflak'tır. Eflak'ın Fransa'da öğrenci olduğu yıllarda, kendisi için iki akım önemli olmuştu, Marksizm ve Alman romantik milliyetçileri. Bu yıllarda, aynı şekilde Salah Bitar'da komünizme sempati duymuştur. Baas Partisi'nin kuruluş bölümünde, Blum Hükümeti ile yaşanan sorunu ve Mişel Eflak'ın hayal kırıklığını yazmıştık. Ancak bu yaklaşımı, Arap sosyalizmi kavramında biraz daha açmak gerekiyor.

Bitar ve Eflak'ın Fransa'da öğrenci olduğu yıllar, Suriye'nin Fransa tarafından işgal altında olduğu yıllardı. İki Suriyeli gencin, Fransız Marksistlerinin mevcut Fransız emperyalizmiyle kavga halinde olması, ilgilerini çekmiş olmalı. Her ne kadar, bu dönemde sosyalizme sempati duymuş olsalar da daha sonra milliyetçilik teorilerinde göreceğimiz gibi, bu yalnızca pragmatist bir yaklaşımdı. Ne Bitar ne de Eflak hiçbir zaman Marksist olmadılar ve Marksist sola sempati ile bakmadılar, zira Eflak'ın Blum Hükümetinden dolayı hayal kırıklığına uğraması sosyalizmle kurduğu ilişkiyi özetler niteliktedir. Blum

⁹⁸ Majid Khaduri "Constitutional Development in Syria" The Middle East Journal, VOL 5 Spring 1951 s 146-147.

Hükümeti dönemin Fransa'sın da, diğer sosyalistler tarafından ciddi şekilde tartışma konusu olan bir hükümetti ancak ne Eflak ne de Bitar, sorunun bu tarafıyla ilgilenmedi. Milliyetçi teorinin özü itibariyle pragmatizmi içermesi, kurgulayan siyasetçiler açısından da ciddi derecede önem arz ediyor. Eflak'ın sosyalizm anlayışı, milliyetçilik ile komünizm arasında cereyan eden, rüzgara kapılmış gemi gibidir. Sosyalizm, Fransa'da, Fransız emperyalizmine karşı, iki genç öğrencinin bayrak açması olabiliyorken, enternasyonalizmin milliyetçiliği hedef alması, Eflak tarafından tahkir edilebiliyor. Bu açıdan bakınca sosyalizm Arap milliyetçiliğine faydalı olduğu ölçüde önemlidir.

Kamel Abu Jaber'in Baas Partisi üzerine yaptığı çalışmada, Lübnan'daki Baas Partisi lideri Gebran Majdalani'den şu alıntıyı yapıyor, “ Fransız ve İngiliz sosyalistlerinin milli birlik gibi bir sorunları yok, bu nedenle çalışmalarını, sosyal fikirler üzerinde toplayabiliyorlar”⁹⁹ Gebran Majdalani'nin söyleminden yola çıkarsak, ideolojik tarifi amaçlı, açı olarak “birliğe” doğrudur. Pan-Arabizm tek amaçtır, sosyalizm, özgürlük, İslamiyet ancak yan unsurlar olabilir. Bu nedenle, salt Eflak değil Baas Partisi'nin ve Nasırcıların tüm ideologları öncelikle milli birliği hedeflemiştir, üst başlık olarak ısrarla Pan-Arapçılık atılmıştır. Nasır'ın sırdaşı Hasaneyn Heykel El Ahram'da şunları yazmaktadır,

İki şeyi birbirinden ayırmalıyız. Bir devlet olarak Mısır ve bir devrim olarak Mısır... Bir devlet olarak Mısır, diğer devletlerle ilişkilerinde sınırları tanır, bir devrim olarak Mısır, bu sınırları aşmakla asla tereddüt etmemeli, aksine devrimci bir misyon olan gelecekte Arapların birleşmesi misyonunu başlatmak için mesajını sınırların ötesine götürmelidir...¹⁰⁰.

Pan-Arapçılıkla bağlantılı olarak Eflak'ın yazılarında “toplum canlı organik bir varlıktır ölü mekanik bir varlık değildir”¹⁰¹ ifadesi dikkat çekmektedir, zira bu görüşle soyut düşüncüyü reddedip, somut ve gerçek alandan yola çıkar. “yanılsamacı idealizm” ve “gerçekçi idealizm” ayrımı yaptıktan sonra, “gerçekçi idealizmi” önemsemekteydi. Eflak, bir çok Avrupalı düşünürden etkilenmekle birlikte, özellikle Hegel'in ruh kavramından oldukça etkilenmişti. Ancak Hegel'in diyalektik anlayışı karşısında, İbn Haldun'un döngüsel tarih anlayışını benimsemiştir. Ruh kavramına özel atıflarda sık sık bulunurdu, örneğin şu ifade Eflak'a aittir, “... Arabizmi bir vücut İslamı ise onun ruhu olarak

⁹⁹ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*, s 121.

¹⁰⁰ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 137.

¹⁰¹ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi ...*, s 117.

görüyoruz”¹⁰² Aziz el Azmeh, Eflak’ın İslamiyet ile Arapçılığın nasıl yan yana gelmesi gerektiğini şu şekilde açıklıyor,

“Eflak için Hz Muhammed’in Arapçılıkla ilişkisi mikrokozmu ile makrokozmu ilişkisine çok benzer: içinde ruhun maddeyi aşma potansiyelini barındıran Arapçılıktır ve İslam, Arapçılığın unsurlarından biridir. Günümüzün yozlaşmış İslamiyet’i salt siyasal düzeyi aşan Arapçılığın düzeyine ulaştırmalıdır. Söylemin merkezi terimi, Arapçılıktır ve İslamiyet kendi kendine yeterli bir birim değil, olsa olsa ayrıcalıklı bir yan unsur olarak benimsenir”¹⁰³.

Ruh kavramına verilen önem ve İslamiyet’in tarifi, hem Arapçılık bağlamında, hem de yerel sosyalizmin tarif edilmesi açısından, çarpıcıdır. Eflak’ın ruh kavramına önem vermesi, salt pragmatik nedenlere dayanmıyordu, ruh ve manevi, diğer kavramların özümsemesi, aynı zamanda materyalizmin reddi anlamına da geliyordu. Bu analiz aynı zamanda, Baas sosyalizminin, kendine has diğer elementlerini de ortaya koyar ve komünizmle çatışmayı kavramlaştırır, şöyle der Eflak; “Marksizm, milletlerin ve manevi değerlerin verdiğini reddeder. Komünizm yıkıcıdır. Zira yeryüzünde bir cennet yaratacağı vaadi ile gelir. Halbuki bu cennet mevcut toplumun yok edilmesinden sonra gelecektir. Yıkıcı diğer bir yönü de, Arap kaderini Sovyetler Birliğine bağlanma arzusundan gelmektedir”¹⁰⁴.

Eflak’ın komünizmi Sovyetler Birliği ile ilişkilmesi, ısrarla üzerinde durmak istediğimiz noktadan kaynaklanıyor, pragmatizm. Eflak ısrarla tekrarlayarak tüm teorilerini, mevcut konjoktüre ve bununla bağımlı olarak Pan-Arabizme bağlamaktadır. Hem Nasırcıların, hem de Baas Partisi’nin sosyalizm söylemlerinin bir diğer nedeni de, ulusal burjuvazinin gelişmediği, orta sınıfın zayıf olduğu, emperyalizmin işgali altında olan ülkelerde bağımsız bir ulusal burjuvazinin gelişmesine olanak vermemelerinden kaynaklanıyordu. Ulusal burjuvazinin yapacağı kalkınma hamlelerini, devlet eliyle partiler ya da iktidar klikleri yapacaktı.

Eflak ve Bitar’ın Suriye’ye döndükleri yıllarda, Marksistlerin yayınladığı al-Talia – Öncü- adlı gazetede yazmaları, , komünistlerle, milliyetçilerin monarşiye karşı bir dönem beraber çalışmalarlarıyla ilgilidir. Baas Partisi, başından beri açık bir şekilde, Marksizm’e

¹⁰² Sabahattin Şen *Ortadoğu’da İdeolojiler...*, s 155

¹⁰³ İbid... s 156

¹⁰⁴ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*,s 127

içkin sınıf mücadelesini, “milleti bölen” bir yaklaşım olarak ele almıştır ve hatta zaman zaman bu perspektif vatan hainliği olarak telakki edilmiştir¹⁰⁵.

Sovyetler Birliği, hem Nasırcılar için hem de Baasçılar için ciddi bir tehlikeyi de içeriyordu. İçten gelişen komünist akımlar, Sovyetlerle ilişki kuruyor, büyüyor ve güçleniyordu. Nasırcıların da, Baasçıların da programları komünistlerin programları ile özleşiyordu. Örneğin Baas Partisi'nin ve Nasırcıların toprak reformları, hem Mısır hem de Suriye komünist parti programlarında vardı. Aynı zamanda, uzun bir dönem Suriye'de ve Irak'ta komünistlerle, milliyetçiler monarşiye karşı ortak mücadele etmişlerdi. Belirli bir dönem, Arap milliyetçileri Sovyetlerle kendi siyasetleri açısından ilişki geliştirmek istiyordu. Baas Partisi'nin kuruluş yıllarındaki temel felsefesi buydu, Nasırcılık içinde aynı şey geçerliydi. Bir dönem sonra Neo-Baas dönemi olarak adlandıracağımız dönemde, bu açı elbette farklılaşmıştı. Bu yönden de Baas'ın ve Nasırcılığın farklılaştığını belirtmek gerekiyor zira Nasırcılık tek bir kişinin öncülüğünde –aynı zamanda varlığında- gelişen bir siyasal akımdı, daha öncede belirttiğimiz gibi ancak Baas bir parti yapılanmasıydı ve bu yapılanma ileriki yıllarda sol ve sağ olarak bölünecekti.

Milliyetçilerin, Sovyetlerle girdikleri pragmatik siyasetin kuşkusuz bir de karşı tarafı vardı. Mısır'da gelişen Hür Subaylar darbesini, Sovyetler Birliği klasik sol siyaset üzerinden okumuştur, ordu bir baskı aracıdır ve de kuracağı düzen ancak bir baskı düzeni olacaktır. Bu okumayla Sovyetler Birliği, Hür Subaylar darbesine, saldırmaya başladı.¹⁰⁶ Aynı şekilde Mısır Komünist Partisi'de darbeye karşı çıkan bildiriler dağıtıyordu. Uzun bir süre, Arap milliyetçilerinin, kendi sosyalizan anlayışları ile dönemin sosyalizm simgesi, Sovyetler Birliği arasında, gidip gelen ilişkiler oldu. Şunu açıklıkla belirtmek gerekirse, Sovyetler ancak Arap milliyetçilerinin komünistleri tamamen yenmesinden sonra, Arap milliyetçileriyle daha net ilişkiler kurdu.

Arap sosyalizmi ile Marksizm arasındaki ayrımı son olarak, Eflak'ın dört maddeye indirgemesi ile gösterelim, Eflak'a göre Baas sosyalizmi ile komünizm arasındaki fark şöyledir,

¹⁰⁵ Baas Partileri, STMA C4 İstanbul iletişim yay. 1998 s. 1332-1337.

¹⁰⁶ Hasaneyn Heylek *Kahire Dosyası...*, s 109.

1-Komünist sistemde sosyalizmin anlamı ekonomik organizasyonla sınırlı değildir. Baasçı sosyalizmde ise sosyalizm vatandaşlar arasında ekonomik eşitlik adalet temelinde zenginliğin Arap ulusunda dağıtımını gösteren bir ekonomik organizasyonla sınırlıdır.

2-Komünist sosyalizm, spesifik bir toplumun ürünü olan komünist felsefeye dayanır. Bizim sosyalizmimiz ise Arap ulusunun tarihsel koşulları ve onun özel şartlarına dayalı ihtiyaçlarından kaynaklanan kendi felsefemize dayanır.

3-Komünist felsefe, materyalizm inancına dayanır; tarih ve toplumun gelişimi sadece ekonomik faktörle açıklar. Bizim felsefemiz ise materyalist görüşle uyumsuz. Tarihin ve insanlığın gelişiminde entelektüel ve tinsel faktörün büyük etkisi olduğunu dikkate alır.

4- Komünist felsefe bireyselliğe önem vermez ve saygı duymaz. Bizim sosyalizmimiz bireysellik ve bireyin özgürleştirilmesi üzerinedir¹⁰⁷.

Baas Partisi'nin teorisyeni Eflak'ın Marksizm ile Arap sosyalizmi arasındaki farkı dört maddeye indirerek yaptığı saptamalar, Baas Partisi'nin teorik olarak komünizme bakış açısını ortaya koymaktadır. Nasır'ın da Marksizm hakkında, şu tanımları yapması bir hayli önemlidir;

“Bizim sosyalizmimiz bilimseldir, yani anarşiye değil, bilime dayanır. Ama bizim sosyalizmimiz materyalist değildir. Biz, sosyalizmimizin Marksist veya materyalist olduğunu hiçbir zaman söylemedik. Hiçbir zaman dini reddettiğimizi söylemedik, dinimizin sosyalist bir din olduğunu söyledik(...) İslam'ın dinin ve ilerlemenin düşmanları, onu olduğundan başka türlü gösteriyorlar. Oysa Muhammed dünya tarihinde sosyalizmi ilk kez uygulamış olan kişidir. Bazıları, İslam'ın gerici bir din olduğunu iddia ediyorlar. Ben ise buna karşı, İslam'ın ilerici bir din olduğunu, bir evrim ve hayat dini olduğunu söylüyorum. İslam yalnızca bir din değil, bir dünya sistemidir. Zekat verilmesini emreden bir toplumsal adalet dinidir. Bazıları, sosyalizmin kadın ve çocukların ortak mal olması gibi şeyler demek olduğunu söylüyorlar. Makul insanlar elbette bunlara inanmaz. Bu laflarla ancak basit insanlar aldatılabilir. Aslında sosyalizm, ailenin ve aile duygusunun, dinin yüceltilmesidir. İslam yalnızca bir din değil, dünyada adaleti, eşitliği ve herkese eşit imkanları egemen kılmak isteyen dünyevi bir sistemdir. Bu olguyu size daha önce bir tek sözcükle ifade etmiştim: Sosyalizm^{108!}”

¹⁰⁷ Sabahattin Şen *Ortadoğu'da İdeolojik* s 162-163.

¹⁰⁸ Abdül Cemal Nasır, “*Bizim Sosyalizmimiz*” STMA C.4 içinde s 309-310

Belirtmek gerekiyor ki, Nasır ile Eflak'ın değerlendirmeleri arasında, Eflak'ın teorik yanı daha güçlüyken, Nasır'ın yaklaşımı daha pratiğe dayanmaktadır. Her halükarda Baas'ın ve Nasır'ın, sosyalizme bakış arasında bariz benzerlikler vardır.

Pan-Arapçuların, üç kavramından diğeri olan özgürlük kavramını ele alalım. Özgürlük hem Baas Partisi'nin tüzüğünde üç maddeden biri olarak ele alınmaktayken, Nasır ve onunla kesişim halinde olan Nasırcılık için de aynı şekilde önemli bir kavramdır. Nasır'ın yazdığını “Arap Devriminin Yöntemleri” eserinde, beşinci bölüm “sağlam demokrasi” olarak adlandırılmıştır. Kaleme aldığı şu satırlar özgürlüğün tarifi açısından, ipuçları vermektedir,

“Bu açıdan demokrasi ve sosyalizm devrimci eylemin bir tek uzantısı haline gelmektedirler. Demokrasi siyasi özgürlüktür, sosyalizm ise sosyal özgürlüktür. Ve ikisini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Demokrasi ile sosyalizm gerçek özgürlüğün birer kanatlarıdır ve ikisi ya da ikisinden biri olmaksızın, özgürlük beklenen yarınların ufuklarına doğru kanat çırpamaz¹⁰⁹.”

Hem Eflak'ın hem de Nasır'ın teorilerinde özgürlüğü, sosyalizmle ilişkilendirmesinin amacı sonuç olarak Pan-Arapçı yaklaşımın gereği idi. Eflak kendi teorilerinde özgürlüğe ilişkin, söylemleri sosyalizmle ilişkilidi. Öncü elitlerin, kitleleri aydınlatması gerektiğini düşünüyordu.¹¹⁰ Baas Partisi'nin de, Pan-Arapçı misyonda, öncü parti olması, yine bu kavramla bağlantılıydı.

Diğer taraftan, Hem Baas'ın hem de Nasırcılığın özgürlük kavramı, feodalitenin varlığı ve işgal yıllarına damgasını vuran emperyalizmle geliştirdikleri ilişkiydi. Doğası gereği, üzerine çok fazla belge olmamasına rağmen Hür Subaylar yıllarca yer altında çalışmış, son derece gizli şartlarda örgütlenmişlerdi. Baas sürecini detaylıca incelemiştik. Ancak Suriye'de iktidara gelmesine rağmen, Irak'ta ve de Ürdün'de ya da diğer Arap ülkelerinde, hem Baasçılar hem de Nasırcılar hala çok gizli bir şekilde çalışmaya devam ediyorlardı. Haşimi monarşilerinin bu dönemde en çekindiği akım Pan-Arabizmdi. Hem Baas Partisi ile hem de Nasırcılarla girdikleri siyasi mücadelede tutunma şansları çok azdı. Nasırcılık bölümünde ifade ettiğimiz gibi, Arapların Sesi radyosunun propagandaları sayesinde, Ürdün'de defalarca halk ayaklanması çıkacaktı, bu da Ürdün Kralı Hüseyin'in iktidarını korumak için baskı mekanizması kurmasına yol açıyordu.

¹⁰⁹ İbid... s 57

¹¹⁰ Sabahattin Şen *Ortadoğu'da İdeolojik...*, s 161

Irak'taki Haşimi Krallığının durumu, Ürdün'den farklı değildi. Milliyetçi subayların darbesine kadar, milliyetçiler ve hatta komünistler yer altında çalışmak zorunda kalmışlardı. Bu durumda, Baas'ın ve Nasırcılığın özgürlük söylemi, otoriter yapılarına rağmen anlaşılabilir kılıyor zira özgürlük söylemi, içsel olmaktan çok dışsal ve de politik bir söylemdi. Aksi halde, 1953 yılında Mısır'da yasaklanan tüm siyasal partilerin serbest faaliyet göstermesi gerekiyordu. Hem Baasçılık, hem de Nasırcılığın diğer siyasal partilere, geçmişlerinden dolayı güvenleri yoktu. Yukarıda gösterdiğimiz gibi, bir iktidar geçmişleri olmayan komünistleri de, Sovyetlerle ilişkilendirip “Sovyet ajanı” ilan edebiliyorlardı. Özgürlük öncü partinin –Baas- ya da liderin –Nasır- hedefleriyle örtüşmek durumundaydı. Emperyalizmle ve onunla bağlantılı olan muhafazakar rejimlerin, etkisi altına girebilecek olan bireysel özgürlükler önemli değil, kitle özgürlüğü önemliydi. Kitlenin özgür olabilmesi için tüm Arapların birleşmesi ve bağımsızlıklarını kazanması gerekiyordu.

Sosyalizm ve özgürlük kavramının, asıl keşiştiği nokta birlikti. Bu noktada Baas ile Nasırcılık birbirinden tamamen ayrılıyor, Nasırcılık bölümünde de incelediğimiz gibi, Nasır'ın Pan-Arapçılığa girmesi, Bağdat Paktı meselesinden sonra başlıyor, Mısır'ı önceleyen Hür Subaylar kendilerine alan yaratmak için Pan-Arapçılığa başvuruyorlardı. Ancak Baas Partisi için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir, Baas Partisi aşağıdan yukarıya doğru dikey bir şekilde Pan-Arapçılığın basamaklarını tırmandı ve diğer tüm bileşenleri, birlik için formüle etti.

Nasırcılığın Pan-Arabist harekette, diğer faktörleri silik hale getirmesinde başlıca etken, salt içsel gelişen Hür Subayların ortaya koyduğu yaklaşım etkili değildir. Bu noktada Mısır'ın Arap coğrafyasında, konumunu gözetmek gerekiyor. Dönem itibarıyla Mısır, diğer Pan-Arabist hareketlerin ortaya çıktığı ülkelerden tarihsel olarak farklıydı. Her şeyden önce, Mısır Arap coğrafyasının ortasında bulunuyordu ve Afrika'da bulunan diğer Arap ülkeleriyle, Mısır'ı atlayarak iletişim kurmak mümkün değildi. Nüfus olarak diğer Arap ülkelerinden sayıca çok üstündü. Eğitim oranı daha fazlaydı, askeri olanakları diğer Arap ülkelerinden üstündü, teknolojisi daha gelişkindi. Arapların Sesi radyosu örneğinde gördüğümüz gibi, Irak, Mısır'la girdiği mücadelede başarılı olamamıştı, Mısır'a etki etmek bir yana, Irak'ta bulunan mevcut iktidar, Irak'ın sınırları içinde bile verimli bir yayın yapmaktan acizdi.

Diğer yandan, uluslararası Mısır'ın konumu diğer ülkelere nazaran daha farklı bir yeri teşkil ediyordu, hem içeriden hem de dışarıdan bu kırılmaya çalışılsa da başarılı olunamıyordu. Ürdün, Irak örneklerinde incelediğimiz gibi, hem İngiltere-Fransa gibi ülkeler Mısır'ı dışlayarak pakt arayışlarına giriyor, hem de içeride bulunan muhafazakar iktidarlar ya da daha sonra göreceğimiz gibi Baas Partisi, Mısır'ın nüfuzunu kırarak uluslararası bir konum elde edemiyordu. Nasırcılığın etkili olduğu 1952-1970 yılları arasında diğer etkenler bu konumu değiştiremediler.

Arap milliyetçiliğinin teorisyenlerinden Sati El Husri, Mısır'a özel konum vermişti, hiç kuşkusuz Nasırcılığın, Pan-Arabist hareketin en birincil temsilcisi olmasında, Sati'nin de rolü azımsanmayacak kadar etkilidir, şöyle tarif ediyor Sati, Mısır'ın Arap milliyetçiliği için önemini,

“Tabiat ona, Arap milliyetçiliğinin, yeniden canlanması adına öncülük rolünü üstlenmesini zorunlu kılan bütün özellik ve avantajları vermiştir. O Asya ve Afrika Parçaları arasında, Arap dünyasının merkezinde yer alır. O aynı zamanda, Arap dünyasının modern dünya medeniyetinde etkilenmiş en büyük parçasıdır. Böyle, o Arap dünyasındaki en önemli kültür merkezidir; diğer bütün Arap devletlerinin toplamından daha zengindir ve modern devlet yapısı bakımından bu devletler arasında da en fazla deneyime sahip olandır¹¹¹.”

Nasırcılık ortaya çıktığı tarih itibariyle Mısırlı bir yapılanmadır ve buna hiçbir şekilde başlangıç itibariyle teorik bir itiraz geliştirmediler. Ancak Baas Partisi bu durumda tamamen farklı bir yol çizdi, kuruluşundan itibaren yabancıların çizdiği suni ve ulusal sınırları reddediyordu, partinin Suriyeli olmaktan çok Arap olduğu ifade ediliyordu.¹¹² Eflak'ın ifadesiyle “ Bizim problemimizin tüm insanlığın problemine bağlı olduğunu duymak istemediler. Kolonyalizme karşı verdiğimiz mücadelenin, içeride verdiğimiz toplumsal mücadeleye bağlı olduğunu kabul etmediler. Topraklarımızın üzerinde uygulanan suni ve engelleyici ayrılıklar karşısında birlik mücadelesinin gerekli olduğunu anlamadılar¹¹³.”

İdeoloji söz konusu olduğunda, Arap milliyetçilerinin dayandığı zemin, sosyalizm olmuştur. Nasırcılığı ve Baasçılığı ideolojik olarak analiz ederken, öne çıkan ilk kavram sosyalizmdir, zira kavramın yapısal özelliği, milliyetçiliğin bir alt kategorisi olmasına

¹¹¹ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*,s 95.

¹¹² Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*,s 28.

¹¹³ Sabahattin Şen *Ortadoğu'da İdeolojik ...*, s 160.

rağmen, iki akımda bu alanda sosyalizmi ön plana çıkarmıştır. Ancak bu bölümde incelediğimiz gibi, hem Baasçılık, hem de Nasırcılık Pan-Arabist iki akımdır ve birinci öncelikleri, Arapların birliğidir.

BÖLÜM II

BAASÇILIĞIN VE NASIRCILIĞIN TEMASLARI

3.ARAP MİLLİYETÇİLİĞİNİN EKSENİNDE BİRLEŞME

3.1 Birleşmenin Önündeki Sorunlar

Arap milliyetçiliği temelinde, hem Baas'ın hem de Nasırcıların "birlik" hedefi iki yaklaşımın uzun yıllar hedefleri arasında yer aldı. Baas'ın ve Nasırcılığın yapısal olarak farklılığı, birleşme girişimlerine de ve daha sonra göreceğimiz gibi birleşmeye de ciddi ölçüde etki edecekti. Nasırcılık bölümünde incelediğimiz gibi, Nasır ve onun kişiliğinde şekil alan ideolojik yaklaşım, Baas yaklaşımını temel alırsak daha pragmatist bir içerik ihtiva ediyordu. Nasır'ın Arap milliyetçiliğinin "doğal lideri" haline ister istemez sürüklenmesi, birlik anlamında bir avantaja işaret ediyordu ancak aynı zamanda da krizin nedeni olacaktı.

Aslen Sati el Husri'nin önceki bölümlerde gördüğümüz gibi teorik zeminini inşa ettiği Arap milliyetçiliği mutlak olarak hedefine, birleşmeyi koymuştu. Siyasal olarak bölünmüş Arap coğrafyası milliyetçiler tarafından birleştirilecekti. Zorunlu olarak birleştirme fikri kaçınılmaz bir şekilde, zorunluluğu Baas gibi parti düzeyinde veya Nasırcılık gibi kişi endeksli ideolojik bir oluşumda içsel olarak karşılığını bulabiliyordu. Toplum birlik fikri üzerinden tarif ediliyordu ve zorunlu olarak tüm siyasal ve örgütsel kurgu bu anlayış üzerinden şekilleniyordu. Birleşme yaklaşımlarını öncelikle belirleyecek olan, örgütlenmeyi birliktelik üzerinden inşa eden yapıların, topluma sundukları çerçeve belirleyecekti ve yaklaşımlar bunun üzerinden gerçekleşti.

Arap milliyetçiliğinin geleneksel evresinde Arap milliyetçiliği, özellikle İkinci Dünya Savaşında anlam olarak şekil değiştirdi. Bu değişimin, en dikkat çekici noktası, milliyetçiliğin geleneksel ailelerden, daha genç ve orta sınıf mensubu radikal bir kuşağa geçmesiydi. Hem Suriye'de hem Mısır'da ve diğer tüm Arap coğrafyasında bir değişim söz konusuydu. Mısır'da artık Wafd Partisi toplumun ihtiyaçlarına öncülük edemiyordu, İngiliz işgaliyle toplumu tatmin edecek açığı oluşturamıyordu. Suriye'de Osmanlı

döneminden kalan şehirli eşraf uzun süre milliyetçiliği temsil etmişti fakat milliyetçilik anlayışı, tıpkı Mısır'ın siyasal elitlerinde olduğu gibi, yerel ve sınırlıydı. Sati el Husri ve diğer Arap milliyetçileri, yerel siyasal elitlerin milliyetçiliğini “Vataniye” olarak mahkûm etmişti.

Suriyeli elitler Fransız mandasına karşı Milli Blok içinde yer alarak uzun süre mücadele etmişti ancak bir dönem sonra, bu mücadele şehirli eşrafın, sınıfsal çıkarlarını korumaya ve bunun üzerinden Fransızlarla daha yaşanabilir bir sistem inşa etmeye dönüştü. Genç kuşağın hem geldikleri sınıfın etkisiyle, hem de değişen dünya düzeninde bu anlayışın içinde kalması mümkün değildi. Araplar nezdinde “Vataniye” kavramının gerileyip, “Kavimiye” kavramının güçlenmesinin nedeni, bu döneme damgasını vuracak olan radikal bir kuşağın ortaya çıkmasıdır. Hem Sati el Husri gibi düşünürlerin teorileri, hem de geleneksel siyasi elitlerin tükenmişliği, tüm Arapların birliği anlayışını tetikledi. Özellikle Suriye’de ortaya çıkan yeni milliyetçilik anlayışı, Baas Partisi’nde kendini gösterirken, belirli bir dönem sonra da Hür Subaylar’da ortaya çıkacaktı. Philip Khoury değişimi, şu şekilde özetliyor;

“1930’larda siyasal yüzeyin altında meydana gelen sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlere cevap olarak Suriye’de siyasal hareketler ortaya çıktı... Suriye’de, siyasal faaliyet tabanını genişletme mücadelesinde... Milli Blok’tan daha radikal siyasal görüşler ifade ettiler ve kullandılar... Bu radikalleşmiş hareketler milliyetçilik politikalarına damgalarını vurdu... Onlar güçlü orta sınıf unsuruna ihanet ettiler. Milliyetçiliği tekrar tanımladılar, önceki milliyetçi anlayışlar, anayasacılık, parlamenter sistemler ve bireysel özgürlükler yerine, Pan- Arap milliyetçiliğine ve toplumsal olarak daha gelişmiş sosyal ve ekonomik isteklere önem verilmesini istediler¹¹⁴.”

Örneğin 1933 yılında, Suriye’de Milliyetçi Hareket Birliği (Useybet el-Amel el Kavmi) adında bir örgüt kuruldu ve örgütün temel hedefi, uzlaşmacı gördükleri Milli Blok’u hedef aldı. Örgütün hedefi Suriye’yi bağımsızlığına kavuşturmak ve tüm Arapları birleştirmektir. Aynı dönemde, Filistin’de de Arapçı dernekler ve oluşumlar ortaya çıkıyordu. Suriye’deki gelişmelere benzer bir şekilde, burada da orta sınıflar, geleneksel muhafazakârlardan radikal bir şekilde milliyetçiliği tarif etmeye başladılar. Bağımsızlık Partisi adında bir parti kuruldu ve üyelerinin çoğu avukat, doktor, mühendis, öğretmen

¹¹⁴ KHOURY S Philip *The Politics of Arab Nationalism 1920-1945* New Jersey 1987 s 626-627.

vs... gibi orta sınıf üyelerinden oluşuyordu. Bu dönemde, Filistin'e göç eden yoğun Yahudi nüfusunu da dikkate almak durumundayız.¹¹⁵

Ancak her koşulda dikkat etmemiz gereken bir nokta var, Arap milliyetçiliği “Kavmiye” kavramı etrafında güçlenirken, aynı şekilde “Vataniye” kavramı da geçerliliğini ve gücünü korumaya devam ediyordu. Arap milliyetçiliği, Baas gibi doktriner partiler tarafından da, Nasırcılık gibi kişi endeksli yaklaşım tarafında da ve aynı zamanda Haşimiler gibi monarşiler tarafından da temsil ediliyordu ancak her yaklaşım aynı zamanda kendi içinde bir “Vataniye” ve “Kavmiye” kavgası veriyordu. Arapların birliğini savunan yapılar, “Kavmiyeci” olurken, yerel birliği ve bağımsızlığı savunanlar ise “Vataniyeci” oluyordu. Aynı zamanda kavramın dönemsel yapısını da göz önünde bulundurmak gerekiyor. Örneğin Hür Subaylar iktidarı uzun bir dönem, Mısır yerelinde kaldı ve Nasırcılık bölümünde de özetlediğimiz gibi Bağdat Paktı gelişmeleriyle daha çok “Kavmiye”yi öne çıkardı. Aynı tutum zaman zaman Baas içinde geçerli olacaktır. Haşimilerin savunduğu düzlem ise öncelikle tüm Arapların birliğini hedefleyip İngiliz ve Fransız emperyalizmine karşı konum belirlemek isterken daha sonra yeni ideolojik yapılanmaların hedefi olunca daha çok “Vataniye” kavramının içinde kaldığını söyleyebiliriz.. Baas Partisine giriş bölümünde ele aldığımız gibi, Kral Faysal bir dönem tüm Arapların birliğini savundu ancak geleneksel elitlerin milliyetçilik anlayışı yeni kuşak tarafından çökertilince, Haşimiler bu alandan çekilip daha çok “Vataniye”yi güçlenmesine destek vererek, Baas’ın ve Nasırcılığın bölgede hakim güç haline gelmesini engellemek istedi. Bu nedenle “Vataniye” ve “Kavmiye” kavramları, siyasal konum belirlemede de etkili olabiliyordu.

“Vataniye” hem Arap milliyetçisi yapılar özneline tartışma konusu iken bizzat bu yaklaşımı formüle eden Suriye milliyetçisi partilerde vardı, bunlardan en önemlisi Baas ve Nasırcılıkla mücadelede bulunmuş, Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi’ydi. Partinin kurucusu Antun Sa’ada 1904 yılında Lübnan’ın Şuvayr köyünde Rum Ortodoks bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Babası ile birlikte 1919 yılında ABD’ye göç etti ve orada iki yıl kaldıktan sonra Brezilya’ya yerleşti. 1930 yılında Suriye dönüp SSMP’sini kurdu.¹¹⁶ Kısa bir süre sonra çalışmaları Fransızlar tarafından yakalanınca, Antun Sa’ada hapse girdi ve çalışmalarına burada devam etti. Milletlerin Gelişimi adı altında bir kitap çıkardı. Sati El

¹¹⁵ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 74.

¹¹⁶ İbid.... s 88.

Husri de gördüğümüz Alman Romantik milliyetçiliği Antun Sa'ada için geçerli değildi, kendisi o dönemde Hitler Almanya'sının etkisi altında kalmıştır ve millet tanımını Sati El Husri'de olduğu gibi kültürel değil, biyolojiktir ve düşünceleri Sosyal Darvenciliğin bir tezahürüdür.¹¹⁷ Antun Sa'ada'nın 1938 yılında İtalya ve Almanya'yı ziyaret etmesi, SSMP'nin politik arenada kimin yanında yer aldığı konusunda fikir verebilir. SSMP'nin prensipleri şu şekildedir,

-Suriye Suriyelilerindir.

-Suriye meselesi, diğer milli meselelere başvurulmaksızın bağımsız olarak ele alınması gereken milli bir meseledir.

-Suriye meselesi, Suriye milletinin ve Suriye topraklarının meselesidir.

-Suriye meselesi tarih öncesi çağdan beri mevcut olan Suriye halkının birliği meselesidir.

-Suriye toprakları Büyük Suriye, Mezopotamya ve Sina kısacası bereketli hilal ve onun yıldızı Kıbrıs'ı içine alan Suriye milletinin yetiştiği fiziki bir alandır.

-Suriye milleti birlik içerisinde bir toplumdur.

-Suriye'nin milli ve sosyal Rönesansı gücünü, Suriye milletinin yeteneklerinden ve onun politik ve kültürel tarihinden almaktadır.

-Suriye'nin genel çıkarı diğer bütün çıkarlarından önce gelir¹¹⁸.

Partinin prensipleri bu şekildeyken, Kıbrıs'ı, Lübnan'ı, Filistin'i ve de Irak'ı içine alması bakımından da dikkat edilmesi gerekiyor. Aslen Suriye temelli "Vataniye"çiler, Suriye'yi her zaman "Büyük Suriye" olarak ele aldılar ve bunun içinde, Lübnan ve Filistin'de vardı ancak SSMP'nin ortaya koyduğu ilkelerde, Sina, Kıbrıs ve Irak'ta bulunuyor ve Irak coğrafyası, Doğu Suriye olarak telaffuz ediliyor.

Reform prensipleri ise şu şekildedir,

-Din ve devlet işlerinin ayrılması.

¹¹⁷ Bessam Tibi... s 280.

¹¹⁸ İbid...s 282-283.

- Dini sınıfın politikaya ve hukuki işlere karışmasının yasaklanması.
- Farklı dinler ve onların mezhepleri arasındaki bütün engellerin kaldırılması.
- Feodalizmin ortadan kaldırılması ve ekonominin milli bir çizgide örgütlenmesi.
- Ülkenin ve toplulukların kaderinin belirlenmesinde etkili bir rol oynayabilecek güçlü bir ordunun oluşturulması¹¹⁹.

Prensiplerden de anlaşılacağı üzere, Antun Sa'ada Pan-Arap milliyetçilerinin taarruzuna uğradı ve bu taarruzun başını Sati el Husri çekiyordu. Lübnanlı Marunilerden de ciddi tepkiler almasına rağmen, asıl sarsıcı darbeleri Pan-Arap milliyetçilerinden yedi. Diğer yandan partinin örgütlenme şekli, dönemin siyasal yapılarından oldukça farklıydı. Örneğin 40 yaş üstünde parti üye almıyordu ve bu nedenle parti sadece gençler içinde örgütlenip, yarı askeri bir hal ihtiva ediyordu. Patrick Seale şöyle tarif ediyor örgütü,

“Çekici olan sıkı disiplin, faşist tarzda liderlik anlayışı ve Suriye'nin önemli roller oynamış büyük bir millet olmaya ve önemli roller oynamaya devam edeceği şeklindeki basit tezlerdi. Sa'ada, 1930'ların İtalya ve Almanya'sında oluşturulmuş gençlik formasyonlarını tamamıyla yerli olan varyasyonunu ortaya çıkaran belki de tek Arap'tı. Başlangıcından beri partinin yarı-askeri kanadı, partinin en önemli organıydı¹²⁰.”

Dönemin önemli bir örgütsel gücü olmasına rağmen, Antun Sa'ada 1949 yılında Suriye Hükümeti tarafından Lübnan'a teslim edildi ve kısa süren bir yargılanmadan sonra, Lübnan'ı yıkmakla suçlanarak idam edildi.¹²¹ Antun Sa'ada'nın ölümünden sonra parti büyümeye ve taraftar toplamaya devam etti. Sati el Husri'nin sürekli hedefinde olan örgüt, Sati tarafından şöyle değerlendirilecekti, “Arap dünyasında, hem akli hem de duyguları etkisi altına alan propaganda kalitesi ve açıkta olduğu kadar yeraltında da güçlü olan teşkilat sağlamlığı bakımlarından SSMP ile rekabet edecek hiçbir parti yoktur¹²².”

Suriye'ye benzer bir şekilde, diğer Arap ülkelerinde de yerelliği öne çıkartan Pan-Arap hareketlerine karşı olan örgütlenmeler ve düşünce insanları bulunuyordu. Ancak Mısır için Pan-Arabizme karşı farklı bir tutumda söz konusuydu. Suriye-Lübnan ekseninde gelişen milliyetçi hareketler, ister Pan-Arabist olsun, ister yerel milliyetçiliği öne çıkarsın,

¹¹⁹ Ibid...s 283.

¹²⁰ Patrick Seale *The Struggle* s 67.

¹²¹ Salem Khalaf *Hüsnü Zaim Darbesi* yayınlamamış makale.

¹²² Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 89.

karşısına Avrupa ülkelerini almalarının yanı sıra Osmanlı'yı da almışlardı. Bu durum Mısır için geçerli değildi zira Mısır diğer Arap ülkelerine nazaran çok daha erken bir dönem Avrupa devletlerinin işgaline uğramıştı ve milliyetçi hareket enerjisini daha çok Avrupa sömürgeciliğine harcıyordu. Suriye-Lübnan eksenli gelişen milliyetçi akımlar, Sultan Abdülhamit ve daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti ile iktidar mücadelesi verirken, Mısır bu denklemin dışında kalıyordu. Milliyetçi akımın gelişim aşamasında, Mısır için Pan-Arapçılık söz konusu olduğunda bir dönem geçerli olacak ayırım buydu.

Örneğin Mısır milliyetçiliğinin ilk formülasyonlarından birini yapan Mustafa Kamil, kendisini “Mısırlı bir Osmanlı” olarak addediyordu¹²³. Kendisi döneminde, Mısır'a sığınmış olan Lübnan-Suriye eksenli milliyetçileri, Osmanlı'ya karşı olmaları nedeniyle dışlıyordu. Mustafa Kamil'in ölümünden sonra, ardılları da bir süre daha bu tutuma devam edeceklerdi. Ancak Osmanlı Devletinin yıkılmasından sonra, Pan-Arabist harekete muhalefet, Mısır yerliliğini öne çıkartarak devam etti.

Bu dönemde, Suriye'de ve aslında diğer tüm Arap coğrafyasında olduğu gibi, Mısır yerel milliyetçiliğinin de karşısına Sati el Husri dikilecekti. Sati Mısır'a ilk olarak 1919 yılında gitti, burada Mehmet Ali Paşa döneminde ciddi oranda Araplaştırılan eğitim sistemini incelemek istiyordu ancak bu dönemde İngilizlere karşı yerel bir isyan ortaya çıkınca, ziyaretini kısa kesmek zorunda kaldı. Daha sonra, Fransızlar tarafından Faysal'ın iktidarı çökertilince, bir süre için Mısır'a gelmiş ve burada Pan-Arabist hareketin zayıflığı karşısında hayal kırıklığına uğramıştı. Mısır milliyetçileri Sati'yi, Mısır iç işlerine karışmakla suçluyordu, Sati'nin cevabı açıktır,

“Rica ederim beni Mısır'ın işlerine karışmakla itham etmeyiniz. Ben tüm varlığımla bir Arabım ve tüm hislerimle Araplık dinini ithaf ediyorum. Suriye veya Irakla ne kadar ilgileniyorsam, Mısırla da o kadar ilgileniyorum; Eğer Suriye veya Irak'tan daha çok Mısır'la alakalı olduğumu söylüyorsam abartmış sayılmam, çünkü Mısır... tüm Arap dünyası için en etkileyici modeldir¹²⁴.”

Mısır yerel milliyetçiliğinin, Suriye ve daha sonra ortaya çıkacak olan Irak yerel milliyetçiliğinden, farklı bir yönü daha vardı. Mısır milliyetçileri, Osmanlı'nın dağılmasından sonra, liberal-demokratik bir ulus düzlemini savunuyorlardı. Fakat Pan-Arap milliyetçiliği, parti özelinde de olsun, fikir insanları özelinde de olsun ne liberaldi ne

¹²³ Bessam Tibi *Arap Milliyetçiliği...*, s 259.

¹²⁴ İbid..., s 267.

de demokrasiyi önceleyen bir çizgiyi takip ediyorlardı. Bu nedenle, Sati el Husri Osmanlı düzleminde kalan milliyetçilerden çok, liberal Mısır milliyetçilerini daha tehlikeli bulup, onlarla çok ciddi polemikler yaşadı.

Bu akımın en bilinen temsilcisi Taha Hüseyin'di. 1938 yılında yayınladığı “The Future of Culture in Egypt” (Mısır kültürünün geleceği) eserinde, burjuva-liberal değerlere dayalı, Mısır milliyetçiliğini savunuyordu. Arap milliyetçiliği bölümünde, Sati el Husri'nin, Fransız milliyetçisi Ernest Renan'nın teorilerini, şiddetli bir şekilde reddettiğini ve Fransız ulus fikrine karşı şiddetli çıkışlarını incelemiştik, Sati el Husri, Taha Hüseyin'i de bu çerçeveye yerleştirip saldırısını bu alandan kurguladı. Taha Hüseyin, eserinde Avrupa ile Mısır'ın benzerliklerini ifade edebilmek için iki coğrafyayı mukayese edip, Mısır'a ait bir toplumsal düşünce metodu ortaya koymaya çalışır¹²⁵. Eserinde, Mısır'ın coğrafi olarak Doğu'ya ait olmasına rağmen, Doğu'ya yönelik hiçbir bağ taşımadığını, Mısır'ın Avrupa kültürüne ait olduğunu ve Doğu'yla arasında olan bağları tümenden koparması gerektiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda, okullarda Yunanca ve Latince derslerin mecburi olarak okutulması konusunda ısrar etmiştir¹²⁶. Bu eserden sonra yukarıda saydığımız görüşlerden sonra Pan-Arabistlerin hedefi haline gelmiştir ancak en sert tartışma Taha Hüseyin'nin, bir yazısında Arapların Mısır'ı işgal edenlerden olduğunu yazmasıyla başladı¹²⁷.

Sati el Husri, Taha Hüseyin'ini Arapların 13 yüzyılını Mısır'dan çalmakla suçlarken, Mısırlı bir Arap milliyetçisi Abdülrahman Azzam Taha Hüseyin'i şu şekilde eleştirmiştir, “Mısırlılar Arapların din, gelenek, dil ve kültürünü kabul etmekle kalmamıştır, aynı zamanda Mısır halkının pek çoğunun Araplarla kan bağı vardır¹²⁸.” Tartışmalar bu şekilde sürerken bu dönemde Mısır'da Arap Birliği Derneği kuruldu. Aynı şekilde bu günlerde kurulan Genel Arap Federasyonu uzun süre yaşamasalar da Mısır liberal Milliyetçilerinin Arapları neredeyse yok saymalarına tepki verilmesi bakımından dikkate alınmalıdır. Ancak bu tür tepkilerin Pan-Arabist olduğunu da söylemek pek mümkün değildir, şöyle ki Taha Hüseyin'in savunduğu tez, bir anlamıyla yukarıda tartıştığımız “Vataniye” kavramına denk geliyor olsa da, şu farka dikkat etmeliyiz; kendisi salt bir bölgesel milliyetçilik yanlısı değil aynı zamanda, Mısır'da Arapların varlığına ve Arap kültürüne karşıtı. Ancak Arap

¹²⁵ Albert Hourani *Arabic Thought...*, s 326.

¹²⁶ Taha Hüseyin *The Future Of Culture in Egypt* Washington 1950 s 28.

¹²⁷ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği ...*, s 75.

¹²⁸ *Ibid...* s 75.

milliyetçiliği söz konusuysa, hem bölgesel milliyetçiler hem de Pan-Arabistler arasında, Arap olup olmamayı tartışmak söz konusu olmamıştır, tartışma daha çok devlet ile millet kavramları arasında dönmüştür.

Sati El Husri bu ayrımı şöyle ifade ediyor, “Yerel vatanseverler kendi ufuklarını yaşadıkları devletlerin sınırları ile tahdit ederler ve kendileri dışındaki her şeyi acaip, tuhaf ve yabancı olarak tarif ederler. Milliyetçiler ise bu dar bakış açısını kendilerine hasretmezler ancak devletin sahip olduğu milli sınırdan daha fazlasına bakarlar.”¹²⁹ Sati'nin Pan-Arabistleri “milliyetçi” olarak tarif etmesi, bölgeselcileri milliyetçi olarak adlandırmaması, dikkate almamız gereken hususlardan biridir.

Tekraren konferanslarında milliyetçilik ile ulus devleti birbirine karıştırmamak gerektiğini, ulus devletin milletin yokluğu ve varlığı hakkında bir şey söylemeyen siyasi bir çerçeve olduğunu ancak milletin ortak bir dil konuşan, ortak bir tarihi hafızaya sahip olan kültürel bir topluluk olduğunu deklare etmiştir. Tüm bu konuşmaların aynı zamanda, Fransız milliyetçilerinin ortaya attığı “ulus” fikrinin reddi olduğunun altını çizmek gerekiyor. Pan-Arabistler özelinde, hem bölgeselciler hem de Araplığı reddedenler hiçbir suretle ulus-millet dışı bir faktör olarak en azından teorik anlamda dikkate alınmadılar. Her koşulda, özellikle Sati el Husri teorisinde Arap olarak telakki edildiler. Şöyle der Sati

“Her Arapça konuşan halk bir Arap halkıdır. Her kim kendisini bu Arapça konuşan halklara ait görüyorsa o da Arap'tır ve eğer bir Arap bunu kabul etmiyorsa ve Araplığından şeref duymuyorsa, böyle davranmasını gerektiren sebepleri araştırmalıyız. Onun bu görüşü cehaletinden kaynaklanıyor olabilir: bu durumda ona hakikati öğretmeliyiz. Yanlış bir bilinçten kaynaklanıyor olabilir: Bu durumda onu aydınlatmalıyız ve ona doğru yolu göstermeliyiz. Kendi egoizminden kaynaklanıyor olabilir: Bu durumda egoizmi sınırlandırmalıyız. Ancak hiçbir durumda şöyle dememeliyiz “Arap olmak istemedikçe ve Araplığı kabul etmedikçe o Arap değildir”. Ne olursa olsun o bir Arap'tır... her ne kadar hissiz, bilinçsiz ve hatta vicdansız da olsa¹³⁰.”

Sati el Husri'nin dayandığı milliyetçilik anlayışı, kendisinden alıntıladığımız pasajda da gördüğümüz gibi, son derece otoriterdir. Bir üst kimlik olarak “millet” kavramının, her şeyden önceye alınması, koşulsuz olarak otoriterliği ve kısmen diktatörlüğü doğurabiliyor. Pan-Arabist hareketlerin, birleşme girişimlerinde ve birleştiklerinde otoriterliğin ciddi bir soruna yol açtığını göz önünde bulundurmak durumundayız. Bu hususta bizim burada

¹²⁹ Bessam Tibi *Arap Milliyetçiliği...*, s 272.

¹³⁰ İbid...,s 274.

dikkat etmemiz gereken nokta salt Baasçılık'ta ve Nasırcılık'ta bir eğilim olarak ortaya çıkan otoriterliğin, Arap milliyetçisi teorisyenlerinde de görülebildiğidir.

Aynı eğilimleri Alman kültürel milliyetçiliğinde de görebiliriz. Mutlak olarak birleşme arzusunda olan ideolojik yapı, aynı şekilde kesinlikle “çağı yakalamak” istiyor ve teorik zemin, bu anlayış üzerine inşa ediliyor. Örneğin Sati el Husri, Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi takipçilerini Antun Sa'ada öldükten sonra da tenkit ederken çok dikkatli bir dil kullanmıştır zira her koşulda Sati, yukarıda alıntı yaptığımız pasaja sadık kalmış ve önceliği mutlak suretle millet kavramına yüklemiştir. Bu nedenle, yıkıcı olmaktan çok yapıcı olmaya özen göstermiş ve aslen başarılı da olmuştur.

Zira Mısır'da 1952 yılında iktidara gelen Hür Subaylar'ın lideri Nasır, İktidarının ilk yıllarında, Mısır'ı şu üçlemeyle tarif ediyordu, Arap-Müslüman ve Afrikalı. Hür Subayların 16 Ocak 1956 yılında yeni yaptıkları anayasa şöyle başlar, “Mısır halkı büyük Arap ulusunun bir parçası olarak varlığının bilinçli olarak farkındadır ve sorumluluğunu ve vazifesini haklı olarak Arap mücadelesinin zaferi ve Arap ulusunun şerefi içinde kabul eder...”¹³¹. Mısır anayasasının girişinde bu bölümün açık bir şekilde ifade edilmesi, dört sene içinde yaşanan gelişmelerle “Kavmiye”cilerin, tüm bölgesel milliyetçilere karşı zaferine işaret ediyordu. 1952 yılında “Pan-Arabizme” mesafeli davranan Mısır, 1956 yılında tavır değişikliğine gitmiş ve tavrını açık bir şekilde Arap milliyetçiliğinden yana koymuştur. Birleşmenin önünde engel olan bölgeselciler bu dönemde güçlerini yitirmişlerdi ancak hiçbir zaman bölgeselcilik Arap coğrafyasında kaybolmadı, Pan-Arapçılığın çökmesi ile tekrar ve daha güçlü bir şekilde gündeme gelecektir.

3.2 Baas Partisi'nin Örgütlenme Yapısı ile Nasırcılığın Örgütlenme Yapısı

Arap coğrafyasında Baas Partisi'nin ve de Nasırcılığın ortaya çıktığı şartları göz önüne alırsak, iki farklı perspektifi Arap milliyetçiliğinin ideolojik kapsamı içinde ele almak daha anlaşılabilir olacaktır. Arap milliyetçiliğini üst bir kimlik olarak kabul edersek, örgütlenme yapılarını daha net bir şekilde ortaya koyabiliriz. Her şeyden önce, hem Baas Partisi hem de Nasırcılık Arap milliyetçiliği ideolojisini taşıyan iki farklı yaklaşımdır. Baas'ın bir parti olması ve tüm gelişmelere rağmen bu kimliğini korumak istemesi, Baas Partisi'nin özgün kimliğinin bir ifadesidir. Yukarıda sıkça değindiğimiz gibi, Nasır'ın ve

¹³¹ Bessam Tibi *Arap Milliyetçiliği...*, s 265.

kendisiyle bağlantılı olarak gelişen “Nasırcılık” adlı akımın bir örgütsel şeması, programı, biçimi vs... yoktu. Ancak buna rağmen, Nasırcılık adı altında bir örgütlenme mevcuttu. Örgütlenmenin temel paradigması Nasır’ın şahsi varlığı, aldığı konum ve bunun peşinden sürüklenen kişilerdi. Örneğin, Nasır’ın kişisel olarak aldığı konum sebebiyle, Nasırcılık adlı akıma mensup olan tüm kişiler, aynı şekilde politik bir pozisyon alıyorlardı. En tepeden, aşağıya doğru bir tablo ortaya koymak istersek, Nasır-Hür Subaylar Komitesi-Nasırcılar gibi bir denklem söz konusudur. Bir örgüt ve bu örgütün merkez komitesi diyeceğimiz adlı oluşumdan söz etmek mümkün değildir fakat son derece cılızda olsa, Hür Subaylar Komitesi adı altında bir oluşum söz konusudur ancak bu oluşumun Nasır üzerinde gözle görünebilir bir etkisi yoktur.

Buna rağmen Nasırcılığın tamamen örgütsel oluşumun dışında olduğunu söylemek tartışmalıdır zira 1951 yılında Arap Milliyetçi Hareketi adı altında, George Habbaş’ın lideri olduğu bir örgüt kuruldu. Örgütün iç işleyişi, programı tüzüğü hakkında Baas Partisi’de olduğu gibi bilgiler ve çalışmalar yoktur ancak Baas Partisi kadar etkili olmasa da, neredeyse tüm Arap coğrafyasında örgütlenmeye çalışmıştır. Nasır’ın sembiyotik ikizi gibi hareket eden örgüt, Nasırcılığın yükselmesi ile tüm Arap coğrafyasında adından söz ettirmiştir ancak dikkat edilecek bir başka nokta Nasırcılığın çözülmeye başlaması ile örgütün dağıldığıdır. Örgüt kendisi Filistin, Irak, Körfez ve Güney Arabistan’da Arap milliyetçiliğinin Nasır endeksli hareketinin bir kolu gibi görüyordu ve bu coğrafyalarda halk arasında ciddi bir güç haline gelmişti¹³². Altı Gün Savaşının hemen ardından örgüt bölündü ve günümüzde hala varlığını sürdüren Filistin Halk Kurtuluş Cephesi, yine bu örgütün kurucusu George Habbaş tarafından kuruldu.

Sadece Arap Milliyetçi Hareketi değil aynı zamanda, özellikle Irak, Suriye ve Ürdün gibi ülkelerde, ordunun içinde Hür Subaylara benzer komiteler ortaya çıkıyordu. Arap Milliyetçi Hareketi, sivil bir oluşumken, Mısır’daki Hür Subaylara benzer oluşumlar Nasırcılığın askeri örgütlenmesini yansıtıyordu. Örneğin Ürdün’de Başbakanlık yapmış Süleyman el Nabulsi, Nasırcıydı ancak, Ürdün içindeki askeri komiteyle bir bağlantısı yoktu. Bizzat Nasır’ın kendisi ile ve onun propaganda aracı olan, Arapların Sesi radyosundan Nasır’ın politik hattını takip ediyordu. Irak’ta Nuri el Said’in ve Haşimilerin devrilmesi ile sonuçlanan ihtilal girişiminden önce, ihtilalin önderi Kasım bizzat Nasır’ın

¹³² Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 140.

kendisi ile temas sağlamıştı. Kasım, Irak ordusu içinde bir Hür Subaylar grubu olduğunu, ihtilal için Nasır'dan ne tür bir yardım alabileceğini, Nasır'a sormuştu.

Nasır bu meseleyi, Moskova'da Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Kruşçev ile görüşmesinde açıklamıştı. Kruşçev, Irak'ta Bağdat Paktı yanlısı iktidarın devrilmesinin ardında Nasır'ın olduğunu düşünüyordu ve Nasır'a "Irak'taki sizin adamlar..." ile başlayan cümleler kuruyordu.¹³³ Irak'ta Amerika ve İngiltere'nin mevcut politik durum sebebiyle desteklediği iktidar düzeni, milliyetçi subaylar ve yerel kuvvetler tarafından dağıtılmıştı. Sovyetler Birliği'nin bu gelişmeye olumlu bakması ve ardında Nasır'ı araması normaldi. Ancak Nasır, Kruşçev'e ihtilal ile bir ilgisi olmadığını şu sözlerle açıklıyordu;

"Serraj bana bu haberle geldiğinde, ona bir mesaj geri yolladım. Iraklılara, tarafımdan, eğer ciddilerse kararlarını bizden bile gizli tutmaları gerektiğini söylüyordum. İkincisi, bizim onlara hiçbir hareket planı vermeyeceğimizi, böyle bir planı ancak gerçekleştirecek kimselerin düzenleyebileceğini bildiriyordum. 23 Temmuzda ben kimsede yardım istemedim. Gerçek bir ihtilalcı yalnız kendi olanaklarına dayanmalıdır. Dışarıdan gelecek bir yardımla ihtilalını yapamaz diyordum¹³⁴."

Nasır'ın yaklaşımının temel dayanağını, Hür Subayların Mısır özelinde, kendi içinde uzun yıllar çok gizli bir şekilde örgütlenmesi ve de dışarıdan hiçbir Arap örgütü, hareketi, partisi gibi oluşumlarla bir şekilde temasa geçmemesinden kaynaklanıyor. Bu açıdan partisel olmayan içe dönük hareketin barındırdığı hattın, ileriki süreçlerde de yöntem haline geldiğini görüyoruz. Nasır Kruşçev'e söyledikleri konusunda samimiyetinden şüphe etmemizi gerektirecek pek bir delil elimizde bulunmuyor. Zira gerçekten Irak'ta Kasım iktidarı ile Nasır ve hatta Baas Partisi arasında çok kısa süre sonra ciddi bir gerilim yaşanacaktı. Daha sonra özellikle Irak Baas Partisi ile Kasım arasında kanlı bir hesaplaşma olacaktı.

Nasırcılığın gelişimi, etki alanı belli başlı bir örgütlenme yapısı içermemesine rağmen, ideolojik olarak Arap milliyetçisi olması ve denklemini, Arapların birliği üzerinden kurması, örgüt yoksunluğunun bir dezavantaja dönüşmesini engelliyordu ancak bu biçimiyle Nasırcılık tek adama bağlanıyor, kendisinin ölümüyle krize giriyordu. Elbette krizin tek dayanak noktası, Nasır'ın hayatta kalıp kalmaması meselesi değildi. Öncelikle, 50'li ve 60'lı yılların büyük bir bölümünde Nasırcılık, Arap coğrafyasında en çok tutulan

¹³³ Hasaneyn Heykel *Kahire Dosyası...*, s 121.

¹³⁴ İbid...s 121-122.

siyasi akımdı. Ancak program ve örgütten yoksunluk, siyasal akımın mevcut muhafazakâr statükolarını yıkıcı bir biçimde sarsması ve siyasallaşmasını engelliyordu.

Aynı zamanda neredeyse tüm Arap milliyetçileri Nasırcılığın kaderini, bir gün İsrail’le girişilecek savaşa bağlamıştı ve bu savaş sonrasında siyasal akım krize girecekti. Nasırcılığın örgütlenmesi konusunu kapatmadan ileride de değineceğimiz şu çarpıcı örneği vermek gerekiyor, 1959 yılında Nasırcılar ile Baas Partisi arasında çok ciddi bir kriz yaşanıyor ve iki akım şiddetli bir şekilde, birbirilerine saldırıyorlardı. Bu dönemde, Ürdün Baas Partisi Genel Sekreteri Abdullah el Rımavi, Nasırcılığın tarafında olduğunu deklare eden açıklamalar yapıyordu. Parti politikasına ve merkezin isteklerine ters düşüyordu. Merkez Komite kendisini açıklama yapmak için Beyrut’a davet ettiğinde ise, partiyi gayri meşru ilan edip, Nasır’ın tarafında yer aldı¹³⁵. Son örnekte gördüğümüz gibi, Nasırcılık aslen Nasır’ın varlığında hiçbir zaman bir örgüt disiplinine ihtiyaç duymamaktaydı, Arap milliyetçiliği ve bu ideolojinin Nasır’a yüklediği anlam birçok örgütün oluşturmayacağı kadar insanları etkiliyor, tek bir inanç içinde birleştiriyordu ancak aynı şeyler Baas Partisi için geçerli değildi.

Baas Partisi’nin örgütlenme yapısı ise Nasırcılığın örgütlenme yapısından taban tabana zıttır. Aslında Baas Partisi ciddi bir parti örgütlenmesidir ve tek adamın yukarıdan aşağıya doğru şekillendirdiği bir yapı değildir. Baas Partisi’nin tarihsel gelişimini ilgili bölümde analiz etmiştik ve ideolojisini yine ilgili bölümde ele almıştık. Baas Partisi’nin örgütsel yapısını incelerken, üzerinde durmamız gereken Nasırcılık akımını incelerken gösterdiğimiz gibi, ideolojik yönelim ve tarihsel gelişimdir. Baas Partisi, Hür Subaylar gibi çok gizli şartlar altında örgütlenmeye başlamış ve partinin şeması buna göre şekillenmişti. Örgütsel oluşumları incelerken hangi tarihsel şartlar altında geliştiğini ve hangi koşullar altında ortaya çıktığını analiz etmek durumundayız. Baas Partisi daha önce belirttiğimiz gibi Fransız işgali altında ortaya çıkan bir örgütsel oluşumdur. Uzun yıllar yer altında kalmış, hem Fransa’ya karşı hem de mevcut statükolara karşı bir örgütlenme çizgisi izlemiştir. Bu durumda partinin örgütlenmesi ile ilgili ilk olarak tespit edeceğimiz nokta yer altında kalmak istemesi olacaktır ve Baas Partisi’nin izlediği yol bu olmuştur.

Maurica Duvarger partileri kitle partileri ve kadro partileri olarak ikiye ayırmıştır. Kadro partileri seçkinlere dayanan partilerdir, belirli elitlerin egemenlik meşruiyetini

¹³⁵ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*, s 61.

kurdukları örgütlenmelerdir.¹³⁶ Baas Partisi'nin belirli elitlere dayanmadığı, aksine kuruluşundan beri belirli elitleri hedef aldığını biliyoruz. Baas Partisi, Arap milliyetçiliği ideolojisine sahip bulunduğundan tüm Arapları milliyetçilik dahilinde hedefine almıştır ve tüm söylemlerini, politik hattını buna göre kurgulamıştır. Ancak Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi gibi azınlıkları hedef olarak seçmemesine rağmen, sosyalizm söylemi ekonomik olarak geri kalmış kesimlere cazip geldiğinden dolayı bir dönem sonra azınlıkların daha çok örgütlendiği bir parti algısı ortaya çıkarmıştır. Bu noktada genel Baas Partisi değerlendirilmesi Suriye üzerinden olduğu için, Baas Partisi'nin bir azınlık partisi ya da azınlık hareketi gibi değerlendirilmesi yaygındır ancak gerçek tam olarak bu şekilde değildir.

Baas Partisi yukarıda defalarca tekrarladığımız gibi, sadece Suriye eksenli bir parti değildir. Suriye'de kurulmasına rağmen, tüm Arap coğrafyasında örgütlenmiştir ya da örgütlenmeye çalışmıştır. Suriye'de denklemin azınlıklar lehine dönmesinin başlıca sebepleri şunlardır, partinin ideolojik olarak sosyalizmi hedeflemesi, bundan dolayı kırsal kesimde, özellikle Alevilerin yaşadığı bölgelerde dikey geçişin aracı olmuştur. Hem Baas Partisi hem de Suriye ordusu, bu çatışmanın merkezinde yer almıştır ve bu da ciddi sorunlara neden olmuştur. Özellikle Ortadoğu coğrafyasında 19.yüzyıl itibariyle kapitalizmin gelişim biçiminden dolayı, ordu hem yoksul sınıfların hem de kırsal kesimin dikey yükselmesine aracılık etmiştir. Örneğin, Nasır'ın babası posta memurudur ve yoksul bir aileden gelerek orduda albaylığa kadar yükselmiştir.

Osmanlı Devleti içinde aynı durum söz konusudur, birçok ünlü paşa yoksul sınıflardan gelmiştir ve ordu içinde yükselmiştir. 19.yüzyılın politik ve sınıf gerçekliği bu iken, 20.yüzyılda aynı durum söz konusu olmakla birlikte, subaylarda aynı zamanda ideolojik yansımaları ortaya çıkmıştır. Arap subayların önemli bir kesimi sol düşüncede olup, bunu milliyetçilikle harmanlayıp bir kalkınma modelini ve de bağımsızlığı hedef gütmüştür. Ordunun siyasal mücadelenin aracı haline gelmesi aynı zamanda bir kriz noktasını ihtiva eder. Bu durum darbelerin sık yaşanmasına, ordunun siyasal kamplara bölünmesine ve de otoriterliğin meşrulaşması gibi sonuçlara neden olmuştur. Ancak her durumda açık olan bir durum vardır ki, o da ister genel anlamıyla Arap milliyetçiliği olsun, ister Nasırcılık ya da Baasçılık gibi daha dar ideolojik yönelimler olsun gizli bir şekilde sınıf mücadelesi bu tür yapılar, ideolojiler üzerinden yürümüştür.

¹³⁶Maurica Duvarger., *Siyasal Partiler* (çev Ergün Özbudun) 2.Baskı Ankara Bilgi Yayınevi 1974 s 106.

Partinin sosyalizmi hedeflemesi, diğer taraftan şehirli Sünni sermaye gruplarının muhafazakar tepki vermesine neden olmuştur. Ancak Baas Partisi'ni, hem Suriye'de hem de diğer Arap ülkelerinde bir mezhebin ve azınlığın partisi saymak çok ciddi yanılğı olacaktır. Ürdün'de, Lübnan'da, Filistin'de, Irak'ta, Mısır'da örgütlenen bir yapının, azınlık partisi olduğunu söylemek yerinde olmayacaktır. Arap milliyetçiliği bölümünde incelediğimiz gibi tüm Arap coğrafyasında bölgeselcilik, aşiretçilik ve de mezhepçilik ciddi derecede yaygındır, siyaset yapıları da bu gerçeklikten bağımsız değildir. Örneğin, Lübnan'da Maruni Hıristiyanları Baas Partisine çok ciddi tepkiler vermiş, karşı örgütlenmelerini gerçekleştirmişlerdir, bu durumda Baas Partisi başka bir etnik-dinsel grubun, Arap milliyetçiliğinde hedefi haline gelebiliyordu. Lübnan, içsel yapısından dolayı Hıristiyan ve Müslüman cemaatler arasında bölünmüştü. Siyasette ağırlık Maruni Hıristiyanlarındaydı, bu düzenleme "1943 Paketi"na dayanıyordu ancak Baas Partisi ve özellikle Nasırcılık yükseldikten sonra, sistemde sorunlar baş göstermeye başlamıştı.

Devrimci metotla değişimi formüle eden Arap milliyetçiliğine Maruniler çok sıcak bakmıyordu, geniş Arap birliğinde, önemsiz bir varlık haline geleceklerini düşünüyordular. Bu nedenle, Baas'ın Lübnan'da faaliyetlerine, Ürdün'de ve Irak'ta iktidarı elinde tutan Haşimilerin gösterdiği tepkiyi göstermesi şaşırtıcı değildir. Benzer bir tepki, Irak Şiiileri içinde geçerlidir. Irak Şiiileri çok uzun zaman Arap milliyetçiliğine kuşkulu yaklaştı. Irak Şiiilerinin, Lübnan Hıristiyanlarına benzer tepkiler göstermesi şaşırtıcı değildir, zira Irak Şiiileri, Maruniler gibi Arap milliyetçiliğinin kendilerini önemsiz hale getireceğini düşünüyordu. Ancak bu tür düşünceleri kurumsal bir yapıda ihtiva etmek ve bütün halinde ele almak çok verimli bir tablo çıkarmıyor ortaya, zira bu dönemde Irak Şiiileri arasında, hem Nasırcılık hem de Baasçılık önemli ölçüde gelişme göstermişti.

1950'ler de Irak Baas Partisi'nin on yedi liderinden, sekiz tanesi Şii'ydi, bunların arasında Genel Sekreter Fuad el Rıkabi'de dahildir¹³⁷. Görüldüğü üzere, özellikle 1950 ile 1970 arasındaki milliyetçi örgütleri, bölgeselciğin ve mezhepçiliğin dışında ele almak durumundayız. Önceki bölümlerde, milliyetçi teorinin gelişim aşamasında, teorisyenlerin bölgeselcilere ve de mezhepçilere ciddi olarak saldırdığını, bunu bazen "hainlikle" itham ettiğini biliyoruz. Baas Partisi her şeyden önce, Arap milliyetçiliği teorisine sadıktır ve gelişimini, bu teoriye borçludur.

¹³⁷ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 156

Baas Partisi üzerine ciddi bir çalışma yapan K.Abu Jaber, partinin örgüt yapısı ile ilgili şunları söylemektedir,

“Baas her şeyden önce, M.Duvager’in tanımladığı gibi bir hücre partisidir. Piramidal yapısının tabanında “halka” ve “hücre” ucunda da “Milli Kumandanlık” ve “Genel Sekreterlik” vardır. Bununla beraber M.Duvager, sadece komünist partilerle bazı faşist partilerin temel yapı olarak hücreye sahip olduklarını belirtmektedir. Fakat Baas Partisi, muayyen bir sınıfın davalarının savunuculuğunu yapmak istemediği için ne komünist; milisleri parti üyesi olmaması dolayısıyla, ne de faşisttir. Bundan başka Baas, her ikisinden de ideolojik ihtiva ve usul bakımından ayrılır. Baas Partisi, faşist ve komünist partisinin aksine cebir ve şiddet taraflısı değildir. Her ne kadar hücre Sovyet Komünist Partisinin bir buluşu ise de Baas Partisi, gizli faaliyete mükemmel bir şekilde uyabilmesi için bu özelliğe başarı ile intibak etmiştir. Varlığının önemli bir bölümünü muhalefette olan Baas, hücrenin oynak karakteriyle, kolları olan birçok Arap memleketinde, hükümetlerin aldığı baskı tedbirlerine rağmen bekasını sağlayabileceği bir metodu bulmuştur¹³⁸.

Jaber’in tanımı dikkate aldığımızda, Baas Partisi’nin hücreyi esas alarak dikey bir şekilde örgütlendiğini görüyoruz. Duverger’in partilerin örgütlenme tanımlamaları dikkate alındığında ise, dikey partili örgütlenmenin en iyi örneklerini komünist partileri vermiştir. Duverger komünist partilerin kitlelere, faşist partilerin ise seçkinlere dayandığını ifade eder. Faşist partilerin milislerle hareket etmesi, komünist partilerin ise hücre ile hareket etmesi esastır. Baas Partisi’nin hücre üzerinden örgütlendiğini ele alırsak, bunun seçilme nedenini yukarıda Jaber’den aldığımız alıntıyla ortaya koyabiliyoruz. Hücre, Baas Partisin’de 3 ile 7 üye arasında değişmektedir, örnek alınan komünist partilerden çok az bir sayıdadır¹³⁹. Hücre aşağıdan yukarıya doğru, çok gizli bir şekilde örgütlenen ve karar alındıktan sonra hızlı bir şekilde ortaya çıkmasını sağlayan bir örgütlenme şeklidir. Üyeler kararları kendi arasında tartıştıktan sonra, herkes bu karara uymak zorundadır.

Aynı zamanda Baas gibi, yeraltında örgütlenmekte olan partilerde, üyelerin can güvenliğini de sağlamaktadır. Ancak burada Baas için bir paradoks bulunmaktadır zira hücreleri temel alan örgütlenmeler, şubeleri olan partiler gibi seçim partileri değildir, seçimler sadece stratejik mevzilerdir. Ancak Baas, özellikle Suriye’de neredeyse tüm seçimlere katılmıştır ve ilgili bölümde gösterdiğimiz gibi, 1954 Suriye seçimlerinde parti, Suriye’nin üçüncü büyük partisi haline gelmişti. Hücre sistemini göz önüne aldığımızda,

¹³⁸ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*, s 167-168.

¹³⁹ *Ibid...*,s 168.

Suriye'den daha çok, diğer ülkelerde tercih edilen bir yöntem olduğu kanısına varmaktayız. Irak'ta, Kasım iktidarıyla ve onunla bağlantılı Irak Komünist Partisi ile girişilen mücadelede, hücre sistemi Arap milliyetçileri için, verimli çalışma metodu olmuştur. Ürdün'de, Haşimi Kralı Hüseyin ile girilen mücadelede de hücre sistemi, elverişliliğini göstermiştir.

Hücrenin üstünde fırka bulunmaktadır. Fırkada 4 5 hücre bulunmaktadır, hücreler toplanarak kendi liderlerini seçerler. Fırkadan sonra şube gelmektedir, şubeyi de iki ya da üç fırka oluşturmaktadır.

Şubenin komutanı alt birimlerden, sekreteri ise üst birimlerden seçilir.¹⁴⁰ Görevleri arasında, yukarı birimlerin talimatlarını uygulamak, üyeler hakkında raporlar hazırlamak vardır. Şubeden sonra kollar gelmektedir. Yetkili oldukları saha, bir şehir, ilçe veya köy olabilir, tamamen şartlara göre değişmektedir. Bir kolun komutanı ya da sekreteri doğrudan daha üst bir birim olan Bölgesel Komutanlığa karşı sorumludur. Üyeleri almakla, bölgesel sorunlara öneri sunmakla ve yerel parti eğitimi gibi faaliyetlerden sorumludur.¹⁴¹ Kolların üzerinde Bölgesel Komutanlık bulunmaktadır, Bölgesel Komutanlık bütün bir ülkeyi kaplar, Ürdün, Suriye, Irak gibi... Bölgesel Komutanlık partinin, o ülkedeki en etkin birimidir. Tüm ülke politikasını, bütçeyi, üyelerin partiden atılmasını onaylar ve reddeder. Komutanını ve sekreterini Bölgesel Kongre adıyla toplanan birim belirler ve partinin en üst kademesi olan Ulusal Komutanlığa doğrudan sorumludur¹⁴². Bölgesel Komutanlıkla, Ulusal komutanlık arasında bir de Ulusal Kongre bulunmaktadır ancak Ulusal Kongre, sürekli işlev halinde olan bir oluşum değildir. İki senede bir toplanır ve şu kararları alır,

1. Ulusal Komutanlık ve komitelerin, partiyi ilgilendiren bütün sorunlarını ve tavsiyelerini derlemek, müzakere etmek ve gerekli kararları almak
2. Ulusal Komutanlığın program ve siyaset planlamasını dinlemek ve müzakere etmek, gerekli kararları almak ve tavsiyelerde bulunmak.
3. Ulusal Komutanlığın bütçesini müzakere etmek, gerekli kararlarını ve tavsiyelerini tespit etmek.

¹⁴⁰ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*,s 168.

¹⁴¹ Sabahattin Şen *Ortadoğu'da İdeolojik ...*,s 126.

¹⁴² İbid.... s 127.

4. Ulusal Komutanlık seçimlerini gerçekleştirmek.

5. Ulusal Komutanlığa güven oyu vermek¹⁴³.

En üst kademe olarak partide en yetkili kurum, Ulusal Kongre iken, sürekli işlevsel olan Ulusal Komutanlık bulunmaktadır. Ulusal Komutanlık, günümüz partilerinin merkez komitesi gibi işlev görür, Ulusal Kongreyi toplantıya çağırır, partinin tüm politikasını belirler. Bütün üyeler, liderler Ulusal Komutanlığın emrine tabiidir. Ulusal ve Bölgesel Komutanlıklardan üye ihraç etme yetkisine sahiptir. Şube veya daha alt kademelerin idaresini ele alabilir¹⁴⁴.

Baas Partisi'nin örgütlenme şeması incelediğinde, merkezin kuvvetli olduğu dikkati çekmektedir. "Demokratik Merkeziyetçilik" komünist partilerin, uyguladığı bir örgütlenme biçimidir ancak Baas'ın yukarıda belirttiğimiz nedenlerden dolayı, tam anlamıyla komünist parti örgütlenmesini kullandığı söylenemez. "Demokratik Merkeziyetçilik" yukarıdan verilen talimata sıkı bir şekilde uyulması noktasında, tercih edilmiştir ancak aynı zamanda, fırka, şube, kollar, bölgesel ve Ulusal Komutanlık liderleri seçimle belirlendiği için parti için demokrasiden uzak olduğu söylenemez. Fırka, şube veya kolların hiçbir şekilde birbirileri ile temas etmesi, haberleşmesi mümkün değildir ve kesinlikle yasaktır, bu aynı zamanda bir önlem olarak ortaya atılmıştır ve bu durumda partinin yatay değil, dikey örgütlendiğini belirtmek gerekiyor. Her üye kendi görüşünü söylemekte serbesttir ancak bir görev verildiğinde, görüşü ne olursa olsun buna uymakla yükümlüdür.

Baas Partisi'nin örgütlenme biçimini ortaya koyarken, Arap milliyetçiliğinden bağımsız değerlendirme yapmak sağlıklı bir analiz olmayacaktır. Hem Nasırcılık hem de Baas Partisi, öncelik olarak Arapların birliğini hedefine almıştır ve bu ileride büyük bir sorun olarak ortaya çıkacaktır.

Yukarıda Nasırcılığın örgütlenmesi bölümünde incelerken ortaya koyduğumuz görüş, Mısır lideri Nasır'ın ölümüyle Nasırcılığın krize girdiğiydi. Nasırcılığın ve Baas'ın değişimini örgütlenmeyle ilgili şu görüşü ortaya koymak gerekiyor: Hem Nasırcılık hem de Baasçılık örgüt bağlamının dışında kalarak, Arap milliyetçiliği teorisyeni Sati el Husri'nin "hükümet biçiminin ne olacağı beni ilgilendirmez... halk birlik problemi

¹⁴³ İbid s 127 Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*, s 171.

¹⁴⁴ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*,s 171-172.

üzerinde durmalı: Arapların birliğini başarma gücüne sahip olan lideri desteklemek her Arap'ın milli görevidir"¹⁴⁵ sözü, Arap milliyetçileri açısından bağlayıcıdır. Baas Partisi her ne kadar kendi özgün koşulları içinde bir parti örgütlenmesi olsa da, Arap milliyetçiliğinin dışında değildir ve Arap milliyetçiliğinin büyük teorisyeni Sati el Husri'nin ifadeleri hem Nasırcılık hem de Baas Partisi açısından bağlayıcıdır. Arap birliği üst başlık olarak atıldığında, partinin örgütlenme tarzı buna göre şekil aldı, bu durumda hem parti içi demokrasi hem de ülke bazında kurumsal demokrasi ihmal edilmiş oldu. Mişel Eflak'ın "biz başkalarına karşı acımasız davrandığımızda, acımasızlığın onları ihmal ettikleri gerçek benliklerine döndürmek için olduğunu biliriz"¹⁴⁶. Milliyetçi ideoloji ister Nasır bağlamında olsun, ister Baas bağlamında, şiddeti Arap halkı nezdinde "öze dönmek" olarak yorumluyordu. Üstten ve sıkı bir ideolojik örgütlenme, bununla bağımlı söylem, aynı şekilde örgütsel şemayı da belirliyordu. Öyle ki, bir dönem sonra bu tasfiye Mişel Eflak'ın kapısını çalacaktı.

Nasır'ın " Güçler ayrılığı büyük bir aldatmacıdır çünkü gerçekte güçlerin ayrılması diye bir şey yoktur"¹⁴⁷ Sözleri de, milliyetçi ideolojinin ruh hali hakkında bilgi vermektedir. Bu dönemde, söz konusu olan Arapların birliğidir. Diğer taraftan, Mısır'ın Batı ülkeleriyle kurduğu ilişki, "güçler ayrılığına" izin vermemektedir. Çünkü bu dönemde, uluslararası siyaset milliyetçilerle yaşadığı problemleri güçlü bir muhalefet olmamasına bağlamışlardı. Hem Baas, hem de Nasırcılar ister Batı cephesinden olsun, ister komünist siyasetten olsun muhalefete karşı güven duymuyorlardı. Arap monarşileri, Batı'cı ve işbirlikçi olarak telakki edilirken, komünistler Sovyet ajanı olarak değerlendiriliyordu. Bu özsel bakış ve merkeze sadece kendisini koyan anlayış, Altı Gün Savaşından sonra her iki örgütlenme tarzı için sorun olacaktı zira kendisini merkeze yerleştiren Arap milliyetçileri, İsrail karşısında aldıkları yenilgiden sonra halk desteğini kaybedecek ve keskin bir muhalefet ile karşı karşıya kalacaklardı.

3.3. Birleşme Girişimleri ve Yaklaşımlar.

1958 yılında Suriye ile Mısır'ın birleşmesinden önce, iki tarafında ve iki milliyetçi ekolünde birleşmeye dair fikirleri mevcuttu. Yaklaşımlar kadar bizim için önemli olan nokta daha öncede ele aldığımız gibi milliyetçi ideolojinin yapısal durumudur. Nasır tarzı

¹⁴⁵ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 271.

¹⁴⁶ İbid..., s 271

¹⁴⁷ İbid s 273

milliyetçiliğin, hem iktidar odaklı hem de birleşme odaklı yaklaşımı farklı, Baas tarzı milliyetçiliğin birleşme odaklı ve iktidar odaklı yaklaşımı farklı olacaktı. Daha önce Nasırcılığı incelediğimiz bölümde, Nasır'ın milliyetçiliğe girişinin daha çok pragmatist nedenler ihtiva ettiğini, hatta milliyetçiliğe zorunlu olarak sürüklendiğinin altını çizmiştik. Mısır'da önemli bir dönem, Arap milliyetçiliği değil, Mısır milliyetçiliği önemli bir rol oynuyordu. Baas Partisi bu dönemde, Nasır'ı askeri bir diktatör ve Nasır rejiminin faşizan eğilimleri konusunda propaganda yapıyordu. 1954 yılında Baas Partisi'nin Suriye'de hiç beklenmedik başarısı tüm dünyada etki bıraktığı kadar, Arap dünyasında da etkiler bırakmıştı. Bu dönemde Nasır'ın "Suriye Irak veya Ürdün ile hatta Türkiye ile birleşmesine aldırış etmem, yeter ki bu Suriye Milletinin arzusuna uygun olsun" sözü Baas tarafından artık dönemin getirdiği güçle birlikte yüksek sesle karşı çıkılıyordu.¹⁴⁸ Baas'ın kurucularından biri olan ve partinin önemli adamı Salah Bitar, Nasır'ın milliyetçiliği ile ilgili şu tespiti yapar; " Nasır milliyetçiliğe dönüşü 1953-1954 yılları arasındadır ve Mısır'da asla milliyetçilik çok derinlere inmedi¹⁴⁹." Hasan Heykel ise El Ahram gazetesinde yazdığı bir yazıyla bunu çarpıcı bir şekilde ifade eder,

"Mısır'da Arap halkı, Arap birliğine zihinsel olarak hazır olma aşamasına henüz ulaşamadı. Yüzyıllar süren Osmanlı tiranlığı, Sina'nın batısındaki Arap halkını (Mısır ve Kuzey Afrika) Sina'nın doğusundaki Arap halkından (Bereketli Hilal ve Arap Yarımadası) tecrit etti. Napolyon'un hakimiyeti sırasında meydana gelen uyanıştan sonra, uyanışın sarhoşluğundaki Mısır, dikkatini kendi topraklarından alıp Sina'nın karşısına bakarak kendi Arap konumunu keşfetme becerisini gösteremedi¹⁵⁰."

Ancak milliyetçilikle bağımlı iki siyasal akım, bağımsız olarak birleşmeye doğru sürükleniyordu. Her şeyden önce yıl 1956'yı gösterdiğinde Arap coğrafyasında ciddi bir politika değişikliği ortaya çıkıyordu. Örneğin Lübnan lideri Cemile Şamon 1956 yılının Kasım ayında, Beyrut'ta bir Arap Devlet Başkanları adı altında bir konferans düzenlemiş ve bu toplantıda, Mısır'da ve Suriye'de vuku bulan Arap milliyetçiliği hareketi hedef gösterilmişti. Şunu belirtmek gerekiyor ki, Lübnan bu dönemde Maruniler liderliğinde Batı yanlısı açıktan siyaset yapan tek ülkeydi. Bu toplantıda geleneksel iki düşman olan Haşimi ve Suud ailesi liderleri, biri Irak'ın lideri, İkinci Kral Faysal ve Suudi Arabistan Kralı Suud, düşmanlığı bitirmek için birbirilerine söz verdiler.

¹⁴⁸ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*, s 43.

¹⁴⁹ Patrick Seale *The Struggle...*, s 311.

¹⁵⁰ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 123.

Bu dönemde Batı’da, Ortadoğu’daki dengeleri epeyi değiştirecek olan “Eisenhower Doktrini” adıyla anılacak olan Başkan Eisenhower’in ulusa sesleniş konuşmasında, şu ifadeler önemlidir; “uluslararası komünizm tarafından tehdit edilen tüm ölkelere yardım talep edilmesi durumunda yardım edilecektir” sözü, Ortadoğu’da hem muhafazakar monarşileri hem de Lübnan gibi Batı yanlısı cumhuriyetçi ölkelere güven vermiştir. Suudi Arabistan, Süveyş-Bağdat Paktı gibi krizlerde Mısır yönetiminin yanında yer alırken, bu dönemde Mısır’dan kopmaya başladı ve bir süre sonra iki öлке düşmanlık derecesinde karşı karşıya gelecektir. Elbette her öлке gibi Suudi Arabistan’da kendi planı dahilinde hareket ediyordu, Suudi Arabistan’ın Bağdat Paktı’na karşı çıkmasının nedenlerinden biri, hiç kuşku yok ki, Haşimi ailesinin bu projeye güçleneceğini düşünmesidir. İzleyen dönemde Amerikan petrol şirketi ARAMCO, Nasır karşıtı cephenin desteklenmesi vaadiyle, Suud Kralına Washington ziyareti düzenledi¹⁵¹. ARAMCO Suud petrolünü kontrol eden Amerikan şirketiydi. Bir dönem sonra Ürdün’deki gelişmeler nedeniyle, Suud Kralı Ürdün Kralına yardım için asker gönderecek olmasındır. Bu gelişme bize, muhafazakar-monarşilerle- Arap milliyetçileri arasındaki tabloyu net bir şekilde gösterir.

Bu dönemde NATO politikasının altını çizmek gerekiyor. NATO, daha önce irdelediğimiz girişimlerden sonuç alamayınca, Ortadoğu’da kendine yakın olabilecek iktidarları, komünizm tehlikesi ile kendine yaklaştırma stratejisi güderken aynı zamanda, Arap milliyetçiliği ile sorun yaşayan muhafazakar rejimleri de desteklemiş oluyordu. Bu politika kuşkusuz, dönem için hem Arap milliyetçileri hem de Sovyetler Birliği’ne yakın diğer unsurları pek ilgilendirmese de, ilerleyen süreçte meyvelerini verecektir. Aynı zamanda, bu türlü bir politika, Arap milliyetçilerini Sovyetler Birliği’ne itmeyi de, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde kapsıyordu. Çünkü, ABD’de ve diğer Batı ölkeleri milliyetçilerin, daha çok tarafsız kalmak istediğini biliyordu.

İzleyen dönemde, Ürdün’de de benzer gelişmeler oluyordu. Bağdat Paktı, Süveyş Krizi gelişmeleri ile iyice bunalan Ürdün Kralı Hüseyin bu dönemde Ürdün’de araştırmacıların Ürdün’ün en özgür seçimi olarak nitelendirdiği 1956 Ürdün seçimlerinde, hükümet kuran Nasır yanlısı Süleyman El Nabulsi dış politikada Sovyet yanlısı bir tutum sergiliyordu. Başta ABD olmak üzere bu durumda, Kral da hoşnut değildi. Süveyş Krizi esnasında ortaya çıkan Ürdün krizi, tarafların geçici olarak geri çekilmesiyle sonuçlanmıştı ancak Nasır ve hatta Baas’ın yapısı gereği, Krallık rejimi ile uzlaşması mümkün değildi.

¹⁵¹ Adid Davışa *Arap Milliyetçiliği...*,s 169.

Hemen belirtelim ki, 1956 seçimlerine, Ürdün'de Baas Partisi de katıldı ve iki üyesini meclise sokmayı başardı. Bizim burada dikkat edeceğimiz başka bir nokta ise, Baas'ın Nasır yanlısı Nabulsi'ye rakip olmasıdır, başka ama benzer bir sosyalist programı savunmasıdır. Araştırmacıların görüşü eğer Nabulsi'ye, Baas rakip olmasaydı, Baas'ın daha fazla üyesini meclise sokabileceği yönündedir¹⁵². Yükselen Arap milliyetçiliği dalgası Ürdün'ü derinden sarsıyordu.

Ürdün Kralı bu duruma daha fazla dayanamadı ve Nabulsi Hükümetini görevden aldı, Ürdün yine karıştı ve hayat durma noktasına geldi. Arapların Sesi radyosu Kralı emperyalizmin ajanı olmakla suçluyordu. Kral, Irak ve Suudi Arabistan'dan askeri yardım istedi ve bir basın toplantısı düzenleyerek, Nasır'ı kınadı. Ürdün ordusundaki, Nabulsi taraftarı subaylar iki kere Kralı devirmeye teşebbüs etmişlerse de, Kral bu isyanları bastırdı. ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Kral Hüseyin'i Amerikan yardımı istemeye davet etti ve akabinde 70 milyon dolarlık ABD yardımı Ürdün'e ulaştı. Bu gelişmeler Einsenhower Doktrinin sınaması bakımından önemlidir. Mısır açısından diğer Arap ülkeleri ile olan ilişki 1956-1957 yılları arasında bu şekilde gelişmekteydi. Neredeyse Suriye dışında Mısır'ın müttefiki kalmamıştı.

Suriye'de ise gelişmeler benzer bir şekilde seyir ediyordu. Bu dönemde Arap ülkelerinde olan tüm gelişmeler birbirini izleyen ve tetikleyen durumdaydı. Mısır'da iktidarı ele geçirmiş bir Arap milliyetçisi iktidar varken, Suriye'de, Irak'ta, Ürdün'de ve Lübnan'da Yemen'de, Suudi Arabistan'da hem Baas Partisi tarafından hem de Nasırcılar tarafından baskılanan, yerel iktidar odakları vardı. Yukarıda değindiğimiz gibi, bu gelişmeler Haşimi ailesi ile Suud ailesini yan yana getirmişti.

Burada bir parantez açalım, şu nokta yine iki milliyetçi akım açısından önemli olacaktır. Ürdün 1956 seçimlerinde değindiğimiz gibi, Baas ve Nasırcılar, her ne kadar aynı doğrultuda hareket etseler bile aralarında gizli bir rekabet devam etmekteydi. Örneğin Baas Partisi hiçbir zaman Yemen'de ve Suudi Arabistan'da ses getirecek bir örgütlenme başarısı gösterememişken, Yemen'de Nasır yanlısı cumhuriyetçi subaylar iktidarı ele geçirecekti. Ürdün Nasırcılar tarafından ciddi bir şekilde baskılanırken, Baas'ın da hatırı sayılır bir gücü bulunmaktaydı. Irak için Baas Partisi Nasırcılara nazaran daha güçlü bir konumdaysa da, iktidar Haşimi ailesinin devrilmesinden sonra Nasırcılar ve Baasçılar

¹⁵² Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 139.

arasında gidip gelecektir. Son olarak, iki eğilimin demografik yapıları göz önüne alırsak başarılı olduğu ülkeler ciddi bir farklılık göstermektedir. Baas Partisi Suriye, Irak gibi toplumsal sınıfların siyasette daha etkin olduğu yerlerde daha güçlüyken, Nasırcılık Yemen, Ürdün gibi toplumsal sınıfların siyasete daha az katıldığı yerde güçlüydü. Toplumsal sınıfların siyasete daha fazla katılım gösterdikleri yerde parti siyaseti daha önemli oluyorken, daha muhafazakar ülkelerde lider ön plana çıkıyordu ve Nasır bu dönemde bunun için biçilmiş kaftandı.

Mısır için dış siyasette geçerli olan değişimler aynı zamanda Suriye’de Baas Partisi içinde geçerliydi. İki siyasal akım, iktidar mücadelesinde farklı perspektif ortaya koyuyorlarsa da, dış siyaset iki taraf içinde aynı derecede tehlikeli gelişmeler içeriyordu. Suriye’de durumu iki açıdan ele alabiliriz: Birinci nokta Suriye’de tüm kesimlerin bakış açısı olacaktır. Örneğin Baas karşısında geleneksel kanadı temsil eden siyasetçiler bu dönemde, Nasır’a Baas Partisi’nden daha fazla güvenmekteydi. Aynı zamanda Arap milliyetçiliğinin hem geleneksel siyasete karşı kadim dostu olan komünist hareket ancak aynı zamanda da kadim bir düşmanlığa işaret ediyordu, bu durum Nasırcılar için de geçerlidir.

Baas ve Nasırcılar diğer milliyetçilerden –Haşimi ailesi, yerel milliyetçiler vb...- iktidar örgütlenmesini alırken, aynı zamanda karşılarında başka bir hareket olarak beliren komünist partiler vardı. Nasır ve Baas, Nato-Sovyet denklemine bağımsız bir politikayı savunuyor olsalar da güttükleri siyaset, 1955 yılında Sovyetler’in siyaset değişikliğine gitmesi ile Sovyet güdümlü olarak tarif ediliyordu. Yukarıda belirttiğimiz ancak komünist siyaset tamamen tasfiye edildiği zaman, Sovyetler Birliği ile milliyetçiler arasında daha net bir ilişki kurulacaktı ve ancak, kendi iç mekanizmasında açık bir işleyişi olmayan milliyetçi siyaset, güttükleri sosyalist politikalarla sosyalistleri hesaba katmadan ilerlemiyordu. 1957 yılında Suriye’de yaşanan gelişmeler bunlardan biriydi. Baas, tüm dönemler boyunca komünistlerle geleneksel siyasi elitlere karşı ortak çalışmalar yapmış fakat bu dönemde, Suriye Komünist Partisi beklenmedik bir şekilde güçlenmeye başlamıştı. Bu durumda, hem Mısır’da, hem de Suriye’de ve Baas çevrelerinde ciddi bir endişeye neden olmuştu. Zira milliyetçiler şunun farkındaydı eğer komünist hareket güçlenip ve durdurulamayacak düzeye ulaşırsa, dış güçlerle yani Sovyetler Birliği ile kendi politik çerçevelerinden ittifak kurabilirlerdi. Ayrıca bu dönemde, Arap coğrafyasının tüm

bölgelerinde irili, ufaklı komünist hareketler bulunmaktaydı. Baas ile Nasır'ı yaklaştıran gelişmelerden biri de kuşkusuz buydu.

Bu bakış açısını tetikleyen başlıca gelişmeler şunlardır; 15 ağustos 1957 yılında Genelkurmay başkanlığına getirilen Atif Bizri'nin komünizme sempati duyması ve Sovyetlerle iyi ilişkileri savunması. Diğer yandan Savunma Bakanı olan Halid el Azm'in Sovyet Başkanı Kruşçev ile iyi ilişkiler içinde olmasıdır. Bu dönemde, neredeyse tüm dünyadan izole olan Suriye'de komünistlerin iktidara geleceği düşünülüyordu¹⁵³.

Suriye'nin Sovyetler Birliği ile yakınlaşmasını salt Baas ve Nasır tarafından endişe ile ele alınmıyordu, aynı zamanda, Türkiye ile de ciddi bir bunalım baş göstermişti. Türkiye, yaşanan gelişmelerden dolayı Suriye'de komünistlerin iktidara geleceğine inanmaktaydı. ABD'nin Dışişleri Bakanlığı'ndan üst düzey bir görevli Ankara'da Bağdat Paktı toplantısında, şunları söylemişti “Suriye'deki mevcut rejimin gitmesine gerektiği aksi takdirde komünist devrimin yakında tamamlanacağına...”¹⁵⁴ yaşanan gelişmelerin akabinde Türkiye, Suriye sınırına asker yığınağı yapmaya başladı. Suriye Başbakanı Şükrü Kuvvetli, ABD'yi ve Eisenhower doktrini hedef alan açıklamalar yapıyor, ABD'nin Suriye Hükümetini yıkmak istediğini dile getiriyordu¹⁵⁵.

Bu duruma Sovyetler Birliği donanmasına ait iki geminin Lazkiye Limanı'nı ziyaret etmesi de eklenince gerilim had safhaya ulaştı¹⁵⁶. Ancak hem Sovyetler'in hem de ABD'nin sıcak bir çatışmaya girmekten kaçınması üzerine gerilim yumuşamaya başladı.

Şu noktanın altını çizmek gerekiyor ki, yukarıda Baas-Nasır çizgisinin Sovyetler Birliği ve yerel komünist hareketlerine bakış açıları ne olursa olsun, diğer Arap devletlerinin tutumuna karşı, Türkiye'nin hareketliliğine cevaben, Mısır'ın Suriye'ye asker göndermesidir. Bu tutumu tekrar Arap milliyetçiliği ekseninde ele alabiliriz. Milliyetçiler, komünistlere ve Sovyetler Birliği'nin bu açıdan müdahalesine karşıyken aynı şekilde Batı ülkelerinin de müdahalesine karşıydı. Nasır ve Baas'ın kurduğu “bağımsızlık” yanlısı politika bu krizde tekrar kendini teyit etmişti. Mısır'ın asker göndermesi, diğer Arap ülkelerini de zor durumda bırakmış, Suriye'deki gelişmeler istemedikleri bir durumda olsa

¹⁵³ Sabahattin Şen *Ortadoğu'da İdeolojik ...*, s 197.

¹⁵⁴ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...* s 172.

¹⁵⁵ Salam Khalaf, Hasan Altundaş *1957 Yılı Türkiye Suriye Bunalımı*. Yeni Türkiye Dergisi sayı 84 s 599.

¹⁵⁶ Suriye-Türkiye arasındaki bunalıma daha geniş bir çevreden bakmak için KÜÇÜKOĞLU Ömer – Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası- Ankara 1970 s 100-110.

da “Arap olmayan “ bir devletin Suriye’ye müdahalesi, kendi iktidarları açısından da tehdit oluşturabilecek düzeydeydi.

Sovyetler Birliği ve ABD’nin bu dönemde tutumları birbirine karşıtken. Arap ülkelerinin siyasal yaklaşımları içe dönük, dışa dönük ve diğer Arap ülkelere dönük olmak üzere üçe ayrılmaktaydı. Haşimi ve Suud aileleri, kendi iktidarlarını koruma gayesi güderken aynı zamanda, Nasırcılarla ve Baas Partisi ile mücadele ediyorlardı. Aynı zamanda, Haşimi ve Suud ailesi gibi hanedan eksenli iktidar anlayışlarının da, birbirilerine dönük kaygıları vardı. Nasırcılar ve Baas Partisi, uluslararası arenada kendi siyasetlerine uygun bir zemin ararken, sol tandanslı bir ideoloji barındırdıkları için Sovyet eğilimindeydiler. Milliyetçi tahayyülden daha solda olan komünist siyaset ise kendine hem içeride hem de dışarıda alan aramaktaydı. Bu durumda, Sovyetlerin karşısında konumlanan Batı ülkeleri, monarşileri desteklemekteydi. Monarşiler mutlak bir şekilde “Devrimci Arap milliyetçileri” olarak tanımlanan Nasır ve Baas Partisi’nin kendi ülkelerinde ve diğer Arap ülkelerinde güçlenmemesi için tüm gücüyle mücadele ediyordu. 1954-1958 yılları arasında Arap dünyası kısmen böyle şekilleniyordu.

Milliyetçilik ekseninde ise siyasetlerin tutumu dış gelişmelerden eklenirken, aynı zamanda iki yaklaşımda doktrin sorunu vardı ve bu sorun yaklaşım girişimlerini bir hayli etkileyecekti. Ancak yukarıda ortaya koyduğumuz tablonun da etkisiyle, belki de iki ülke ciddi bir hazırlık yapmadan birleşmeye doğru sürükleniyordu, bu dönemde yaklaşımlarda bu hazırsızlık bir hayli göze çarpmaktadır.

Aslında birleşmeye dair her şey Baas Partisi’nin en gözde lideri Mişel Eflak’ın 1956 yılında yaptığı meşhur konuşmayla başladı. Bu dönemde Suriye’de yapılacak olan yerel seçimlerde komünistlerin güçlü çıkacağından endişe ediliyordu ve seçim Baasçıların girişimiyle ileri bir tarihe ertelendi. Takriben Eflak Mısır’la organik bir birleşmeyi ele aldı ve parti bu konuşmayı resmi bir hat olarak kabul etti¹⁵⁷. İç politik gelişmelerin ciddi bir şekilde baskılıyor olması, Eflak’ı bu konuşmaya itmişti. Ancak birlik konusunda ciddi hiçbir çalışma yapılmamıştı, Baas Partisi’nin hızlı bir şekilde tek gayesi birleşmeden yanaydı. Nasır’ı şu şekilde tasvir ediyordu,

“Günlük olayların da doğruladığı gibi, o yapıcı ilmi bir kafa ile planlar yapar; yorgunluk ve tereddüt bilmez; devrimci bir gayretle çalışır. Nasır bir

¹⁵⁷ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*, s 56 ayrıca Sabahattin Şen *Ortadoğu’da İdeolojik...*, s 203.

milletin lideri olduğunu anlamakta ve ondan daha büyük azametli bir millet yaratmaktadır¹⁵⁸ .”

Nasır'ın tüm coğrafyada yarattığı karizma ile birlikte, Baas Partisi'nin de kendi misyonuyla arkasından sürüklenmesi şaşırtıcı değildi. Eflak'ın “Araplar emperyalistler tarafından zorla bölünmüştü, ezeli ve ebedi bir misyonu olan tek Arap milletini yaratmak...”¹⁵⁹ tanımlaması, dönemin ruhu açısından önemliydi. Bu dönemde Nasır'ın popülaritesi Baas'ın yaklaşımları ile sınırlandırmak çok doğru olmayacaktır. Daha önce bahsettiğimiz 1956 yılı Ürdün seçimlerinde, dönemi yansıtan ilginç bir olay yaşanmaktadır, Bir Müslüman aday el Aksa Camii'nde konuşma yapmaktadır, dinleyiciler kendisine Nasır'ın onu destekleyip, desteklemediğini soruyor, aday “bilmiyorum” diye karşılık verince, başka bir programdan aday olan ancak Nasır tarafından desteklenen Hristiyan komünist bir aday seçimi kazanacaktır¹⁶⁰ .

Aslında bir çok kez dile getirilen yorumu tekrar etmek gerekiyor, Baas açık şekilde kendi iktidarı için Nasır'ın karizmasından yararlanmak istiyordu ancak bu yorum gelişmelerin sadece bir yönünü yansıtmaktadır ve haklılık payı vardır ancak diğer gelişmeleri görmezden gelmemek gerekiyor. Çünkü Baas kurulduğu ilk günden beri tüm Arapların birliğini samimi bir şekilde savunmuştu. Nasır'ın karizmatik bir şekilde ön planda olma sebebi, hem dönemin Mısır'ı ile ilgili hem de Mısır ile Suriye'nin içinde bulunduğu durumdan kaynaklanmaktaydı. Her şeyden önce, Mısır'ın nüfusu Suriye'den çok fazlaydı. Nuri el Said ile Nasır'ın çekişmesi meselesinde gördüğümüz gibi, radyo, gazete, sinemacılar vb... kitleleri etkileyecek dinamiklerde Mısır hep bir adım öndeydi. Irak ile girilen münasebet, burada da tekrar kendini göstermekteydi. Ayrıca Assuan Barajı, Bağdat Paketi'nin dağılması ve Süveyş Krizi'ni de diğer faktörlere eklemek gerekiyordu. Baas Partisi aslında durumun farkındaydı, her ne kadar ileride “hazırlıklı” değildik açıklaması yapmış olsalar da birlik için sundukları tasarımı Eflak şu şekilde anlatıyor,

“Birbiriyle çelişir gibi görünen iki şey istedik. Bir taraftan ülkedeki karşıtların diğer taraftan dışarıdaki yabancı hükümetlerin muhalefetine karşı

¹⁵⁸ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*, s 57

¹⁵⁹ BATATU Hanna *The Old Social Classes and The Revolutionary Movements of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of Its Communists, Ba'athists: and Free Officers* (Princeton, New Jersey. Princeton University Press, 1978) s.34-35-36 Ayrıca Arap coğrafyasındaki komünist hareketler ve komünizmin milliyetçilikle ilgili ilişkisi içinde başvurulacak bir eserdir.

¹⁶⁰ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 165, Ayrıca Adid Davişa eserinde adayın kim olduğu ile bilgi vermemiş olmasına rağmen bizim yaptığımız araştırmalar, adayın George Habbash olduğu yönündedir. Geçtiğimiz bölümlerde Mah ile verdiğimiz bilgiler karşılaştırıldığında, dönemin siyasal denklemi açısından bilgilendirici olacağı kanaatindeyiz.

koyabilecek derecede güçlü ve merkezi bir federal devlet istedik. Federal kurumlar sembolik olmayacaklardı... Fakat bizim güçlü hükümet isteğimiz ikinci bir nedenden dolayı rededildi. Her iki ülkenin farklı siyasal geçmişini göz önüne alacak bir federasyon arzu ediyorduk. Mahalli geleneklere uygun hassasiyetin yalnızca önerilen birliğin çıkarına değil, aynı zamanda diğer Arap ülkelerini de birliğe çekmek için gerekli olduğuna inandık. Örneğin, projemizde her bölge için yerel bir parlamento ve hükümet öngördük¹⁶¹.

Nasır'ın yaklaşımı da, aslında bir hayli şüpheliydi. Birliğe ne denli hazır oldukları konusunda ciddi bir araştırma istiyordu. Ancak birlik ortaya çıktıktan sonra da ipleri eline alma konusunda bir hayli hevesliydi. General Afif el Bızri, Nasır'ın da bu dönemde birliğe karşı çıktığı söylüyordu, aslında pek haksız değildi. Nasır ve onunla gelişen, Mısır içi Arap milliyetçiliğinin kendine has sorunları vardı. İki ülkenin yapısı birbirinden olağanca farklıydı. Suriye'de çok partili sistem vardı, Mısır'da ise Hür Subaylar'ın iktidarı bulunmaktaydı ve askeri iktidar biçimi bir süre sonra, sivil-asker ayrımına gitmişti. Birleşme konusunda problemlerden biri de, Suriye'de ordunun çok aktif bir şekilde siyasetle iç içe olmasından kaynaklanıyordu. Suriye, üç siyasetten ağırlıklı bir şekilde söz edebiliriz. Baasçılar, komünistler ve feodal yapıya bağlı muhafazakarlar. Suriye ordusu üç ideolojinin, çekişme merkezi halindeydi ve gerilimin özellikle yükseldiği 1957-58 yıllarında, iktidarın hangi iktidar odağının lehine biteceği belirsizdi. Selahattin Bitar'a, Nasır Suriye ordusu ile ilgili şöyle söylemişti, "Son beş yılımı Mısır ordusunu siyasetten uzaklaştırmak için harcadım"¹⁶²

Nasır'ın en yakın adamlarından Hasaneyn Heykel ise o dönemi şöyle açıklıyor,

"Ertesi yıl, 1957'de daha da karışık bir durum Rusya ile Mısır'ı karşı karşıya getirdi. Kargaşalık içinde bulunan Suriye, Baas Partisi yüzünden anarşiye doğru sürükleniyordu. Komünistler ve rakipleri milliyetçi subaylar, ayrı ayrı askeri kuvvetlere dayanarak iktidarı ele geçirmeye çalışıyorlardı. Ülke, Haşimi ailesinin çevirdiği dolaplar, Suudi Arabistan'ın parası ve Arap milliyetçiliği hakkında, Mısır'ın fikirleri arasında parçalanıyordu. Suriye dışarıdan da, Bağdat Paktı üyelerinin düzenledikleri bir komplo ile tehdit ediliyordu. Bu karışık hava içinde, bölünmüş bir ordu ve işe yarayacak bir hükümet kurmaktan aciz Baas Partisi yüzünden, başlarında Komünist Manifestoyu Arapçaya çeviren Halid Bektaş olan komünistler kendilerini son derece rahat hissediyorlardı. 1958 yılının Ocak ayında, Baas Partisi'nin liderlerinden Salah el Bitar ile birlikte, ordunun muhtelif milliyetçi gruplarının şefleri, Kahire'ye geldiler. Başkan'a -Nasır- Suriye'yi

¹⁶¹ Karen Davişa *Soviet Foreign Policy Towards Egypt* (Londra: Macmillian, 1979) s 11 Ayrıca DAVİŞA Adid s 174-175.

¹⁶² Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 173.

kurtarmanın tek yolunun Mısır'la birleşerek tek devlet haline gelmek olduğunu söylediler¹⁶³.”

Hasaneyn Heykel'in görüşleri bize, Nasır'ın da görüşleri hakkında bilgi vermektedir. Ancak burada verilen bilgilerden bazıları tartışmaya açıktır. Heykel'in bahsettiği, grup içinde komünist vekiller ve başlarında komünist Genelkurmay Başkanı Afif el Bizri bulunmaktaydı. Bizri'nin ne denli birleşmeden yana olduğu tartışmaya açıktır, her ne kadar komünistlerin birliğe karşı olduğu yaygın bir kanı olsa da, Sovyet-ABD denklemine, Kremlin'de ABD eksenli bir siyaset odağından ziyade, ABD karşıtı olan Arap milliyetçilerine daha ılımlı bakmaktaydı. Bu vesileyle, komünist siyasetin net tavırlar sergilemesi, muhafazakarlara göre çok daha zordu.

Nasır'ın yaklaşımlarından bir hayli ilgi çekecek olan başka bir nokta ise Selahattin Bitar ile aralarında geçen şu konuşmadır, “Bitar bana dedi ki, yüzme havuzuna dalmaya hazırlanan bir insan başlangıçta sudan korkar fakat bir kere suya daldıktan sonra bu korku kaybolur. Ben de ona şöyle söyledim: Kardeşim Selahaddin, beni korkutan boş bir havuza dalıyor olma ihtimalidir¹⁶⁴.”

Yukarıda açıklık getirmeye çalıştığımız gibi, ne Nasır'ın ne de Baas Partisi'nin kaygıları yersiz değildi. Nasır, birleşmenin kendi ülkesi için külfet olacağını düşünürken, Baas Partisi işlevsizleşmekten, Nasır'ın karizması altında ezilmekten korkuyordu. Tüm bu korkular ve endişeler ile birlikte, 1 Şubat 1958 yılında, Birleşik Arap Cumhuriyeti ilan olundu, artık Arap milliyetçiliğinde yeni bir safha açılıyordu. Sati el Husri'nin ve diğer tüm Arap milliyetçilerinin rüyasını gördüğü, düşünüyordu büyük Arap birliğinin ilk adımı atılmıştı.

4.BİRLEŞME, AYRILIK, YENİLGİ.

4.1. Birleşik Arap Cumhuriyeti

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dayandığı zemin açısından, ele almak için öncelikle 5 Şubat'ta Mısır ve Suriye Parlamentoları tarafından geçici olarak kabul edilen Anayasa'ya göz atmak gerekmektedir.

1-Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulacak

¹⁶³ Hasaneyn Heykel *Kahire Dosyası...*,s 111.

¹⁶⁴ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 177.

- 2-Kişi hakları garanti altına alınacak
- 3-Serbest seçimler yapılacak
- 4-Yasama yetkisi Başkan tarafından atanan ve en az yarısı mevcut Mısır ve Suriye Meclislerinden hareketle oluşturulan bir yeni Meclis'e verilecek
- 5-Yürütme gücü Başkan'da toplanacak
- 6-Ulusal kullanım haricinde özel mülkiyet güvence altına alınacak
- 7-Vergiler yasayla sabitleştirilecek
- 8-Yargı bağımsızlığı sağlanacak
- 9-İptal edilene ya da değiştirilene kadar var olan Suriye ve Mısır yasaları geçerli olacak
- 10- Birleşik Arap Cumhuriyeti Mısır ve Suriye olmak üzere iki bölgeden oluşacak.
- 11- Her bölgede Başkan tarafından atanmış bir Yürütme Konseyi kurulacak
- 12-Konseyin kapsamı Başkan kararıyla tanımlanacak
- 13-Yürürlükte olan anlaşmalar geçerliliğini koruyacak
- 14-Her iki bölgede yürürlükte olan kamu hizmetleri ve idari sistemler yeniden düzenleme yapılana ve birleştirilene kadar geçerli olacak
- 15-Vatandaşların doğal birliği sağlanacak, bu birliğin nasıl işleyeceği Başkanlık kararıyla belirlenecek
- 16-Sürekliliği olan bir Anayasa yazılacak
- 17-21 Şubat'ta Birlik üzerine ve Başkan seçimi için halk oylaması yapılacaktır.¹⁶⁵

BAC geçici Anayasa ile hayata geçmekle birlikte, daha öncede değindiğimiz gibi iki tarafında bu hususta ciddi bir hazırlığı olmaması, daha sonra ortaya çıkan Anayasa ile ilgili ciddi sorunları da beraberinde getirecekti. Daha sonra kabul edilen maddelerde, tek

¹⁶⁵ Zeynep Güler *Arap Milliyetçiliği...*,s 185.

adamlığa ciddi olarak güç verilmesi, bize Anayasa'nın geçerliliğini sorgulatmaktadır. Anayasa, birleşmenin bir bölümünü yansıtırken, diğer noktalara da göz atmak gerekmektedir.

Her şeyden önce birleşik bir Arap devleti, tüm Arap coğrafyasında beklenenden fazla bir etki yaratmıştı ve Pan-Arapçılık en azından şimdilik kesin bir zaferi gibi gözüküyordu. Hem Baas'ın hem de Nasır'ın hedeflediği de buydu. Arap Sosyalist Partisi'nin bir dönem lideri olan daha sonra Baas Partisi ile birleşen Ekrem Hourani, anılarında bu dönemi çarpıcı bir şekilde anlatır.¹⁶⁶ Nasır'ın birleşmeye karşı tutumu daha sonra, kendi şartlarını sunan ve bunu Baas'a da kabul ettiren anlayış, ilerleyen bölümde ele alacağımız sorunların bir göstergesiydi. Ancak dönemin şartları itibarıyla bu "rahatsızlık" şimdilik hasıraltı edilmişti.

BAC'ın ortaya gerçekten çıkmış olması, öncelikle tüm dünyada bir şaşkınlık yaratmış, Batı cephesini endişelendirirken, Sovyetler Birliği'ni de ikircikli bir tutum içine sürüklemiştir. Batı cephesi, ilgili bölümlerde de ortaya koyduğumuz gibi Arap milliyetçiliğine ve onların temsilcisi olan, Nasırcılık, Baasçılık gibi akımlara doğrudan karşıydı. Burada irdelememiz gereken noktalardan biri, Batı cephesinin Arap milliyetçiliğine ve yeni kurulan BAC'a bakış açısıdır. Her şeyden önce, ABD ve öncülüğünü ettiği NATO ile yerel milliyetçilerin dünyanın her yerinde bu dönemde sorunları vardı. Nasır bölümünde gösterdiğimiz gibi, başlarda "ılımlı" bir yaklaşım sergileyen ABD, Nasır'ın tutumu karşısında giderek sertleşecek ve bir süre sonra bu iki ülke arasında ciddi gerilimlere neden olacaktır. ABD'nin ve diğer Batı ülkelerinin, sol dünya görüşü ile ilintili ulusal görüşlere müsemma göstermiyordu. Zira hem ulusal endeksli milliyetçiler –Nasırcılar ve Baas Partisi gibi- hem de Marksist sol, ulusal kalkınmayı, ulusal sanayiye, anti-emperyalizmi savunmaları dolayısıyla bu alan üzerinde ciddi bir çatışma vuku buluyordu. Örneğin, 1953 yılında İran'da Dr Musaddık'ın anti-emperyalist iktidarı, yerel dinsel kurumun önderi Ayettulah Kaşani, Şah rejimi ve AJAX (MI6/CIA) darbesi ile iktidardan düşürülmüştü¹⁶⁷. Tipik bir şekilde, Musaddık tüm

¹⁶⁶ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 180 ayrıca Hourani'nin anılarını Londra'da el küdsul Arabi adlı bir gazete bölüm bölüm yayınlamıştır.

¹⁶⁷ Ahmad Amir Fekri *İran Devrimi* –Tarihsel gelişim sürecinde- Mızrak yayınları, İstanbul 2011 s 171 Ayrıca aynı yazar, konumuzla ilintili bir şekilde, eserinde Musaddık'ın iktidardan indirilme sürecinde, Tudeh'in daha sonra giderek zayıfladığını, iktidar boşluğuna düştüğünü kaydetmektedir. Tudeh İran'nın günümüzde de yer altında olmak kaydıyla hala varlığını sürdürdüğü komünist partisidir. Komünist siyasetle-ulusalcı siyasetin, belirli politikalarda bu dönemde özleştigiğine, İran örneği de kanıt sunmaktadır.

ulusalcıların yaptığı gibi İran petrolünü millileştirme hamlesinde bulunmuş, bunun sonucu olarak, İran'da iktidardan uzaklaştırılmıştır. Mısır'ın da aynı süreçleri, Süveyş Kanalı'nı millileştirmeye çalışırken, görmüştük. Batı ülkeleri ile kurulan münasebetle bu şekilde ilerlerken, Sovyetler Birliği'nin de mutlak bir şekilde, milliyetçileri desteklemediği, şüphe duyduğu da ortadaydı. Dönemin dünyası bu şekilde ihtiva ederken, Nasır'ın kendi anlayışını dayatmasını biraz daha irdelemek gerekiyor.

Nasır daha sonra kendi değişimi ile süreci şu şekilde özetlemiştir,

“Onlara dedim ki, öncelikle gelin, birliğin yolunu açalım çünkü birlik hazırlık gerektirir, çünkü birlik pek çok zorluk ve sorunlar doğuracaktır ve çünkü bu iki karışım arasında olacaktır. Ben bunları söylediğimde onlar da bana, bugüne kadar savunduğum hedeflerin nerede olduğunu sordular; İlan etmiş olduğum hedefler nerede? Bu hedeflerden döndün mü? Suriye'yi kavga sonucu bölünmeye mi terk edeceksin? Asla dedim, bana göre... o üzerine yemin ettiğim Arap anavatanının bir parçasıdır. Dedim ki: Birleşmeyi kabul ediyorum¹⁶⁸.

Aslında Nasır'ın, Hasaneyn Haykel'in da söyledikleri ile özdeşleştirsek, bakış açısının, durumun içeriği ile ilgili bir çelişki olmadığı ortadadır. Fakat, Nasır'ın yaklaşımı, Nasırcılık adlı akımın içeriği ile aynı görüşleri yansıtmaya dikkat etmek gerekiyor. Nasır'ın en önem verdiği husus, Suriye'nin başka bir iktidar odağı tarafından ele geçirilme olasılığıdır. Hem NATO hem de Sovyetler'in politik tutumlarını ele alırsak, Nasır ilk önce kendi siyaset sahasına yani Mısır'a, daha sonra Suriye'ye bakmaktadır. Zira Suriye'de kendi aleyhine gelişecek bir iktidar mekanizması, Mısır'ı da çevreleyecektir. Bu kuşatılma psikolojisinin, Mısır'ı belki de istemediği bir sürece itmiş olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Ancak milliyetçi paradigma, bir şekilde iki yapıyı birleşmeye doğru sürükleyecekti. Birleşme, Baas'ın kolektif liderliğinin önerisinin Nasır tarafından reddiyle ve Suriye'deki tüm partilerin kapatılmasıyla, Nasır'ın tek adamlığına doğru kayıyordu. Nasır ve Baas'ın hedefinde her ne kadar komünist partinin tasfiyesi gündemde olsa da, ileride partilerin kapatılması Baas için çok ciddi sıkıntı olacaktır. Ancak bu dönemde, iki yaklaşımda, birleşmenin nasıl olduğundan ziyade, birleşmenin kendisi ile ilgileniyordu, Nasır bu zorunluluğun getirileri ile adımlarını tek tek atıyordu.

Birleşme ile birlikte, Nasır'a olağan üstü yetkiler verilirken, Baas'ın üst düzey isimleri önemli görevlere getirilmişti. Sabri Asalı ve Ekrem Hurani Cumhurbaşkanı

Cia bu darbeye rolü olduğunu 2015 itibarıyla açıklamıştır.

¹⁶⁸ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 178.

yardımcıları olurken, Salah Bitar ise kabinede Devlet Bakanı koltuğuna oturacaktı.¹⁶⁹ Bu gelişmelerin akabinde, Suriye Komünist Partisi lideri, Halid Bektaş Suriye'den gidecekti. Nasır'ın ve Baas'ın komünistleri tasfiyesinde, Genelkurmay Başkanı Atif el Bizri'yi görevinden alacaktı. Bu durum ordu içinde ciddi rahatsızlığa neden oldu ancak Baasçılar gelişmelerden memnun oldukları için, henüz ciddi meseleler yaşanmıyordu.

BAC'ın kurulmasıyla, Suriye'de bu gelişmeler yaşanırken, Arap milliyetçiliğini çok yakından ilgilendirecek bir gelişme, Irak'ta yaşandı. Milliyetçi subaylar 14 Temmuz 1958 yılında, Krallık rejimi devirerek yönetimi ele geçirdi.. Nuri el Said, Kral 2. Faysal, Veliiaht Abdullah ve kraliyet ailesinin tüm üyeleri çok kanlı bir şekilde öldürüldüler. Bu gelişmeler karşısında Haşimi ailesi çok ciddi bir darbe almış oluyor, ailenin iktidarı elinde tuttuğu diğer bir Arap ülkesi olan Ürdün ise milliyetçiler tarafından daha çok baskı altına alınıyordu. O dönem Ürdün'de bulunan İngiliz gazeteci Kral'ın içinde bulunduğu durumu, şu şekilde anlatmaktadır;

“İnsanlar her sabah Kral'ın suikasta uğradığını duymayı bekleyerek uyanmaktaydı. Kulaktan kulağa komplo söylentileri yayılıyordu. Birkaç kere bombalar patlamıştı: Hüseyin'in güvenlik güçleri çok sayıda tutuklama yapmıştı ve acımasız bir baskı uyguluyordu. Basın üzerinde sıkı sansür uygulanıyordu. Bugünler Kral'ın şimdiye kadar yaşadığı en gergin günlerdi. Haber için ülke dışına çıkmak zorunda olan pek çok gazeteci, başkan Nasır'a açık halk desteğinden bahsediyor ve Irak'tan sonra Ürdün'de de devrim olacağını düşünüyordu¹⁷⁰.”

Ürdün Kral'ı Hüseyin geciktirmeden, İngiltere'den yardım istedi. İngilizler, Kıbrıs'ta bulunan birliklerinden 15 bin kadar askeri Ürdün'e kaydırma kararı verdiler. Kısa zaman içinde, Ürdün'de 4 bin İngiliz askeri hazır bulunuyordu, bir şekilde Ürdün kendi açısından tehlikeli gördüğü milliyetçiler tarafından kuşatılmayı şimdilik savuşturmuş bulunuyordu. Irak'ta Haşimi ailesinin devrilmesiyle, herkesin beklentisi kısa zamanda Ürdün'nün de milliyetçiler tarafından ele geçirileceği yönündeydi, kuşkusuz Ürdün Kral'ı Hüseyin bu durumun farkındaydı ve hızlıca karar alıp İngiliz yardımını istedi.

Irak'ta yönetimi ele geçiren, Abdülkerim Kasım ve Albay Abdülselam Arif, Irak'ın daha önce imzaladığı tüm anlaşmaları iptal ettiğini ve BAC'ı tanıdıklarını açıklayacaktı. Yukarıda, Ürdün'de ki durumla incelediğimizde, milliyetçilerin hedefinde diğer Arap

¹⁶⁹ John F Devlin *The Ba'th Party California*: Hoover institution Press, 1976 s 116

¹⁷⁰ Peter Snow Hüseyin *A Biography* (New York: Robert B. Luce 1972) s 128-129. Ayrıca Adid Davişa Arap Milliyetçiliği..., s 188-189.

ülkelerinin de olduğu anlaşılacaktır. Bu dönemde Ortadoğu’da her an her şey olabileceği diğer ülkeler tarafından da kuşkuyla izleniyordu ve bu kuşkuya yer bırakmayacak şekilde, ABD 6. Filo’yu Beyrut’a yollamıştı.

Baas Partisi yöneticileri, gelişmeleri Suriye’den takip ederken, Nasır bu gelişmeler yaşanırken Yugoslavya’da, Başkan Tito ile görüşmekteydi. Haberi BBC radyosundan dinlemişlerdi ve ardından, ilk önce İngilizlerin daha sonra da ABD’nin Ürdün ve Lübnan’a çıkarma yaptığı haberleri gelmişti. Nasır’ın yardımcıları ile paylaştığı kaygı, Suriye’nin ve Irak’ın işgal edileceği ve bu durum karşısında ne yapmaları gerektiği idi. İlk önce, Mısır’a gitmeye karar verildi, Tito’nun gemiyle gidilmemesi gerektiğini söylemesi ve ABD’nin saldırma ihtimali üzerinde durması, Nasır’ı da kuşkuya sevk etmişti. Gemiyle çıkılan yolculuktan, Tito’nun uyarısıyla geri dönüldü ve yine Tito tarafından Sovyetler Birliği’nden istenilen bir jet ile Mısır’a gitmesi kararlaştırıldı. Fakat, bölgede yaşanan gelişmeler dolayı Mısır heyeti, Sovyetler Birliği’nin görüşünü de almak istiyordu bu nedenle, Nasır çok gizli bir şekilde, Moskova’ya hareket etti. Tito bu durumda Amerikalıların daha da kızacağını belirtmesine rağmen, Mısır heyetinin aklındaki tek şey, Sovyetler Birliği’nin olası bir savaş durumunda ne yapacağıydı.

Mısır heyeti ile Sovyetler Birliği heyetleri arasında uzun süren görüşmeler yapıldı. Mısır heyeti, Sovyetler’den Süveyş meselesinde olduğu gibi, müttefiklere ultimatom vermesini istedi¹⁷¹. Ancak Sovyetler Birliği için durum Süveyş meselesinde yaşananlar gibi değildi. Her şeyden önce, hem Sovyetler Birliği hem de ABD için, İngiltere ve Fransa’nın bölgede tükendiği, politikalarının iflas ettiği düşünülüyordu. Bu nedenle Sovyet yönetimi, ABD’nin içinde olduğu bir denkleme son derece temkinli yaklaşıyordu. Kruşçev açık bir şekilde, “içtenlikle söylemeliyim ki, bir Üçüncü Dünya Savaşı’na hazırlıklı değiliz”¹⁷² demişti.

Mısır heyetinin ısrarıyla Sovyet yönetimi, Türkiye sınırında askeri manevralar yapma sözü vermişti. Gelişmeleri Sovyetler Birliği’nde iki ülkenin yaklaşımlarından azade değerlendirmek kuşkusuz eksik kalacaktır. Nasır, meşhur Şam konuşmasının ardında, Moskova’da yapılan görüşmeler vardır. Nasır, Moskova’dan ayrıldıktan sonra, İran ve daha sonra Irak üzerinden Suriye’ye geçmişti. Şam’da yaptığı konuşmada, “Sovyetler

¹⁷¹ Heykel Hasaneyn *Kahire Dosyası...*,s 123. Ayrıca bu dönemde yaşananların daha ayrıntılı bir dökümü için, s 115-125 incelenebilir.

¹⁷² İbid..., s 122.

Birliği arkamızda, yine de kuvvetlerimize güvenerek barış istiyoruz”¹⁷³ gibi aslında Moskova’da yapılan görüşmeyle pek de uyuşmayan cümleler kurmuştu. Kendisi de durumun farkındaydı zira Hasaneyn Heykel “konuşmanız çok etkileyiciydi” dediğinde, “Eğer sadece bir manevra olmasaydı daha etkili olurdu” demişti¹⁷⁴.

Sovyetler’in tutumunu şu şekilde ele almak faydalı olacaktır her ne kadar, Kruşçev, bizzat kendisi Nasır’a temkinli olunması konusunda, öğütler vermişse de, Mareşal Malinovsky’i de en az Nasır kadar, manevralar yapılırken sert sözcükler sarf etmişti. Irak’ta yönetimin milliyetçiler tarafından ele geçirilmesi, bizim açımızdan hem BAC’ın kaderi bakımından, hem de bölgesel ve dünya güçlerinin tutumu açısından da önemlidir. Nasır ve Sovyetler’in tutumu karşısında, ABD ve İngiliz askerleri çekilmişler ve milliyetçilere karşı başka politikaları devreye sokmuşlardı.

Nasır’ın Şam’da bulunduğu vakit, Irak’ta askeri darbeyi yapan, ikinci adam olarak bilinen Albay Arif’te oradaydı ve kendisi, Irak’ın kısa zamanda BAC’a katılacağını söyledi. Ancak durum, hem Nasırcıların hem de Baasçılığın düşündükleri gibi ilerlemedi. Kasım ile Arif arasında ciddi bir ihtilaf mevcuttu. Arif, Şam’da bulunduğu vakit, Kasım’ı General Necip’e benzetmişti¹⁷⁵. Bu tanım, Arif’in meslektaşını nasıl tanımladığını ortaya koyuyordu. Kasım taraftarları tarafından çok sevilen bir kişiydi, Arif’in kendisine sormadan Irak’ın BAC’a katılacağını söylemesi, Kasım’ın Arif’e karşı cephe almasına neden oldu ve ordu içindeki gücüne dayanarak Arif’in ordudaki gücünü kırmaya başladı.¹⁷⁶ Kızışma giderek büyüdü, bir süre sonra Arif, Irak’tan uzaklaştırılmak istendi ve Almanya kenti Bonn’a atamak istendi. Arif buna direnince tutuklandı ve ipler, BAC ile Irak’ın yeni yönetimi arasında kopma noktasına geldi.

Irak ile BAC arasında yaşanan gerginlik her şeyden önce, bölgede bir ilki temsil ediyordu. Hem Nasırcılığın, hem de Baas daha önceki tüm karşıtlık geliştirdiği akımları, gericilikle, feodal olmakla ve emperyalizmle işbirliği yapmakla suçluyordu ancak, Irak’ta yeni gelişen iktidar için bunları söylemeleri kolay değildi. Karşılığın aldıkları güçleri emperyalizmle ilişkilendirmeleri kuşkusuz, monarşi ile yönetilen iktidarları çaresiz

¹⁷³ İbid s 125

¹⁷⁴ İbid s 125

¹⁷⁵ General Necip, Hür Subaylar’ın yönetimi aldıklarında, başta olan kişiydi ve daha sonra incelediğimiz gibi, Nasır tarafından saf dışı bırakılmıştı. Arif bilinçli bir şekilde, General Necip benzetmesi yapınca kendisini de Nasır yerine koymuş oluyordu.

¹⁷⁶ Majid Khadduri, *Rebuclican Iraq: A Study in Iraqi Politics Since the revolution of 1958* (Londra: Oxford University Press 1969) s 87

bırakıyordu. Bu iktidar biçimlerinin Batı ülkeleri ile kurdukları münasebet milliyetçiler tarafından kolaylıkla kullanılıyordu. İçeriden sıkışan iktidar biçimleri, kaçınılmaz bir şekilde Batı ülkelerinden yardım istiyordu bu da milliyetçilerin işini propaganda yaparken kolaylaştırıyordu.

Öncelikle, Kasım ile Albay Arif'in yaptığı darbe, Hür Subayların Mısır'da yaptığı darbe ile aynı niteliği taşıyordu. Yukarıda örneklendirdiğimiz gibi, Sovyetler Birliği Başkanı Kruşçev bile, darbenin arkasında Nasır olduğunu düşünüyordu. Bu algıyı yaratan Arap milliyetçiliğinin bölgede uyguladığı politik yöntemdi, örgütlenme biçimleriydi ancak şimdi kendi aralarında, ihtilaf başlamıştı. Arap milliyetçiliğinin hasıraltı etmeye çalıştığı, görmemezlikten geldiği, bölgeselcilik, mezhepçilik birden ve hızlı bir biçimde tekrar üretildi. Iraklılar “önce Irak” diyordu. El Vatanıye tekrar gündeme geliyordu, Baas'ın SSMP ile girdiği mücadelede Irak üzerinden tekrar canlanıyordu ancak bu kez, bu mücadeleye Nasır'da dahildi.

Irak'ta ortaya çıkan iktidar, Batı ile işbirliği yapmıyordu, onlar da diğerleri gibi “ilerici” Arap milliyetçisiydi. Batı'yı, Nasırcılar ve Baasçılar gibi görüyorlardı. BAC ile birleşmeye karşı değillerdi ve ancak, Baas'ın da birleşme yaşanırken önerdiği gibi daha gevşek bir birliktelikten yanaydılar. Irak'ta ayrıca, BAC'tan farklı olarak, iktidarın ortağı komünistler ve Kürtler vardı. Kasım iktidarını yoksullar, gecekondu oturanlar, işçiler, köylüler destekliyordu. İktidar dar bir elit aileye sıkışmış ve yukarıdan aşağıya doğru dikta edilen bir zeminde değildi. Bu durum, Nasır'ın ve Baas'ın elini bağlıyordu ve ayrıca Kasım iktidarı kısa bir süre sonra, komünistlerin de desteği ile Sovyetler ile ilişki kuracaktı. Bu siyasal pozisyonları, daha da sarsacaktı.

Yıl 1959 gösterdiğinde, Musul'da Albay Savvaf ayaklandı, Kasım yönetimi ve komünistler, gelişen isyana hızla müdahale edip, isyanı bastırdılar. Musul ve Kerkük'te çıkan olaylarda, 3 bin insanın öldüğü tahmin ediliyor¹⁷⁷. Nasır'ın adamı Albay Abdülhamit Serraj'ın başından beri isyandan haberi vardı ve Bağdat Radyosu'na karşı, Irak'ın kuzeyine anten vericileri yerleştirmişlerdi. Ancak isyan başarıya ulaşmadı, gelişmelerden haberi olan Nasır, isyanın başarılı olacağını düşünerek Şam ziyaretini uzatmıştı¹⁷⁸. Nasır ile Nuri el Said'in girdiği iktidar mücadelesi, yıllar sonra Kasım iktidarı ile ve başka denklemler söz

¹⁷⁷ Hasaneyn Heykel *Kahire Dosyası...*, s 126.

¹⁷⁸ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 195.

konusu iken tekrar tezahür etmişti. Arapların Sesi, bu defa da Kasım'ı vatan haini ilan etmişti, ancak Irak'ın da karşılığı serti. Bağdat'ta isyancıları toplamak için kurulan mahkemenin savcısı Nasır'ı firavun ilan etmişti.

Irak kuşkusuz bir biçimde, darbe teşebbüsünden dolayı, BAC'ı ve onun lideri Nasır'ı sorumlu tutuyordu. Mahkeme Nasır'ı Ramses ile özleştirip, "Nasır ya Ramses, ya Hadım el-İngilis" –Nasır Ey Ramses, Ey İngiliz uşağı-’nı nakarat haline getirip, tüm ülkede yayılmasını sağlıyordu. Bağdat daha ileri giderek, Nasır'ı faşist ilan edip, Suriye'nin ve Mısır'ın kendisinden kurtulması gerektiğini söylüyordu. "Arapların Sesi", düşünüleceği gibi Kasım'a saldırıyor ve ısrarla, İsrail ile ilişkilendirmeye çalışıyordu. Nasır ve Baas'ın temsil ettiği "el kavmiye" –Arap milliyetçiliği-, Irak tarafından geri püskürtülmüştü. Irak'ın "önce Irak" sloganı, kavmiyeci milliyetçiler tarafından geriletirmek istense de, "el vataniye" –devleti öne alan milliyetçilik anlayışı- savunucusu Irak'lılar bu dönemde, Kasım tarafını tutuyordu.

Kasım, Nasır'ın başını çektiği milliyetçi akıma karşı, kendi "Bereketli Hilal" programını açıkladı ve bu açıklamalardan sonra kavga daha da büyüdü. Hatırlanacağı üzere, hem Haşimi ailesinin, hem de Nuri el Said'in benzer projeleri zaman zaman gündeme getiriyorlardı. Bu gelişmeler, Nasır'ın bu defa da, kendisine benzeyen bir milliyetçi anlayış tarafından liderliğinin sorgulanması ile sonuçlanıyordu.

Irak ile BAC'ın birbirine girmesi aynı zamanda, Sovyetler Birliği ile BAC'ın ilişkilerinin bozulmasına neden oldu. Nasır, Şam'da bulunduğu sırada, Musul'da olan kalkışmanın sonucunu beklerken, Sovyetler Birliği'nin önde gelen iki gazetesi, Pravda ve İzvestia, Sovyetler Birliği'nin neden komünist düşmanı bir ülkeye yardım yaptığını sorguluyordu. Bu dönemde Assuan Barajı ile ilgili, Sovyet mühendislerinin Mısır'da çalışmaya başlamak üzerine olduğunu belirtirsek, gazetelerin amacını anlamış oluruz. Aslında ilgili bölümlerde, milliyetçilerle-komünistlerin arasındaki ilişkiyi incelerken değindiğimiz çatışma, şimdi tekrar Irak-BAC geriliminde ortaya çıkıyordu. Şam'da komünistler gizli bildiri dağıtıp, Irak Komünist Partisini destekliyorlardı. Aynı zamanda, "Arapların Sesi" radyosu, Kasım'ı hedef aldığı kadar ve hatta bazen daha fazla, Irak Komünist Partisi'ni hedef alıyordu. Şam'da komünistler tutuklandı. Sovyetler Birliği 21. Kongresinde, Kruşçev bizzat söz alıp, Nasır'a karşı saldırıya geçti. Kruşçev'in söyledikleri

Sovyet politikasının milliyetçi çizgiyi anlamlandırma açısından, önemlidir. Kruşçev şunları söyledi,

“Nasır heyecanlı bir gençtir. İradesini Arap dünyasına telkin edemez. Mısırlılar sosyalizmden söz ediyorlar. Fakat sosyalizm komünizme doğru atılan ilk adımdır. Nasır durumu ya incelememiş ya da bunun tarihi anlamını anlamaktan aciz¹⁷⁹.”

Sovyetler Birliği yapısı gereği hiçbir koşulda, Arap ülkelerindeki komünist teşekkülden vazgeçmiyordu, komünist partiler biraz güç kazandığında, Sovyetler Birliği direk temas kuruyordu. Irak darbesinde, yukarıda gösterdiğimiz gibi, Sovyetler Birliği'nin darbe hakkında ve kimlerin yaptığı konusunda fikri çok azken kısa bir süre içinde, politik pozisyonlar belirlendi. Sovyetler Birliği, Irak Komünist Partisi'ni destekliyordu. Birleşik Arap Cumhuriyeti içinde de komünistler çalışmalarına devam ediyordu. Nasır durumun farkındaydı, Sovyetler Birliği Mısır elçisi Kissilev'e şunları söylemişti,

“Irak'ın kaderiyle yakından ilgileniyoruz. Onu ne pahasına olursa olsun, komünistlerin eline bırakmayacağız. Ama bunun Sovyetler Birliği ile aramızda anlaşmazlık konusu olmasını da istemiyoruz. Bütün Arap halkıyla mı, yoksa yalnız kalan bir iki komünist partisiyle mi, ilişki kuracaksınız buna karar vereceksiniz. Ben komünist değilim, milliyetçiyim. Bir ilericiyim, daha doğrusu öyle olduğumu sanıyorum. Kedimi sosyalist telakki ediyorum. Komünizm bugün modası geçmiş fikirler olduğuna inanıyorum. Bütün komünistler kötüdür demiyorum. Çok yakın dostlarımdan bazıları komünisttir. Tito komünisttir. Çok da yakın dostumdur. Kruşçev çok takdir ettiğim bir dosttur. O da komünisttir. Arap dünyasındaki komünistlerle mücadele etmem, Sovyetler Birliği'ni eleştiriyorum anlamına gelmemelidir. 1957 yılında, Kruşçev'e Nasır'ı neden destekliyorsunuz diye sorulduğunda, şöyle demişti; “Biz, Cemal Abdülnasır'ı komünist olmadığını, ülkesindeki komünistleri tutuklandığını biliyoruz. Fakat onu destekliyoruz. Çünkü verdiği kararlar, onun iç sorunlarıdır, kendini ve halkını ilgilendirir. Onu destekliyoruz çünkü milli bir liderdir ve halkının umutlarını simgelemektedir¹⁸⁰.”

Nasır, bir kavganın önüne geçmek istediye de, bunu başaramadı. Zira Sovyetler Birliği –BAC arasındaki kavga, kişisel anlaşmazlık değil, ideolojik bir durumdu. Kavganın belirleyicisi de bu oldu. Nitekim, Irak'ta ki iktidar mücadelesi, milliyetçilerin lehine

¹⁷⁹ Hasaneyn Heykel *Kahire Dosyası...*, s 127.

¹⁸⁰ İbid...s 129-130.

sonuçlandığında, Sovyetler Birliği ile BAC arasındaki gerginlikte tekrar yumuşamaya başlayacaktı¹⁸¹.

Hiç kuşku yok, BAC ile Irak arasında olanlar Arap milliyetçiliğini bir hayli sarsıyordu ve bu sarsıntı kısa bir süre sonra Baas ile Nasırcılar arasında da başlayacaktı. Irak ile girilen mücadele BAC açısından şu şekilde değerlendirilebilir, ilk önce milliyetçiler arasında bir gerilim baş gösterdi ve BAC'ın kuruluşuna gölge düştü. İkincisi, BAC'ın dayanaklarından biri olan Sovyetler Birliği ile ilişkiler bir dönem neredeyse kopma noktasına geldi. Üçüncüsü, burada başlayan gerginlik, Baas ile Nasır arasına taşınacaktı.

İkinci maddeyi biraz incelersek, belirttiğimiz gibi, böyle bir yapının uluslararası sistemde dayanarak noktası oluşturması gerekiyordu. Hem Baasçılar, hem de Nasırcıların tercihi Bağlantısızlar Hareketi iken, Sovyetler Birliği'nin ve NATO'nun düşman olduğu, dağılması için uğraştığı bir birliğin, devam etmesi uluslararası siyasetin bu durumunda yaşaması mümkün değildi. Nasır bunun farkında olduğu için, Sovyetler Birliği ile olan ilişkisini düzeltmek için çabalıyordu. Ancak milliyetçilerin, komünistlerle olan ilişkisi inişli çıkışlı olduğundan ve bunun Sovyetler Birliği olan ilişkilere yansımından dolayı, BAC'ın uluslararası dayanak noktalarının güçlülüğünden söz etmek pek mümkün değildir.

Nasır, içe dönük milliyetçiliğini hem içeride, hem de dışarıda başarıyla sürdürürken, birleşik bir Arap devleti söz konusu olduğunda, siyasal pozisyonlar çok elverişli olmuyordu. Baas'ın yararlanmak istediği karizmatik liderlik, hedeflenen sonuçlar açısından, ciddi yaralar almıştı. Kasım iktidarının meydan okuması, Sovyetler Birliği'nin Irak'ın tarafında yer alması, beklenen gelişmeler değildi ve şimdi içe dönük, "tek adam" sorgusu başlıyordu.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Anayasasında incelediğimiz gibi, Nasır'a olağan üstü yetkiler verilmişti. Baas Partisi kapatılmış, yönetimin kritik yerlerine Mısırlılar atanmıştı. Baas gelişmelerden memnun gibi görünse de, Baas'ın da tek vücut hareket etmediğini saptamak durumundayız. Her ne kadar, aşağıdan yukarıya doğru sıkı bir disiplinle örgütlenilmiş yapı olsa da, bu durum ilelebet devam etmeyecekti. Nasır bir süre sonra tüm yetkileri elinde topladı ve bu noktadan sonra, Baas ile Nasır arasında ilk önce örtülü daha sonra açık bir şekilde gerilim baş göstermeye başladı.

¹⁸¹ Ancak bu noktada BAC dağılmış bulunuyordu. Suriye birlikten çekilmişti, Mısır birlik dağılmasına rağmen Birleşik Arap Cumhuriyeti olarak devam etti.

Birleşme gerçekleşir gerçekleşmez, Suriye’de olumlu ve olumsuz tepkiler meydana gelmişti, eski Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü el Kuvvetli, birleşme üzerine şu notu düşmüştü, “Siyasetçilerden oluşan bir millet meydana getirdiniz. İnsanların yüzde ellisi milli lider, yüzde yirmi beşi Peygamber ve asgari yüzde onu da Tanrı olduğuna inanıyor”¹⁸² Şükrü el Kuvvetli’nin notu dönemin politik gerçekliği açısından önemlidir. Bu yoğun siyasi yönelim, halkın beklentisini ve birleşmeye dair bağlanan hayalleri büyütüyordu. Bu kaygı salt halkın yönelimini değil, aynı zamanda siyasetçilerin de görüşlerini yansıtıyordu.

Irak ile girilen iktidar mücadelesi, hem Baas’ı hem de Nasırcıları bir hayli yıpratmıştı. Tüm bunlar yaşanırken, Nasır ile Baas arasında ilk gerginlik, gümrük meselesinden dolayı çıktı. Nasır, iki Suriyeli Bakanı Kahire’ye davet etmesiyle gerginlik su yüzüne çıktı. Suriyeli iki başkan yardımcısı, Ekrem el Hourani ve Sabri el Asaliye, Batı’dan ihraç edilen malların gümrük vergisini artırmıştı. Nasır bu kararın sadece merkeze ait olabileceğini söyleyerek, merkezin Kahire olduğunu da söylemiş bulunuyordu aynı zamanda. İki hafta kadar sonra Hourani Suriye’deki görevinden alınıp, yine aynı yetkilerle Kahire’de görevlendirdi. Aynı zamanda Nasır, iki ayrı kabine yerine sadece bir tane merkezi kabine olacağını ilan etti. Bu hamleler Nasır’ın ipleri eline tamamen almasıyla ilgiliydi. Bu dönemde, partinin kapatılmasıyla, Beyrut’a yerleşen Baas Partisi Merkezi Komitesi, çıkardığı el Safahah gazetesi ile gerginliğe işaret etmeyip, daha çok Kasım ve Irak Komünist Partisi’ni hedef alıyordu¹⁸³.

Ardı sıra ilerleyen olaylarda daha önce değindiğimiz, Suriyeli Baasçı Abdullah el Rımavi olayı yaşandı, Rımavi’nin Nasır’ı desteklediği için partiden ihraç edilmesi, bize Baas Merkez Komitesi’nin, Nasır hakkında ne düşündüğü ile ilgili ipucu vermektedir. Aynı dönemde, Baasçı bakanlar gelişmelere dayanarak, personel olarak Baasçıları atıyordu. Nasır, Rımavi olayına karşı, kuzey bölgesinden, ünlü Baasçı Rıad el Maliki’yi görevinden aldı. Ve yine aynı bölgeden 20 subay buradan alınıp, Kahire’ye transfer edildi.¹⁸⁴ Akabinde yapılan seçimlerde, tüm seçilenler arasında, Baasçılar % 5’lik bir dilimi oluşturuyordu. Bu sonuçlar parti saflarında huzursuzluğu artırdı. Sonuçların

¹⁸² Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*, s 58.

¹⁸³ İbid...s 60.

¹⁸⁴ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 201.

akabinde, Baas'da dahil olmak üzere, tüm Suriyeli partiler, tekrar gizli bir şekilde faaliyete geçti ve bu da Nasır'da güven sorunu yaratmaya başladı.

Bunun üzerine Nasır, en güvendiği adamlardan biri Abdul Hakim Amr'i Suriye'ye yollayarak ona tüm konularda tam yetki verdi ve aslında Baas adına bardağı taşıran son damla da bu oldu. Nasır, bu hamlesiyle Baas'a açıktan güvenmediğini tüm dünyaya göstermişti. Baas Partisi, buna karşılık Selahattin Bitar, Ekrem Hourani gibi, Baas Partisi'nin en önemli üyeleriyle birlikte dört Baasçı bakan istifa etti¹⁸⁵. Bu aynı zamanda tüm bölgede Arap milliyetçiliğine indirilmiş en önemli darbeydi. Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulduğundan kısa bir süre sonra artık yürümeyeceğini gösteriyordu, buna rağmen Baas Partisi hala birliği desteklediğini salık veriyordu.

Birleşik Arap Cumhuriyeti artık tamamen Nasır'ın kontrolündeydi. Suriye'de bu gelişmeler yaşanırken, Rımavi meselesinde gösterdiğimiz gibi, Nasırcılar ile Baasçılar arasındaki husumet, tüm Arap coğrafyasında büyüyordu. Ürdün'de Baas'ın en önemli şahsiyeti, Rımavi ile yaşadıklarının bir benzeri de, Irak'ta ki, Baas'ın önde gelen ismi, Fuad el Rıkabi ile yaşadı. Fuad el Rıkabi ile Faysal Keyzuran, partinin Irak'ta önemli kişileri idi. Rıkabi, Kasım iktidara gelince, tüm Baasçılar gibi Kasım'ı desteklemiş ancak bir süre sonra Kasım ile Nasır sorun yaşayınca, Baas, Rıkabi'yi ve tüm Baas Partisi'ni, Kasım'a karşı mücadeleye sevk etmişti.

Aslında Rıkabi, merkezin görüşünü almadan, Kasım'ın kabinesine girmişti. Eflak'a göre bu kararda Baas'ın tutumundan ziyade, şahsi meseleler söz konusuydu.¹⁸⁶ Bir süre sonra Baas ile Nasır arasındaki kavga büyüyünce, Rıkabi, Baas'ı lüzumsuz bir parti olarak gördüğünü, Baas'ın kendini feshederek, Nasırcılığa dahil olmasını gerektiği yönünde görüş bildirdi. Daha da ileri giderek, Baas'ı, Kasım rejimini ve komünistleri desteklemekle suçladı, bunlar Baas'ın kabul edebileceği görüşler değildi, Rıkabi ihraç edildi¹⁸⁷.

Rıkabi'nin ihracı ile ilgili, şunu belirtmek gerekiyor ki, Baas'ın doktriner bir yapıda olması tekrar partinin bu defa da Nasır karşısında zor durumda olmasını beraberinde getirdi.. Her ne kadar disiplinli bir yapıda ihtiva etse de, Baas kendi içinde mobilize olamıyor, hızla hiziplere bölünüyordu. Nasırcılık daha gevşek ve tek adamın varlığına

¹⁸⁵ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*, s6 2 ayrıca Adid Davişa... s 201.

¹⁸⁶ İbid... s 65.

¹⁸⁷ İbid...s 66.

dayanıyordu. Ancak Baas, üyelerinin sıkı ideolojik örgütlenmesine dayanıyor bu durumda, yeri geldiğinde partinin sorgulanmasına neden oluyordu. Milliyetçi düşüncenin pragmatist yapısı, Baas'ın aleyhine olurken, Nasır'ın lehineydi. Rıkabi'nin ihracı bu anlamıyla, Baas'ı ciddi anlamda sarsmış, Nasırcılığa karşı küçük duruma düşürmüştü. Nasırcılık, yapısı itibariyle, en azından şimdilik bu kaygılarla boğuşmuyordu. Baas'ın kendi içinde yaşadığı problem, Nasır tarafından şimdi biraz daha seyrek ancak ileride daha sert biçimde Baas'a karşı kullanıldı. Irak'ta bunlar yaşanırken, Suriye'de anlaşmazlıklar giderek büyümeye başladı.

Suriye'de Nasır tarafından yapılan kamulaştırmalar, Suriye'deki Baas dışında kalan çevreleri ciddi olarak rahatsız etti. Baas'ın da buna tepki verdiğini ancak dışarı vurmadığı kaydedilir. Bu anlamıyla hem Nasırcılık, hem de Baas aslında teorik olarak içinden çıkamadıkları Arap sosyalizminin kısılcığında kalmışlardı. Teorik olarak ortaya koydukları çözümler, pratiğe geçince sorunlar baş gösteriyordu.

Mısır sosyalizmi için bunu iddia etmek pek mümkün değilken Suriye için aynı şeyleri söylemek zordu. Zira, birleşmeden önce Suriye ekonomisi daha hızlı büyürken, birleşmeden sonra büyüme hızında yavaşlama gözlemlendi. Mısır'ın yapısal durumu, merkezi ekonomiye daha elverişliyken, Suriye'nin durumu farklıydı. Mısır, ekonomik kalkınma planları, Mısır içinde ciddi büyüme oranlarına ulaşmıştı ve hazırlıksız yapılan birleşme ile bunun Suriye içinde geçerli olacağı düşünüldü, fakat Suriye'nin durumu Mısır'a benzemiyordu.

Mısır'da Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi, Mısır ekonomisine ciddi faydaları olmuştu. Keza Assuan Barajı da aynı işlevi görmek üzere inşasına başlanmıştı. Ayrıca, Batı'ya bağımlı olan, Arap orduları Nasır kanalıyla, Sovyetler Birliği'nden çok daha ucuz ve teknolojik olarak gelişmiş silahlar alabiliyordu. Bunun ekonomi verilere katkısı muazzamdı. Millileştirmenin doğal kaynakları olan ülkeler için bu dönemde daha elverişli olduğu, diğer ekonomilerde belirli sorunlar çıkardığı aşikardı. Suriye daha çok, özel teşebbüsle kalkınan bir ülkeydi. Planlı ekonominin, teorik olarak iyi analiz edilmemesi ciddi sorunlar yaratabilirdi, buna birde iki yapı arasındaki yapısal farklar eklenince, Suriye'de içe dönük milliyetçi kıvılcıklar başladı.

Buna, daha önce değindiğimiz gibi, milliyetçiler el kavmiye- el vataniye diyordu. İşte şimdi BAC'ın yarattığı çıkmaz, Baas'ın içindeki belirli çevreleri bile, Suriye milliyetçiliğine doğru itiyordu.

Nasır, Suriye'de başarısız olan ekonomik programı, Suudi Arabistan ve Haşimi ailesinin komplolarına bağladı ve içerideki siyasal ortaklarıyla ekonomiyi baltaladığını düşündü. Nasır'ın düşünceleri aslında bir paranoyaya dayanmıyordu. Hem Suudi Arabistan hem de Ürdün, BAC'ın başarısız olması için elinden geleni yapıyordu ve bu doğaldı. İki iktidar biçimi birbirinden kıyasıya nefret ediyordu, birinin var olması için, diğerinin yok olması gerekiyordu.

Bu anlayış, Nasır ve Baas için de geçerliydi. Irak'ta Haşimi ailesinin tüm fertleri son derece sert bir biçimde katledilmişlerdi. İktidar biçimlerinden birisi, kayıtsız şartsız kaybetmeliydi. Ve kuşku yok ki, iki tarafta kaybeden tarafta olmak istemiyordu. Bu nedenle, diğer Arap iktidarıyla, Nasırcılar ve Baasçılar mücadeleye kıyasıya devam ediyordu Irak darbesi olduğu dönemde, Kral Suud, Nasır'ın uçağına bomba koymasını için, çeşitli girişimlerde bulunmuştu. Ne var ki, irtibata geçtiği kişi, daha önce adını zikrettiğimiz Albay Serraj'dı. Albay, durumu Nasır'a bildirmiş, ses etmemesi talimatını almış ve 2 milyon liraya yakın parayı, Kral Suud'tan aldıktan sonra ise yapılığını açıklamışlardı. Kral Suud bunun üzerine kardeşi Faysal lehine tahttan çekilmek zorunda kalmıştı¹⁸⁸.

Nasır'ın Suriye ekonomisi üzerinde şüpheleri yersiz olmamakla birlikte, yöntemleri bir o kadar yanlıştı. Bunun üzerine, Suriye'de ki ekonomiyi tamamen sosyalle etmeye kalktı. Bütün pamuk ticaretine el koyuldu ve ithalat-ihracat firmaları kamu kontrolü altına alındı. Bütün bankalar, sigorta şirketleri, ağır sanayi, orta ölçekli, küçük ölçekli hepsi kamulaştırıldı. Bu tedbirlerle Suriye'deki kapitalist sınıf tamamen etkisiz hale getirildi¹⁸⁹.

Bunun yanı sıra iş adamları alınan ekonomik kararlardan son derece rahatsızdılar. En ufak ekonomik girişimler için bile, BAC'ın başkenti Kahire'ye gitmek zorunda kalmaları, Mısır bürokrasisi ile uğraşmak sorunları her defasında daha da büyüyordu. 1958 yılında yapılan tarım reformu, talihsiz bir şekilde kuraklıkla birleşmiş bu da zaman zaman kıtlığa neden olmuş ve Suriye halkı, oluşan kıtlıktan dolayı da Nasır'ı sorumlu tutmuştu.

¹⁸⁸ Hasaneyn Heykel *Kahire Dosyası* s 115-116.

¹⁸⁹ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 207.

Tüm bunların yanı sıra, Nasır giderek otoritesini sağlamlaştırmak için adımlar atmaya devam ediyordu. Şükrü el Kuvvetli, o dönem için şunları söyler, “Nasırcı sistemin korkuyla yöneterek ve yurttaşların onur ve saygınlığını ayaklar altına alarak Suriye nüfusunun çoğunluğunu vatan haini kategorisine soktu¹⁹⁰.”

Nasır'ın Baas'ı da devre dışı bırakarak Suriye'yi tek elden yönetmeye kalkması, tıkanmanın en önemli nedenlerinden biriydi zira Baas artık, daha açık bir şekilde Nasırla mücadele etmeye başlamıştı. Burada dönem itibariyle, Nasırcılıkla-Baasçılık arasında bir ihtilafa yeniden dikkat çekmek gerekiyor, her ne kadar Baas Partisi, Nasır'a nazaran orduyla ilişkisi daha içli dışlı olsa da, parti safları sivil unsurlardan oluşuyordu ve partinin bu dönemde hala kararlarını sivil unsurlar alıyordu.

Nasırcılık ise, belli başlı bir programa sahip olmadığından dolayı, partileşememiş ve sivil unsurlara yeteri kadar açılmamıştı. Her ne kadar Nasır, bizzat bunu engellemeye kalkmış olsa da, en nihayetinde kendisi üniformasını çıkarmış bir askerdi ve yönetimi sivil unsurlar üzerinden askerlerle kuruyordu. Suriye'de ilk önce General Amr daha sonra da Albay Serraj yönetimi buna örnektir. Nasır, Suriye'yi askeri usullerle yönetmek istedi ve bir noktadan sonra karşısında, milliyetçi-muhafazakar-komünist-liberal vs... tüm Suriye'yi buldu ve bu beklemediği bir şeydi. Ayrıca, Nasırcıların tüm çabalarına rağmen, Suriye ordusundaki, Baasçı ya da muhafazakar unsurları kıramadı.

Kuşkusuz bu dönemde, Suriye ordusu içinde, Nasırcıların sayısı fazlalaşmakla birlikte orduya tam olarak hakim değillerdi. Bu şartlar altında, birlik artık dağılmaya yüz tutmuştu. 1961 yılına gelindiğinde, Nasır 1958 yılında açıkladığı, tek bir merkezden yönetimi tekrarladı. 26 Eylül 1961'de Serraj Suriye'deki görevinden istifa ettiğini açıkladı¹⁹¹. Bu gelişme aynı zamanda, Nasırcılar içindeki sorunlara da işaret ediyordu.

28 Eylül 1961 günü Suriye ordusu harekete geçti. Ordu birlikleri ilk önce, Suriyelilere daha fazla imtiyaz verilmesi, BAC'a bağlı olduklarını açıkladılar. Mısırlı komutan Amr ile görüşme talep ettiler ancak saatler sonra, başka bir bildiri yayınladılar ve

¹⁹⁰Malcom Kerr *The Arab Cold War*. Londra, Oxford University Press 1971 s 34. Malcom Kerr'in bu eserinde, dönemin gelişmeleri ile ilgili detaylı bilgiler elde edilebilir. Eser her ne kadar salt Nasırcılar ve Baasçılar üzerine yoğunlaşmıyorsa da, dönem hakkında geniş bir bilgi sunuyor. Ayrıca Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin başarısız olması üzerine, PALMER Monte *The Middle East Journal* c 20 no 1 1996 s 54.

¹⁹¹ Elliezer Berri *Army officers in Arab politics and Society*. London Pall Mall Press 1970 s 140-141

Suriye ordusunun kendilerini küçük düşürenlere karşı, ihtilal yaptığını duyurdular¹⁹². Baas Partisi'nin tutumu çelişkiliydi, bir yandan Nasır'ı otoriter yönetimini eleştirirken, aynı zamanda darbeye karşı çıkıyordu. Baas'ın gerçekten darbeye ne kadar karşı çıktığı ciddi bir tartışma konusudur. Baas belkide siyasi hayatının en önemli krizini yaşıyordu, bir yanda kurulduğundan beri hayalini kurduğu, Arapların birleşmesi dururken, diğer yandan otoriter bir yönetim ve onu devirmeye çalışan karşı olduğu güçler.

Darbe artık ideolojik meseleden çıkmış, Suriyeliler ile Mısırlıların meselesine dönmüştü. 2 Ekim günü Suriye'nin önde gelen 16 politikacısı darbeyi onaylayan bildiriye imza attı, aralarında Ekrem Hourani ve Salah Bitar vardı. Daha sonra bizzat Eflak'ın araya girmesi ile Bitar imzasını çekmiştir ancak Hourani kararında diretmiştir ve Baas Partisi'nden ayrılmıştır. Salah Bitar ile Ekrem Hourani'nin bildiriye imza koymaları, bize Baas'ın ayrılıkçı darbe karşısında tutumları ile ilgili oldukça fazla bilgi vermektedir. Ürdün ve Irak kanadı darbeyi kınamıştır, yukarıda Rıkabi ve Rımavi'nin Nasırcılıktan yana tavır koyduğunu belirtmiştik, Baas'ın Lübnan kanadı ise darbeyi onaylamıştır.

Baas Partisi, ayrılıkçı darbeye karşı ne tutum belirleyeceği konusunda ciddi bir ihtilaf yaşıyordu. Partinin, Ürdün ve Irak kanadı, acilen birliğe dönülmesi çağrısı yaparken, Lübnan kanadı ise darbeyi onaylayan bir pozisyon içindeydi. Burada tekrar, ülkelerin içinde buldukları durumu göz önüne almak gerekiyor, Lübnan her şeyden önce diğer ülkelere göre daha liberal ve demokratik bir ülkeydi. Lübnan Baasçıların, Nasır'ın otoriter yapısından şikâyet etmeleri bu açıdan doğaldı.

Ancak Ürdün ve Irak'ta durum tam tersiydi. Irak'ta Krallık rejimi, 1958 yılında yıkılmış olmakla birlikte, Baasçılara ve Nasırcılara karşı baskı dinmemişti. Kasım iktidarı ile BAC arasında yaşananlar, Kasım'ın birleşme yanlısı milliyetçilere daha fazla baskı yapmasına neden olmuştu. Ürdün'de ise Krallık rejimi vardı ve her türlü milliyetçilik baskı altındaydı. Lübnan demografisinden dolayı, siyasal pozisyon alan yapıların diğerini, baskı altına alması mümkün değildi. Siyasetler arası mücadele devam etmekle birlikte, birinin lehine sonuçlanan bir durum yoktu. Bu da burada bulunan milliyetçilerin daha rahat siyaset yapmasına olanak sağlıyordu. Ürdün ve Irak'ın, Baas içinde ihtilaf göstermesi doğaldı, daha çok dışarıdan gelen bir "kurtarıcının" –Nasır'ın- yardımıyla, burada iktidarı alabileceklerine inanıyorlardı. Bu nedenle, iki ülkenin de benzer bir biçimde Nasır'ı

¹⁹² Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*,s 207.

desteklemesi tesadüf değildi. Bu nedenle Baas, darbe gerçekleşir, gerçekleşmez darbeyi kınamış ancak aynı zamanda, Nasır'ı da otoriter yapısından dolayı suçlamıştı.

Nasır cephesinde ise gelişmeler karşısında yapılacak çok fazla bir şey kalmamıştı. Zira Nasır her şeyden önce, en yakın müttefiki Baas Partisi'ni kaybetmişti. BAC içerisinde sorunlar baş gösterdiğinde aslında, Nasır'ı yakın çevresi uyardıya başlamıştı. Adid Davişa'nın aktardığına göre, Lübnanlı gazeteci Riyad Taha, anılarında Nasır'ı uyardığını şu ifadelerle açıklıyor. “Suriyeliler senin etrafında birleştiğinde artık bir polis devletinde yaşamayacaklarını düşünüyorlardı. Ancak hala Abdülhamid el Serraj'ın yönetiminde yaşıyorlar”¹⁹³ Tüm olumsuz koşulların yanı sıra, Suriye'de Nasır'ı destekleyen gruplar vardı. Ordu içinde, bilhassa öğrenciler içinde, darbeye karşı gösteriler oldu. Lazkiye ve Halep birlikleri BAC'a bağımlılığını devam ettirdiklerini bildirdiler. Özellikle Filistinli sivil gruplar tarafından yaygın gösteriler yapıldı ancak ordunun ateş açması sonucu ve diğer birliklerin çok kan döküleceğini anladıklarından ve Nasır'ın Suriye'ye müdahale etmeyeceğinden açıklamasından sonra taraflar yatışmaya başladı¹⁹⁴.

Yeni iktidar Ürdün, Suudi Arabistan ve Irak tarafından sevinçle karşılandı ve Suriye'deki yeni rejim bu üç ülke tarafından hemen tanındı. Ürdün ile Suudi Arabistan'ı bir kenara bırakırsak, Irak'ın yeni yönetimi tanınması, Arap milliyetçiliğinin, 1961 yılında içinde bulunduğu durum açısından bir hayli önemlidir. Kasım iktidarı ile BAC arasında, iktidar mücadelesi açısından her ne yaşanmış olursa olsun, Ürdün ve Suudi Arabistan ile birlikte aynı denklem içinde olmaları, artık salt milliyetçiler içi bir mücadeleden çıkılıp, daha geniş bir iktidar mücadelesinin açığa çıkmasıyla ilgiliydi.

Kasım iktidarının bu tutumu, belki de izleyen birkaç yıl içinde milliyetçiler tarafından iktidardan uzaklaştırılmasına zemin hazırladığını söylemek çok yanlış olmayacaktır. Zira BAC ile girilen mücadele, Kasım'ı destekleyen odaklar tarafından “tek adamlığa” karşı ve Irak'ı önceleyen bir perspektif içeriyordu ancak, ne komünistler, ne de Irak'ın yerel milliyetçileri bu dönemde, Ürdün ve Suudi Arabistan Kral'ı ile başka bir milliyetçi anlayışa karşı, birlik olmak istemezdi.

¹⁹³ İbid...s 203.

¹⁹⁴ Eberhard Kienle“ Arab Unity Schemes Revisited; Interest, Identity and Policy in Syria and Egypt, “International Journal of Middle East Studies c. 27 Sayı 1 s 57.

Darbenin ardından Suriye’de seçimler, 1 Aralık 1961’de yapıldı. Eski geleneksel partilerin ve de Suriye Komünist Partisi’nin seçimlere girmesine izin verilmedi. Muhafazakarlar 155 sandalyenin 86’sını kazanarak büyük bir başarı elde ettiler ve Suriye siyasi yelpazesi, muhafazakarlar adına değişti¹⁹⁵. Geleneksel partiler farklı isimler altında girdiler seçimlere. Müslüman Kardeşler üyesi Maruf Davalbi Başbakan seçildi. 1962 yılında, Nasır’ın çıkardığı milleştirme ve toprak reformu ile ilgili tüm kanunlar iptal edildi, Baas buna büyük muhalefet gösterdiyse de başarılı olamadı. Sovyetler Birliği ile olan yakınlaşma terk edildi ve Batı Almanya ile yakınlaşma politikası güdüldü. Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni bitiren darbe ile birlikte, aslında Suriye’de siyasi yelpaze bir anda değişime uğruyordu.

1962 yılında yeni yönetim Irak’la ittifak kurarak, Ürdün ve Suudi Arabistan denkleminden kurtulup, içerideki milliyetçileri konsolide etmek niyetindeydiler. Bu nedenle Mart ayında, iki yönetim siyasal ve askeri işbirliği yapacaklarını deklare ettiler. Ancak Suriye’de olaylar durulmuyordu. 1962 yılında, Nasırcılar ile Nasır karşıtları arasında mücadele devam etmekteydi. Ordu 1962 yılında tekrar darbe yaptı, bunun ardından Halep’te Nasır yanlısı Albay Cesim Alvan’ın ayaklanması izledi. Akabinde, Şam’da Nasır yanlısı gösteriler olmaya başladı, göstericiler Birleşik Arap Cumhuriyeti bayrakları ve Nasır posterleri taşıyordu. Göstericilerin üzerine ateş edildi, aynı şekilde Halep’teki isyan bastırıldı. Bu durumda, Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin dağılmasını taraflar kolay etmeyecekti, bu hususta kavga devam etmekteydi. Nasır’ın bu dönemde, yeni bir Milli plan açıklaması, Suriye’deki olaylarla ilişkindi;

“Arap milletinin ayrılmaz bir parçası olduğuna inanan Birleşik Arap Cumhuriyeti, bunun diğerlerinin içişlerine müdahale olarak düşüneceği biçimindeki modası geçmiş, iddia karşısında bir dakika bile tereddüt etmeden, her Arap vatandaşının bu konuda iradesini kullanabilmesini mümkün kılmak için, birlik çağrısının ve onun prensiplerinin ve onun propagandası yapılmalıdır¹⁹⁶.”

Nasır, kendi adına birleşmeyi tekrar kurgulamaya çalışırken, Baas Partisi kaos içindeydi. Partinin, Birleşik Arap Cumhuriyeti deneyiminde kapatılmış olması, ciddi bir kriz noktası oluşturmuştu. Hizipler oluşmuş, bölge yapıları arasında düşmanlık baş göstermişti. Ayrıca Arap coğrafyasında, tüm Nasırcılar Baas Partisi’ne saldırmaya devam

¹⁹⁵ W. Robert Olson *The Ba’th and Syria (1947-1982)* Princeton NJ The Kingston Press INC 1982 s 35.

¹⁹⁶ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 210.

ediyordu. Özellikle, Hasaneyn Heykel , Mısır'da El Ahram gazetesinden sürekli Baas Partisi'ne hücum ediyor, ayrılıktan dolayı Baas'ı suçluyordu.

1958 yılında büyük umutlarla kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti çökmüştü, Baas Partisi Nasırcılıktan daha çok çöken enkazın altında kalmışa benziyordu. Nasır'a dayalı, Nasırcılık akımının yegane lideri, Nasır hala ayakta idi ancak Baas Partisi dağılmanın eşiğine gelmişti. Bu dönemde Baas'ın içinde oluşan akım daha sonra, partinin sahibi durumuna gelecekti ve Baas'ın kuruluş amacından, daha farklı bir çerçeveye oturtacaktı partiyi. Üst başlık olarak Arap milliyetçiliği ciddi yara almış ancak hala tüm coğrafyada geçerli ideoloji olma konumunu yitirmemişti. Oluşan hizipler, krizler, milliyetçi düşüncüyü sarsmış ancak yıkamamıştı. Milliyetçi düşünce, başından beri karşıtlık olarak konumlandığı “dış düşman” tarafından yere serilecekti. Ancak şimdilik, iç sorunlarla uğraşmaya devam edilmekteydi.

4.2. Altı Gün Savaşı ve Yenilgi

Tarih Haziran 1967'yi gösterdiğinde, Baas ve Nasırcılar, daha önce yaşamadıkları kadar büyük bir sınavla karşı karşıya kalacaktı. Altı Gün içinde, tüm Arap orduları İsrail'e karşı yenilecek ve milliyetçilik o zamana kadar almadığı en büyük darbeyi alacaktı. Ancak savaştan önceki gelişmelere, Nasırcılığa ve Baas'ın durumuna değinmek gerekiyor.

Yıl 1961'i gösterdiğinde, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden Suriye çekilmiş ve birlik dağılmıştı. Mişel Eflak, yaşadığı hayal kırıklığını şöyle özetliyor, “Yaratılmasına yardımcı olduğumuz yeni milletin idaresinde Baas Partisi'nin sorumluluk hissi olacağını umut ettik. Daha Nasır iktidara gelmezden 15 yıl evvel sosyalist fikirleri halka anlatan biz olduğumuza göre, hem teorik, hem de pratik sahada rolümüz olabileceğini zannettik”¹⁹⁷ Bu bakış açısından sonra, Baas'ın içe dönük bir özeleştiri sürecine girdiğini belirtmek gerekiyor. Ancak başka bir sorun vardı, parti kapatılıp üyeler arası hiyerarşi bozulduğunda, partinin birliğini tekrar sağlamak oldukça güçtü.

Bu dönemde, Baas'ın içinde beliren yeni kuşak artık geleneksel liderleri sorgulamaya başlamıştı ve Baas'ın önündeki en önemli problemde buydu. Yıllar evvel henüz Eflak ve Bitar çok gençken, sorguladıkları geleneksel milliyetçilik anlayışı, şimdi başka bir şekilde, yine genç kuşak tarafından sorgulanmaya başlanmıştı. Baas'ın “kurucu babaları”

¹⁹⁷ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*, s 57-58.

sorgulanıyordu. Kuşak çatışması ideolojik bir konum kazandığında, önüne geçilmez bir tasfiye zinciriyle sonuçlanıyor.

1930'lu yıllarda, yeni genç kuşak, geleneksel milliyetçileri basiretsiz ve yetersiz bulmuşlardı. Kendi konumlarına ideolojik bir tutum yedirince, bu durum kaçınılmaz bir şekilde, eski milliyetçi elitlerin tasfiyesine bir süre sonra da adlarının iyice kaybolmasına neden olmuştu. Eski elitlere karşı geliştirilen “sol” tandanslı karşı görüş, bir süre sonra eşitliği sağlayan, Eflak ve Bitar isimlerinin başka bir “sol” dalga tarafından bozulmasına neden olmuştu. Her siyasal görüş, geleneksel görüşü temsil eden, yani eşitliğin sonunda yer alan kısımda sorgulanmaya açıktır. Eflak artık Baas içinde, eşitliğin sağında kalan tarafı temsil ediyordu, bu nedenle bir zaman sonra tasfiye çarkına kendisi de girecekti.

Nasırcıların ve Baas'ın gözden kaçırdığı bir nokta, birlik sağlandığında komünistler ezilip, baskı altına alınırken, sol muhalefetin, Baas'ın içine sızabileceğini düşünemediler. Nasırcılığın yapısı gereği, bu şekilde bir kaygısı yokken, bir parti örgütlenmesi olan, Baas'ın bunu göz önüne almamış olması, şimdi parti içinde Marksist bir kanadın ortaya çıkmasına neden olmuştu. Kır kökenli yoksul ailenin çocukları, 1960'lı yıllarda Baas içinde giderek egemen olmaya başladılar ve geleneksel liderleri, “sağcı” bulup, eleştirdiler. Aynı eleştirileri Nasır'a ve Nasırcılara karşı da yapıyorlardı¹⁹⁸.

Kır kökenli yeni Baasçı kuşak aynı zamanda, bölgeselciliği tekrar canlandırıyor, bu ileride büyük bir sorun olarak ortaya çıkacaktır. Bu şartlar altında, Baas Partisi Mişel Eflak önderliğinde, Beşinci Ulusal Kongre'yi topladı. Geleneksel liderler, Irak'tan da destek alarak birlik karşıtı unsurları etkisiz hale getirmeyi başarabildiler. Kongre'nin aldığı önemli kararlardan bir tanesi, kuşkusuz daha esnek ve federatif temele dayalı, yeninden birlik çağrısıydı. Ayrıca kongre, Nasır'ın uyguladığı ekonomik programı onayladı ve hızla, birlik dönemi ekonomiye geçilmesinin gerekliliğini savundu¹⁹⁹. Bu kongreden sonra, Baas hızlı bir şekilde toparlanmaya, Suriye siyasetine yeninden dahil olmaya başlamıştı. Acilen, Nasırla ve Nasırcılarla tekrar temas kurulup, yeniden birleşmeyi, Suriye'de iktidarı almanın yollarını aramaya başladılar.

¹⁹⁸ W. Robert Olson *The Ba'th...*, s 37.

¹⁹⁹ Itamar Robinocih *Syria Under The Ba'th* (1963-1966) Jerusalem Israel Universities Press 1972 s 12. Ayrıca bu dönemde, Birleşik Arap Cumhuriyeti ve de “Ayrılıkçı Dönem” olarak adlandırılan dönemin sosyo-ekonomik alt yapısı incelenebilir.

Bu dönemde, Mısır'da da farklı gelişmeler oluyordu. Darbenin olduğu yıllarda, kararsız kalan Baasçılar, Lübnan'da yaşanan gelişmelerden sonra, daha ağırlıklı olarak tekrar Nasır'dan yana tavır almaya başlamışlardı. Ağustos 1962 yılında, Lübnan'ın Şatura kasabasında toplanan Arap Ligi'nde, toplantı başlar başlamaz Suriyeliler, Mısırlı delegeleri iç işlerine karışmakla itham edip kavga çıkarmışlardı. Hatırlanacağı üzere, bu yıllarda Suriye'de BAC'a karşı darbe yapan iktidar bulunmaktaydı. Suudi Arabistan, Ürdün ve Irak delegeleri de, Suriye'ye destek verince, Baas için aslında tehlike çanları, 1958 öncesi gibi çalmaya başlamıştı. Zira daha önce belirttiğimiz gibi, Baas'ın Nasır desteği olmaksızın, diğer rakipleri mücadele etmesi söz konusu değildi. Arap coğrafyasında kartlar tekrar karılıyordu, Lübnan-Ürdün-Suudi Arabistan-Irak ve Suriye, Mısır'a dolayısıyla Arap milliyetçiliğine karşı birleşmişlerdi. Bu durumda, Baas Nasır'a karşı tavrını tekrar gözden geçirdi.

Tarih 26 Eylül 1962'yi gösterdiğinde, Mısır'ı ve daha sonra tüm Arap coğrafyasını sarsacak bir gelişme, hiç beklenmedik bir yerde yaşandı. Yemen'de bir grup subay, mutlakiyetçi İmam Ahmet'in ölümünden sonra iktidarı ele geçirip, Yemen Cumhuriyeti'ni ilan etti. Gelişmeler tüm Arap coğrafyasına bomba gibi düşmüştü. Tuğgeneral Abdullah el Sallal, Nasır ile temas kurup darbenin, tiranlığa ve gericiliğe karşı olduğunu bildirdi. Yemen'de iktidarın cumhuriyetçiler tarafından ele geçirilmesi, en fazla Suudi Arabistan'ı ilgilendiriyordu. Zira, Yemen hem komşusuydu, hem de yapı bakımından Suudi Arabistan'a çok benziyordu.

Kısa sürede Suudi Arabistan, İmam Bedr'e para ve silah yardımı yapacağına dair söz verdi. Ayrıca, ABD ve İngiltere'de, Bedr'e yardım yapacağına dair sözler verdi. General el Sallal, bunun üzerine Nasır'dan yardım istedi. Bir süre beklendikten sonra, Mısır yönetimi askeri uzmanlar, silah yardımı yapacağına dair garanti verdi. Ancak Mısır sonunu iyi hesaplanmadığı bir maceraya atılıyordu, başlarda sadece silah yardımı ile başlayan süreç, beş senenin sonunda Mısır'ın Yemen'e 75 bin asker göndermesiyle sonuçlanmıştı.²⁰⁰ Kuşkusuz Mısır ekonomisi bu gücü kaldıracak durumda değildi, daha sonra Nasır, Che Guevera ile yaptığı sohbette, hatasını kabul eder nitelikte şu tanımı yapıyor,

“Bir devrimin gelişmiş proletarya olduğu yerde başarılı sonuç verebileceğine dair Marksist görüşle belki ters düşünüyorum. Lenin de Mao da bu tezin yanlış olduğunu ispatladılar, fakat bence, hiç olmazsa küçük bir işçi ve burjuva

²⁰⁰ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 211- 212.

çekirdeği mevcut olmalı. Ayrıca bir ulaştırma örgütüne ihtiyaç var. Düşünceler de, ekonomi gibi yöntemsiz ilerleyemez. Ekonominin yol ve havaalanına gereksinimi varsa, düşünceler de ulaşım araçları gerektirmektedir. Örgütlenememiş, bir toplumda, toplum devrimi yürütemez. Bunun deneyimini Yemen’de yaptım. Orada devrimin başladığını duyar duymaz, fırladım, yardıma koştum. O ülkede ortamın devrime uygun olmadığına dair bilgi aldığım halde, ben de sizin gibi düşündüm ve harekete geçmiş olmanın başlıca faktörü oluşturduğunu düşündüm ve ona yardım etmek gerektiğini düşündüm. Fakat ilk gördüğüm, dışarıdan yardım yapılamayacağı oldu. Sonra, çok zaman kaybetmeden ve acı çekmeden bir yere varılmayacağını anladım...²⁰¹”

Nasır’ın muhatabı Che olduğundan dolayı, söylemi daha sol endeksli olsa da, dikkat edilmesi gereken nokta, Mısır’ın Yemen’de kaybeden tarafta olmasıdır. Mısır yönetimi, Yemen iç savaşı başladığında, kesinlikle bir yanılığa içindeydi. Cumhuriyetçilere destek, kent merkezi endeksli orta sınıflar arasındayken, kırsal kesim İmam Bedr’e hem inanç yönünden, hem de geleneksel olarak hala bağımlılığını sürdürüyordu. Aynı zamanda, dağlık arazide düzenli ordunun dönemin koşulları içinde, savaş yürütebilmesi, pek kolay değildi²⁰². Yemen de Nasır’ın kaybetmesi Arap milliyetçileri hanesine yazılan bir eksi puan dahayken ileri de, İsrail ile olacak Altı Gün Savaşında bu daha da bariz bir şekilde anlaşılacaktır. Savaşın başladığı yıla gelindiğinde, Mısır ordusu fazlasıyla Yemen savaşında yıpranmış durumdaydı.

Ancak yıl 1963’ü gösterdiğinde, Nasırcıların ve Baas’ın içinde bulunduğu durum bu değildi. Yukarıda açıkladığımız Suriye’de toplanan Baas Partisi’nin Beşinci Ulusal Kongresi’nden sonra, ilk önce Irak’ta ve bir ay kadar sonra, Suriye’de Baas Partisi tekrar iktidara geliyordu. Irak’ta General Kasım ile Albay Arif’in ülke içi iktidar mücadelesini, daha sonra da Nasırcılar ve Baas ile girilen mücadeleyi incelemiştik. Kasım iktidarı tüm milliyetçileri karşısına almakla birlikte, aynı zamanda Kuzey’de de 1961 yılında Kürt isyanı patlak vermişti²⁰³. Bu gelişmeler karşısında yalnızlaşan Kasım, Arif’in tutukluluğunu kaldırmak zorunda kalmıştı. 1963 yılında Nasırcılar, Baasçılar ve başka yerel unsurlar birleşerek Kasım rejimine son verdiler ve Kasım öldürüldü. Albay Arif mareşal unvanı alarak, Devlet Başkanı oldu. Irak Baas Partisi’nin bir çok üyesi yeni iktidarda önemli bakanlıkları almıştı.

²⁰¹ Hasaneyn Heykel *Kahire Dosyası...*, s 274-275.

²⁰² Keza Nasır’ın Yemen iç savaşına taraf olması, “Mısır’ın Vietnam’ı” olarak nitelendiren bir çok araştırmacı vardır.

²⁰³ Sabahattin Şen *Ortadoğu’da İdeolojik...*, s 228.

8 Mart 1963 yılında ise Suriye’de, Baas Partisi’nin askeri kanadı, Nasırcılar ve bağımsız subaylar birleşerek darbe yaptılar. Bu gelişmeyle birlikte, 1961 yılında yapılan darbenin oluşturduğu rejim çöküyordu. Bir ay arayla, Baas Irak’ta ve Suriye’de tekrar iktidardaydı. Önemli gelişmelerden biri, Ekrem Hourani’nin tutuklanması olmuştu. Mişel Eflak darbeyi Baas Partisi’nin yaptığını iddia etse de, gerçekte bu yaklaşım ilerideki gelişmeleri göz önüne aldığımızda kuşkuludur. BAC deneyiminden sonra, Suriye’de Baas içinde azınlık desteği büyümüştü. Yukarıda değindiğimiz gibi, Baas’ın kurucuları artık sorgulanmaya başlamıştı ve güçler dengesi, Parti’den orduya doğru kayıyordu.

Baas’ın her ne kadar üst yönetiminden, Nasır’ın otoriter yönetimine tepki verilmiş olsa da, Baas’ın içindeki yeni kuşağın tepkisi daha sertti. 1963 darbesini etnik ve mezhepsel kökenli Alevi subaylar yapmıştı²⁰⁴. Ancak hala Baas’ın geleneksel liderleri etkili olduğu için, Parti’nin sivil kanadı darbeyi üstlenmişti. Takiben Salah Bitar yeni kurulan hükümette Başbakan oldu ve Baas, tekrar Mısır ve Irak’ın da içinde bulunacağı birlik çağrısı yapmaya başladı. Nasır, geçmişte yaşadıklarından dolayı Baas liderlerine güvenmiyordu, bunu da dile getiriyordu. Ancak Irak ve Irak Baas’ı için aynı şeyler geçerli değildi, ayrıca orada kendisine çok yakın olan Irak Devlet Başkanı Arif vardı. Hatırlanacağı üzere, BAC dağılırken, Suriye Baas’ı birlik konusunda çekimser açıklamalar yaparken, Nasır’ı da suçlarken, Irak ve Ürdün Baas’ı şartsız, koşulsuz birliğe dönülme çağrısı yapmıştı. Kısaca Nasır, Irak’ta iktidarda olan Baas Partisi’ne, Suriye’deki Baas Partisi’nden daha fazla güveniyordu²⁰⁵.

Baas, Nasır’ı dengelemek için birliği daha geniş tutmak istiyordu. Cezayir, Yemen gibi ülkelerin de birlikte olmasını istiyordu. Bu gergin atmosferde, Kahire’de birlik görüşmeleri, 14 Mart 1963 itibarıyla yeniden başladı. Üç ayrı oturum şeklinde gelişen görüşmelerde, yine sorun Başkan’ın yetkileri ve birliğin siyasal şekli konusunda gelip tıkanıyordu. Nasır organik birlik önerirken, Baas bunu reddedip, daha federatif birliği öneriyordu. Irak Heyeti devreye girerek, bir başkanlı, birleşik bir devlet ancak federal bir yapı önerdi.²⁰⁶ Tasarıdan sonra görüşmelere devam edildi. Nasır ve Mısır heyeti başından beri, Suriyelilere güvenmiyor, Suriyelilerin, Mısır’la Irak’ın arasını bozacağını düşünüyordu. Birlik görüşmeleri, ciddi bir olumsuz havada devam etti. Gerçekten de, ne

²⁰⁴ İbid...,s 230.

²⁰⁵ W. Robert Olson *The Ba’th...*, s 81.

²⁰⁶ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*s 84.

Nasır'ın ne de Baas Partisi'nin birbirine güvenleri yoktu. Bölgede ve dünyada yaşanan gelişmelerin etkisiyle zorunlu olarak bir masanın etrafını paylaşıyorlardı.

Birleşme görüşmelerinden Arap milliyetçiliği adına çıkaracağımız önemli bir sonuç, Baas Partisi'nin, zorunlu olarak bölgeselciği öne çıkarması olmuştur. Hem Baasçılar, hem de Nasırcılar birleşik bir Arap Devletinin nasıl yönetileceği konusunda anlaşma sağlayamıyorlardı. Altı oturum sonunda, “17 Nisan Antlaşması “ olarak adlandırılan antlaşma imzalandı ve iki senelik bir deneme süresini taraflar birbirine tanıdılar²⁰⁷. Bekleneceği üzere, daha önceleri olduğu gibi, birlik taslağı hazırlandıktan sonra, Ürdün üzerine yoğun bir propaganda savaşı başlatıldı. Aynı anda, Şam, Bağdat ve Kahire saldırıya geçmişti, Ürdün'de yaşam durma noktasına geldi. Nablus şehri, Haşimi Ürdün'den ayrıldığını, Ürdün Arap Cumhuriyet'ini kurduğunu ilan etti. Çok geçmeden, 17 Nisan'da tarafların mutabık kaldıkları anlaşmanın aslında, bir gösterişten başka bir şey olmadığı anlaşıldı. Ürdün'de bunlar yaşanırken ve Kral Hüseyin, İngiltere ile Amerika'dan yardım istemek zorunda kalırken, Baas Partisi ile Nasırcılar birbirine girdiler.

Baas Partisi'nin içinde bulunduğu ihtilaf, giderek derinleşiyordu bu dönemde. Partinin içinde giderek aktif hale gelen genç kuşak, alınan politik kararlarda etkin rol oynayabiliyordu. Mişel Eflak, Salah Bitar, Emin el Hafız gibi isimler, Pan-Arabizmi savunurken ve bu görüşü temsil ederken, Salah Cedit, Hafız Esad, Muhammed Ümran gibi askeri kökenli isimler, “Önce Suriye” sloganı etrafından birleşiyorlardı. İsimlerin askeri kökenli olması, sivil siyasetçiler nezdinde önemli bir soruna işaret ediyorlardı. Zira Baas daha önce, yukarıdan kurdukları ilişkilerle orduya nüfuz edebiliyordu ancak şimdi genç bir kuşak ordu içinde yükseliyordu ve ordu da tabanları bir hayli kuvvetliydi²⁰⁸.

1963 yılı itibariyle Suriye'de durumu şu şekilde tarif edebiliriz, Pan-Arapçılık savunucuları, Bölgeselciler, Nasırcılar ve Gelenekselciler. Hiçbir grubunun diğerine tam anlamıyla güveni yoktu, Suriye siyaseti bölünmüş, Baas Partisi bile çeşitli hiziplere ayrılmıştı. Bunlar yaşanırken, Nasır, iktidarda bulunan Salah Bitar'ı “kendi adamlarını” ataması yönünde sıkıştırıyordu. Baasçılar, bu yönde baskıları tekrar, Nasır'ın otoriter yöneliminin tezahürü olarak görüyor, tepki gösteriyorlardı²⁰⁹. Takriben, El Ahram

²⁰⁷ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*, s 85, Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s215 Sabahattin Şen *Ortadoğu'da İdeolojik...*, s 231.

²⁰⁸ Robert Olson *The Ba'th* s 82.

²⁰⁹ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*,s 86.

gazetesinde, adını sıklıkla zikrettiğimiz gazeteci Haykal'ın, Baas'ı ve Bitar'ı hedef alan yazıları takip ediyordu. Bitar, bilindiği üzere, BAC'ın ayrılmasına ilk imzayı koyanlardan biriydi, daha sonra imzasını geri çekmiş olsa da, Haykal tarafından, politika gereği hatırlatılmaya devam ediliyor, Baas küçük düşülüyordu.

Tüm bunlar yaşanırken, Ürdün'deki gösteriler, Suriye'ye de sirayet etmişti. Ürdün'de Nasır yanlısı gösterilerin aynısı, Suriye'de de yapılmaktaydı. Bu durum Baas'ı, Nasır'a karşı şüpheye itti. Aynı dönemde, Hama'da, daha sonra da Halep'te Nasır yanlısı askeri kalkışmalar yaşandı ve bastırıldı. Akabinde, Nasır yanlısı subaylar ordudan atılmaya başlandı. Nasır'a yakın iki gazetede bu dönemde kapatıldı. Şam ile Kahire yeniden birbirine girmişlerdi, iki tarafta birbirini kıyasıya suçluyordu. Halep'te 8-9 Mayıs 1963 yılında Nasır yanlısı gösterilerde, göstericilere ateş açıldı, 50 kişi hayatını kaybetti²¹⁰.

Siyasal yaşam çalkantılarla devam ederken, Nasır yanlıları tekrar darbe teşebbüsünde bulundular. Darbeye teşebbüs eden, 20 kişi divan-ı harbe verildi, suçlu bulunarak, Şam'da bulunan el Mezze hapisanesinde kurşuna dizildiler.²¹¹ Artık ipler tamamen kopmuştu, bir yandan Baas, Nasır'ı Kuzey Irak bölgesinde devam eden, Kürt isyanına yardım etmekle suçluyordu, Nasır ise Baas'ı "faşist ve dinsiz" olmakla suçluyordu. 1963 Temmuz ayında, Nasır birlikten çekildiğini açıklayacaktı²¹².

Baas'ın daha öncede belirttiğimiz gibi yapısal durumu, Nasır'la iplerin tamamen koparılmasına engel oluyordu, haliyle Nasır tarafından daha net tepkiler gelirken, Baas'ın tepkileri çelişki barındırıyordu. Bir yandan, birlik yanlısı ve Nasır'ı da içeren söylemler vuku bulurken diğer yandan, Şam'da ki, Mısır'ın Ortadoğu haber ajansı kapatılarak, Mısırlılar sınır dışı ediliyordu²¹³.

Baas ile Nasır arası gerilim, diğer ülkelerde de hissediliyordu. Gelişmeleri izleyen Kral Hüseyin, Baasçıları tutuklarken, Nasır yanlısı Süleyman el Nabulsi'yi serbest bırakıyordu. Takriben, Nasır Ürdün'e saldırılarını durduruyor, Ürdün de, Nasır yanlısı gazetelerin tekrar basılmasına olanak sağlıyordu. Aynı dönemde, Mısır ile Ürdün arasında işbirliği anlaşması yapıldı. Baas ile Nasır arasındaki gerginliğin boyutunu bu anlaşma özetler niteliktedir. Nasır, iktidara geldiğinde beri Haşimi ailesini hedef almıştı, ancak

²¹⁰ Patrick Seale *Asad of Syria* Berkeley University of Colifornia Press 1988 s 81-83.

²¹¹ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*, s 89.

²¹² Sabahattin Şen *Ortadoğu'da ideolojik...*, s 233.

²¹³ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*, s 93.

Arap milliyetçileriyle yaşadığı sorunlar, kendisini “gerici” “işbirlikçi” olarak nitelendiği iktidar biçimleriyle yakınlaştırıyordu. Nasırcılığın programı olmayışı, pragmatist oluşu tekrar kendisine siyasal olarak alan açıyordu.

Baas ile Nasır arasındaki mücadele giderek kızıştı. Yemen Cumhurbaşkanı Abdullah el Sallal, değindiğimiz gibi Nasırcıydı. Nasır’ın “Baas din karşıtı” söyleminin hedefi, aslen Mişel Eflak’ın Hıristiyan olmasıyla ilintiliydi. Sallal da, “Mişel ne acaip bir isim. Biz gerçek Arabız, Mişel ile alakamız olamaz”²¹⁴ diyerek, Nasır gibi din söylemini kullanıyordu, aynı zamanda da, Baas’ın Arap milliyetçisi olmasını gülünç buluyordu. Mısır bütün gücüyle, hem Suriye’deki, hem de Irak’taki Baas iktidarlarına saldırıyordu. Irak’ta bulunan iktidar açık bir şekilde hedef alınmıyordu, daha çok hedefte Suriye Baas’ı ve liderleri vardı.

Baas Partisi bu dönemde, Altıncı Ulusal Kongreyi toplamaya çalışıyordu. Burada yine, Nasırcı gazeteler devreye girecek, kongre’de alınan gizli kararların olduğunu, Baas’ın alınan kararları gizlediğini söyleyecekti. Propaganda savaşı devam ediyordu, ancak salt Nasırcılar açısından değil, Baas içinde bu kongre, kendi kaderi açısından bir dönüm noktası olacaktır. Suriye ve Baas üzerine araştırmalar yapan Avraham Ben Tzur, yapılan kongre ile birlikte “Neo Baas”ın doğduğunu söylemiştir²¹⁵. 1940’ların siyasal ikliminde ortaya çıkan Baas, her dönem Marksist söylem barındırmakla birlikte, 40’lı ve özellikle 50’li yılların siyasal koşullarında bu söylem ön plana çıkmamıştı ve daha önce de gördüğümüz gibi “Arap sosyalizmi” dediğimiz bir görüş ağırlıktaydı. Baas, Nasırcılar ile sorun yaşadığı kadar kendi iç dünyasında da ciddi bir çekişme içindeydi. Parti, sivil ve askeri kanat olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Sivil kanat, kendi arasında da üç gruptan müteşekkildi. Birinci Grup, Mişel Eflak, Salah Bitar, Cemal Atasi idi. Ve bu isimler, Geleneksel Baasçılar dediğimiz, 40’lı ve 50’li yılların Parti siyasetini belirleyen lider kişilerdi. İkinci grup daha sol tandaslıydı, Mahmud Sufi, Muhammed Navfal, Yasin el Hafız gibi isimlerdi. Üçüncü grup, Nurettin Atasi, İbrahim Mahus ve Yusuf Züveyyin gibi bölgeci olarak adlandırılan, daha çok Suriye’nin çıkarlarını düşünen gruptu.

²¹⁴ İbid... s 93

²¹⁵ Ben Avraham Tzur, “The Neo-Baath Party of Syria” Journal Of Contemporary History Vol 3 July 1968 s 169.

Askeri kanat genelde, üçüncü gruba yakındı ve onlar gibi sol eğilimliydi²¹⁶. Baas Partisi, kendi içinde artık “sağcılar” ve “solcular” olmak üzere iki gruba, daha sonra da bu gruplar da kendi aralarında başka gruplara bölünmüşlerdi. Nasır’ın yakın olması gereken, Eflak grubu ile aralarındaki ihtilaf çözülemiyordu. Bu durum aynı zamanda, Eflak’ı hem Baas’a hem de Nasır’a karşı güçsüz duruma düşürüyordu. Nasır, Eflak ve Bitar’ı daima partilerine hakim olamamaları dolayısıyla küçük görüyor, aynı zamanda da Baas içinde de Eflak ve Bitar’a karşı, Nasır’ın karşısında güçsüz kalmalarıyla ilgili suçlamalar vardı. Özellikle, 1958 birleşmesinde, Baas’ın kapatılması ve tekrar açılırken, eski üye alınma usullerinin uygulamamış olması, Baas’ı büyütmiş olmakla birlikte fikir birliğini iyice parçalamıştı. Özetle, Altıncı Ulusal Kongre’ye gidilirken, Eflak ve Bitar’ın destekçileri artık azınlık durumuna düşmüşlerdi.

Alınan kararlar şu şekildedir,

1. Kongre, organizasyonel problemleri tartışmış ve kolektif liderlik prensibinin önemi ve korunması kabul edilmiştir.
2. Oportünist sızmalara karşı uyarı gerekmiştir. Oportünist karakterli kişilerin partiye üyeliklerine kısıtlama getirilmelidir.
3. Kongre, parti ile devlet arasında tam bir ayırım yapılmasını onaylamıştır.
4. Suriye ve Irak’taki siyasal ve ekonomik koşulların bilimsel bir analiz yapılarak, burjuvazinin rolüyle ilgili bazı sonuçlara varılmıştır. Bu sosyal ve ekonomik sınıf, ekonomik hayatta uzun süreli olumlu bir rol oynayamaz. Oportünist burjuva sınıfı, Neo-Emperyalizm’in doğal bir müttefiki olmaya devam etmektedir.
5. Tarımsal devrim, endüstrinin gelişmesine yönelik olarak atılan adımın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu nedenle, çiftçiler tarafından işletilecek kolektif çiftliklerin kurulması, partinin devrimci hedeflerinden önde gelenidir. Köylülerin tarımsal devrime aktif olarak katılımı ise, bu konudaki başarının temel koşuludur,
6. Kongre işçilerin, öğrencilerin, profesyonel kişilerin ve kadınların, hareket ve organizasyonlar kurmak konusundaki özgürlüklerini kabul etmiştir.
7. Silahlı güçlerin ideolojik eğitimine özel bir dikkat gösterilmiştir. Ordunun, tüm siyasal haklarını kullanması onaylanmıştır.
8. Mısır, yeni bir birliğe katılmak isterse bu eşitlik temelinde ve kolektif liderlik prensibine göre olmalıdır

²¹⁶John F Devlin *The Ba’th* s 283.

9. Bağlantısızlık siyaseti kabul edilmiş olmakla birlikte, bu siyaset sosyalist ülkelere dostluk bağlarının güçlendirmesine engel olmamalıdır. Üçüncü Dünya Ülkeleri'yle dayanışma ihtiyacı kabul edilmelidir. Bu dayanışma, anti-emperyalist cepheyi güçlendirecektir.

10. Dünyanın herhangi bir yerindeki ırkçı ayrımcılık, kapitalist emperyalizmle aynı kategoride değerlendirilmiştir²¹⁷.

Altıncı Ulusal Kongre'de alınan kararlara parti içinde giderek yükselen “sol kanat” damga vurmuştur. Alınan kararlar, Geleneksel Baas'ı değil, Neo-Baas'ı yansıtmaktadır. Parti ulusal kalkınmayı hedeflemiş, askere önemli bir rol vermiş ve kendini, hem Üçüncü Dünyacı ülkelere, hem de Sovyetler Birliği'ne yaslamıştır. Romantik sosyalizm devri kapanmış, Yasin el Hafız, Abdülkerim Zuhur, Cemal Atasi gibi isimlerin yazdığı yazılarla, Marksizm Arap coğrafyasına özgün koşullarla tekrar üretiliyordu.²¹⁸ Özellikle Yasin el Hafız'ın başını çektiği eleştirilerin hepsi kongrede kabul edilmemişti. Yasin el Hafız, ordunun siyasetine karşı çıkıyordu ancak o dönemde, ordu içinde de Baas Partisi güçleniyordu ve bu grup, ordunun siyasetten el çekmesine karşı çıkarak, el Hafız'ın bir takım görüşlerine katılmıyordu²¹⁹.

Bu dönemde, Irak'ta da Baas'ın durumu umut verici değildi. Devlet Başkanı Arif, Arap milliyetçisi olmanın yanı sıra, Baasçı değildi. Baas kendi içinde, Suriye'de olduğu gibi bölünmüştü. Ali Salih el Sadi'nin başını çektiği bir hizip, Suriye'deki “sol kanat”a benzer bir şekilde, Marksist ekolü savunuyor, Nasırla kesinlikle uzlaşılmasını istiyor ve içe dönük milli kalkınmayı savunuyordu²²⁰. Sadi aynı zamanda İçişleri Bakanlığı gibi önemli bir görevdeydi. Irak Bölgesel Komutanlığının bir kanadının da lideriydi. 17 Nisan anlaşmasına ciddi anlamda tepki verildi, bu anlaşmanın Baas'ı tekrar Nasır'ın gölgesi altına sokacağını düşünüyorlardı. Karşılarında konumlanan Hasan el Bekir daha ılıman kanadı temsil ederken, Suriye'de Eflak ve Bitar'a yakın duruyorlardı.

Baas Partisi'nin Altıncı Ulusal Kongresi'nden sonra, Irak ve Suriye'deki Baas Partileri, yaşadıkları tüm iç çekişmelere rağmen, Irak ile Suriye'nin birleşmesi yönünde adımlar atıyorlardı. Mısır kendisini dışarıda bırakacak hiçbir “Verimli Hilal” projesine

²¹⁷ Sabahattin Şen *Baas Partisi...*, s 236-237.

²¹⁸ Itamar Robinocih *Syria Under* s 41.

²¹⁹ Ben Avraham Tzur *The Neo Ba'th...* s 172-175.

²²⁰ Kamel Abu Jaber, *Baas Partisi...*, s 98.

sıcak bakmıyor, böyle bir projenin Mısır'ı dışlayacağını düşünüyordu. Nuri el Said-Nasır çatışmasını incelediğimiz bölümde de, Mısır'ın benzer kaygıları olduğunu vurgulamıştık. Haşimi ailesinden değil de, Pan-Arabizm savunucu, başka bir milliyetçi akımın böyle bir projeye ortaya çıkması, jeo-politik gerçekleri değiştirmiyordu. Mısır, harekete geçti ve Arif'i kullanarak, Baas'ın Irak'tan izole edilmesine yardımcı oldu.

Irak, Baas'ı içinde taraflar birbiriyle mücadele ede dursun, birbirlerini tasfiye edenler, Devlet Başkanı Arif tarafından, iktidardan uzaklaştırılacaklardı. Baas'ın sağ kanadı, Sadi'yi İspanya'ya sürdü ve destekçilerini önemli görevlerden uzaklaştırdı. Bu dönemde, Eflak durumu düzeltmek için Irak'a gelmişti. Ancak, sağ kanadın diğer üyeleriyle birlikte Arif tarafından o da tutuklandı. Darbe başarılı olduğu vakit, Irak'ta hükümette hiçbir Baasçı kalmamıştı. Mısır, yeni yönetimi hemen tanıdı²²¹. Irak'ta, Baasçıların kendi aralarındaki münakaşadan kaynaklanan sorunlardan dolayı, iktidardan uzaklaştırmaları, Nasır'a ve hatta Ürdün'e nefes aldirmişti. Şimdi Suriye, Irak Mısır ve Ürdün tarafından kuşatılmış durumdaydı, bunun ekonomiye yansımaları ile birlikte Suriye'de büyük grevler başladı.

Etrafındaki tüm iktidarların, Suriye'deki Baas aleyhine dönmesi, yeterince hassas olan Suriye ekonomisini çökme durumuna getirdi. Bu dönemde, Salah Bitar, Baas'ın yıllardır savunduğu millileştirme siyasetinden taviz vermek durumunda kaldı. Suriye'den neredeyse tüm yabancı sermaye dışarı çıkmıştı, zira ülkede istikrar yoktu, siyaset hızla değişiyor Baasçı Başbakanlar bile kısa süreyle istifa ediyordu. Bu dönemde Humus'ta bir komünistin sorgulanırken öldürülmesi, bardağı taşıran damlalardan birisi oldu ve Humus'ta esnaf ayaklandı. 3 Ekim 1964 yılında Salah Bitar'ın istifası dolayısıyla yeni Başbakan Emin el Hafız olmuştu. Ayaklanan esnafı yatıştırmak için üzüntülerini bildirip, Humus valisini görevden aldı. Ancak mesele bir valinin görevden alınması, ya da gerçekten bir komünistte yapılan kötü muamele değildi.

Suriye ekonomisi, ciddi bir buhran yaşıyor, lira hızla değer kaybediyordu. Yine bu dönemde, Hama'da iş adamları grev başlattı, Humus, Şam ve Halep grevlere katıldı. Avukatlar Birliği grevleri destekleyen açıklamalar yaptı. Avukatların verdiği destek bizim açımızdan önemlidir. Zira Baas yapısı gereği, iş adamların değil ücretli orta sınıfa dayanır. Ancak liranın değerinin düşmesi, orta sınıfın alım gücünü iyice düşürmüştü.

²²¹ W. Robert Olson, *The Ba'ath...*, s 87.

Yine tekrarlırsak eğer Baas'ın savunduğu ekonomik program Suriye'nin dönemsel gerçekleriyle örtüşmüyordu. Baas ücretli orta sınıfın içinde yükselirken, ülkenin diğer faktörlerine gittikçe yabancılaşıyordu. Bu durum aynı zamanda ordu içinde partinin yükselmesine ancak aynı zamanda, ordunun siyasete girip, parti-devlete dönüşmesine neden oluyordu. Baas açısından krizi en iyi anlatan Salah Bitar'ın Lazkiye'de yaptığı şu konuşma olmuştu, “hükümetin özel sektörde bir ortaktan ileriye hiçbir zaman gitmeyeceğine size söyleyebilirim”²²² Bu söylem Baas'ın içinde olduğu çıkmazı net bir şekilde özetliyordu. Bitar'ın düşüncelerini açıklamasının temel motivasyonu Şubat 1964 yılında yapılan, yedinci Ulusal Kongreydi. Bu kongrede, “sol kanat” tasfiye edilmişti²²³.

Ordunun parti içinde güçlenmesi, yeni kuşak Baasçıların daha aktif olmasına neden olmuştu. Yukarıda belirttiğimiz bu gerçeklik, aynı zamanda başka bir sorunu beraberinde getirdi. Baas Partisi, ülkenin diğer kesimleriyle yabancılaşırken daha çok bu dönemde kırsal kesime dayanmaya başlamıştı. Kırsal kesimin yoksul çocukları, orduyu bir sıçrama tahtası olarak görmesi, orduyu sınıf çatışmasının merkezine itmişti. Kuşkusuz önceki bölümlerde incelediğimiz bu durum, Mısır, Türkiye gibi yerlerde sorun olmazken ve hatta bir bütünleşme neticesi verirken, Suriye'de beraberinde etnik ve daha çok mezhep sorununu beraberinde getirmişti. Ordu içinde Alevi subaylarla, Sunni ve hatta Dürzi subaylar arasında gruplaşma başlamıştı. Baas Partisi içinde de gruplaşmaların yayılması gecikmedi.

17 Nisan 1964 yılında Baas Partisi'nin görevde olduğu hükümet yeni bir Anayasa ilan etti. Suriye bölge olarak tarif edilirken, Arap anavatanın bir parçası olduğu ifade edildi. Ayrıca Suriye'nin sosyalist demokrat bir halk cumhuriyeti olduğu belirtildi. İkinci maddede birlik üzerinde duruldu. Üçüncü madde, bölgede egemenliğin millette olduğu yönündedir. Önemli maddelerden birisi ise, dördüncü maddedir. Hukukun kaynağının İslam olduğu ve devletin dini İslam olduğu yazıldı. Daha sonra resmi dilin Arapça olduğu madde gelir²²⁴.

Ancak Anayasa'nın tarif biçimi, ülke içindeki temel çatışmaları dindirmekten uzaktı. 1965 yılında Baas Partisi, Sekizinci Ulusal Kongre'yi topladı. En önemli gelişme Parti'nin

²²² Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*, s 110.

²²³ Itamar Robinocih *Syria Under...*, s 104.

²²⁴ Kamel Abu Jaber *Baas Partisi...*, s 199 Ayrıca Anayasanın tüm ayrıntıları bu eserde belirtiliyor, daha geniş bir bilgi almak için 199 ile 211 sayfaları arası incelenebilir.

18 yıllık Genel Sekreteri görevinden ayrıldı. Yeni gelişen Baasçı kuşak en nihayetinde, Eflak'ı etkisiz hale getirmeyi başararak, Genel Sekreterlikten uzaklaştırdı. Bu gelişme şimdilik sembolik gibi dursa da, aslında Eflak'ın kendini geri çekerek yıpranmak istememesiyle alakalı olsa, Baas Parti'sinde bir dönem kapanıyordu. Hiçbir şey, Eflak'ın başından beri, kritik durumlarda kendi geri çektiği 50'li yılların siyasetiyle örtüşmüyordu. Aradan geçen 18 yılda, Suriye'de çok şey değişmişti, bu değişim rüzgarı şimdi Baas Partisi'ni de sarsıyordu.

Aynı zamanda, yedinci kongre'de saf dışı bırakılan sivil sol grup, önerilere rağmen tekrar Baas'a alınmadı. Ben Avraham Tzur bu gelişmeyi Sovyetler Birliği'deki iktidar değişikliğine bağlar. Sovyet lideri Kruşçev Baas'ın sivil sol kanadına destek verirken, 1964 yılında iktidara gelen Brejnev yönetimi Baas'ın askeri kanadına destek verilmesi yönünde hareket etmiştir²²⁵. Aynı zamanda sivil sol kanadın Baas dışına çıkarılması, askeri sol kanadın işine geliyordu zira, sivil sol kanat askerin siyasete müdahalesini eleştiriyordu.

1965 yılında gruplaşmalar had safhaya ulaştı. Partiye ordu artık cepheden karşı karşıya gelmeye başlamıştı. 1948 yılında Suriye siyasetine giren Baas Partisi içinde, tüm siyasal hayatları boyunca savundukları tüm tezleri reddedecek bir şekilde, mezhep suçlamaları gündeme gelmeye başlamıştı. Ordunun içindeki Baasçılar sol kanadı temsil ediyor olmakla birlikte Alevi ve Dürzi subaylardan müteşekkildi. Emin el Hafız, Salah Bitar ve Mişel Eflak bu durumdan rahatsız olup, çeşitli tedbirler almaya kalkınca, sol kanadın temsilcisi Salah Cedit ile sert bir mücadeleye girmek durumunda kaldı.²²⁶ Emin el Hafız daha önce de Muhammed Ümran'ı mezhep ayrımcılığı yapmakla suçlamıştı. Özetle 1965 yılında, hem Baas Partisi içinde, hem de ordu içinde mezhep sorunu baş göstermeye başlamıştı²²⁷.

Durum kritik bir seviyede ilerlerken Eflak ve Bitar tekrar Mısır ile birleşmeyi gündeme getirdiler. Muhammed Ümran gizli bir şekilde Kahire'ye gönderilirken aynı zamanda, hem Eflak hem de Bitar ordunun siyasetten çekilmesini dile getirdiler. Eflak daha ileri giderek açık bir şekilde Salah Cedit'in adını zikredip, ayrımcılık yaptığını,

²²⁵ Ben Avraham Tzur *The Neo Ba'ath...*, s 178-179.

²²⁶ Abdullah Ömer Faruk Suriye Dosyası (çev.Hasan Basri) İstanbul Akabe yayınları 1985 s 54-55.

²²⁷ Bu konuda daha fazla bilgi almak için FAKSH A MAHMUD "The Alawi Community Of Syria A New Dominant Political Force Middle Eastern Studies Vol 20 No 2 April 1984 s 144.

siyasetten uzak durması gerektiğini dile getirdi²²⁸. Salah Cedit, Alevi kökenli olmakla birlikte bu dönemde Suriye'nin Genelkurmay Başkanıydı. Aynı zamanda bu dönemde Hafız Esad en önemli destekçisiydi.

Bu dönem itibariyle bir sentez yapmamız gerekirse, mezhep sorunu her ne kadar önemli bir faktörse de, aynı zamanda daha önce belirttiğimiz gibi, yeni kuşak Baasçılarla eski kuşak Baasçılar arasında çok ciddi bir görüş ayrılığı vardı. Ortadoğu ve Üçüncü Dünya ülkelerinde yükselen sol akım, özellikle Ortadoğu'da başka bir mecraya, orduyu ön plana çıkartan bir sol anlayışına doğru evrilmişti. Baas Partisi'nin kuruluş, genişleme bölümünde incelediğimiz sol düşünce ile 60'lı yılların özellikle ikinci yarısında ortaya çıkan sol görüşün birbirileri ile özdeşleştiği bir yan yoktu. Mişel Eflak, Salah Bitar, Nasır gibi isimler kendilerine göre sosyalizm anlayışları olmasının yanı sıra radikal bir şekilde, Marksizm'den ayrılıyorlardı. Ancak yeni kuşak Baasçılar için bu durum geçerli değildi, aksine daha çok Marksizm'e yakın bir hat izliyorlardı. Bu anlayış, orduya sirayet etti, Sovyetler Birliği'nin de yeni yönetimi ordudan yana tavır alınca, ordu içinde büyüyen sol kanat, geleneksel liderleri tasfiye edip ilk önce Parti'ye daha sonra da iktidara sahip oldular. Mezhepsel farklılık Suriye'de 1966 yılı itibariyle, Baas Partisi'nde geleneksel liderleri ve geleneksel Baas anlayışını devre dışı bırakmak için kullanılan bir faktördü.

1963 yılı ile 1966 yıllarında Suriye'de yaşanan gelişmeler, Bölgeselciler, Pan-Arabistler ve Baas içinde sesleri daha çok çıkmaya başlayan Marksistler arasındaydı. Uzun bir mücadelen sonra Bölgeselciler 1966 yılında yaptıkları darbeyle, diğer grupları tasfiye etmeye başardılar. Bölgeselcilerin içinde de etkin olan grup Alevilerdi ve 1966 yılında, İsmaililer, Dürziler Sunni çoğunluğa karşı güçlendiler²²⁹. 1966 yılına gelindiğinde, öncelikle Suriye'yi ve akabinde tüm Arap coğrafyasını etkileyecek bir gelişme yaşandı.

1966 yılı darbesi, geleneksel Suriye siyasetini kökten değiştirmiştir. 23 Şubat 1966 yılında, Salah Cedit ve Hafız Esad'ın yukarıda değindiğimiz gibi askeri kökenli Baasçılar, iktidarı ele alarak bir darbe yaptılar. Darbe, Suriye'de daha önce yapılan darbelerden farklı bir şekilde çok kanlı yapıldı. Eflak ve Bitar da dahil olmak üzere bir çok geleneksel Baasçı tutuklandı. Aynı zamanda Baas Partisi ilk defa kendisine karşı darbe yapıyordu. Hemen hatırlatmak lazım ki, 1966 yılında darbe yapıldığında, önceki darbelerden farklı bir şekilde,

²²⁸Elliezer Berri *Army officers...*, 163-164.

²²⁹Daniel Pipes "*The Alawi Capture in Syria*" Middle East Studies Vol 25. No 4 (October) s 442.

Suriye’de iktidarda Baas Partisi vardı. Şu açık ki, darbe yukarıda açıkladığımız parti içi güçlerin çatışmasıyla yakından ilgiliydi. 1966 yılı darbesine Salah Bitar, “Baasçı politikaların Suriye’de bitmesi” derken Mişel Eflak “partimi artık tanıyamıyorum” demiştir²³⁰. Baas’ın kurucuları tutuklanmış, kanlı bir çatışma ile iktidar el değiştirmişti. Suriye’de geleneksel Baas Partisi çökmüş, iktidarı Neo-Baas adı verilen, Bölgeselciler devralmıştı.

Neo-Baas’ın iktidara yükselişini diğer Arap ülkelerinin yaklaşımları açısından analiz etmek istersek şunu söylebiliriz ki, Pan-Arabistlerin Suriye siyasetinin dışına itilmesi, en büyük destekçileri Nasır tarafından bile bir tepkiyle karşılanmadı. Baas’ın Pan-Arabist kanadı –yani Eflak ve Bitar’ın başını çektiği ekol- Mısır’la girilen ilişkide başarılı olamadı. Nasır’ın kişisel olarak, Eflak ve Bitar’a kızgınlığı fazlaydı. Bu iki aktörün Suriye siyasetinden tasfiye edilmesi, aynı zamanda Baasçı siyasetin Suriye’de iflası anlamına da geldiğinden, Nasır ve Nasırcılar Baas’ı yalnız bıraktılar ve yeni yönetimi tanıdılar. Ürdün, Suudi Arabistan gibi Krallıkla yönetilen rejimler için Bölgeselcilerin iktidara gelmesi, fazlasıyla sevinilecek bir durumdu. Bu dönemde Irak’ta Neo-Baas gibi “önce Irak” diyen Arif iktidarı bulunuyordu

1963 yılından itibaren 1967’ye giden süreçte, Mısır’ın yukarıda incelediğimiz Yemen savaşında mücadelesi devam etmekteydi. Yemen’de cumhuriyetçilerin kazanması için, Nasır bu dönemde pragmatist siyaseti daha fazla öne çıkartıyor, egemen devletleri rahatsız etmemek için önemli bir çaba sarf ediyordu. Yemen’de olanın, Suudi Arabistan yayılmacılığı ile açıklamaya çalışıyordu. Bu dönemde Mısır ile Ürdün’ün bir hayli yakın siyaseti söz konusuydu. Bu yaklaşımda iki faktör önemlidir, yukarıda bahsettiğimiz Baas siyasetinin Ürdün’ü tehdit etmesi, ikincisi ise geleneksel Haşimi-Suud ailesi düşmanlığıydı. Yemen’de Suudi Arabistan’ın kazanmasını Ürdün’de kendi çıkarlarına ters buluyordu, elbette bunun için açıkça politika gütmeden.

Birleşik Arap Cumhuriyet’inin dağılmasıyla birlikte, birbirine karşı konumlanan güçleri, farklı şekillerde mobilize eden dış faktörler varlığını koruyordu. Arap rejimleri, daha önce de belirttiğimiz gibi uluslararası gelişmelerden bağımsız bir hat izlemiyordu. 1966 yılında, Bağlantısızlar Hareketi’nden Endonezya’da Sukarno’nun devrilmesi,

²³⁰ Sabahattin Şen *Ortadoğu’da İdeolojik...*, s 249 Ayrıca Daniel Pipes “*Greater Syria*” New York Oxford University press 1990 s 157

Gana’da Nkrumah’ın devrilmesi, Nasır’ı ve Nasır gibi konum alan diğer Bağlantısız Hareketi yanlısı güçleri, endişeye düşürdü. Hem Neo-Baasçılar, hem de Nasırcılar bunun kendilerine karşı uluslararası bir komplo olduğunu düşündüler. 1966 yılında Mısır ve Suriye gelişmeleri gözeterek bir savunma anlaşması imzaladı. Bunun başka bir nedeni de, Salah Cedit iktidarının İsrail’e karşı sert tutumundan kaynaklandığını belirtmek gerekiyor. Suriye ile İsrail arasında bu dönemde gerginlik yükselmiş, taraflar sıklıkla karşı karşıya gelmişlerdi. Yapılan anlaşmayı İsrail kendine karşı olduğunu düşündü ve yeni bir savaş için hazırlıklar başladı²³¹.

1967 yılında Golan Tepeleri üzerinde İsrail ile Suriye uçakları birbirine girdiler. İsrail 6 tane Suriye uçağını düşürünce, Suriye, Mısır’dan askeri yardım istedi ve bir sene önce yaptıkları anlaşmayı hatırlattı. Arap Milliyetçileri için dönüm noktası sayılacak savaşa artık çok az bir zaman kalmıştı. Nasırcılık ve de Baasçılık’ın başından beri örgütlendikleri, halkı mobilize ettikleri sorunlardan birisi, İsrail’in “gayri meşru” varlığıydı. Nasır istese de savaşa ramak kalan durumdan geri adım atamazdı, nitekim öyle de oldu. Ürdün ve Suudi Arabistan bile kamuoyu baskısını göz önüne aldıkları için, savaşa kayıtsız kalamadılar. Ürdün, bütün askeri birliklerini Mısır’ın emrine vermişti. Irak, Suriye’ye önemli bir askeri güç yolladı. Suudi Arabistan, donanımlı bir tugay yollayarak Arap ittifakına destek verdi. Nasır Mısır ordusunu Sina’ya göndererek Tiran Boğazını kapattı. Bu hamleyle savaş aslında fiilen başlamıştı.

Altı gün içinde, İsrail tüm Arap ordularını yenerek topraklarını dört kat fazla artırdı. Mısır’dan Gazze şeridini ve Sina’yı alırken, Suriye’den Golan Tepelerini, Ürdün’den ise Batı Şeria bölgesini almıştı. Savaşın Korkunç toprak kayıplarının yanı sıra, Mısır, Suriye ve Ürdün ekonomisi alt üst oldu. Mısır’ın on bin asker, bin beş yüz subay kaybı vardı. Altı yüz tank ve üç yüz kırk savaş uçağı gibi inanılmaz rakamlarla, askeri araçlar imha edilmişti²³².

Suriye’de aynı şekilde neredeyse tüm hava gücü imha edilmişti. Suriye ordusu, askeri meselelerden daha çok siyasetle ilgilendiği için yenilmesi, diğer Arap ordularına nazaran daha kolay olmuştu. Mısır’ın sorunu, hava gücünü ani bir baskınla yitirmesi iken Suriye için bu durum geçerli değildi. Şam yolu, İsrail’e açık kalmıştı, ABD İsrail’i daha

²³¹ Robert Olson *The Ba’th...*, s 110.

²³² Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*,s 229.

fazla ileri gitmemesi konusunda uyarmıştı zira bu dönemde, Sovyetler Birliği fazlasıyla Suriye'deki rejimi destekliyordu. İsrail'i de Şam'a az bir mesafe kala durduran da Sovyetler Birliği'nin verdiği ulti matomdu.

İsrail-Arap savaşı her ne kadar, yerel aktörler tarafından yapıldıysa da, aynı zamanda Soğuk Savaş parametreleri içinde de ele alınması gereken bir savaştır. Savaşı İsrail'in kazanması, Sovyetler Birliği'ni de, ABD karşısında küçük düşürmüş, bu dönemde Batı medyasında Sovyet savaş araçlarının yenildiğiyle ilgili basında yayınlar çıkmıştır. Her ne kadar kaybedilen savaş, Araplar ve Arap milliyetçileri nezdinde büyük bir bozgun iken, Sovyetler Birliği'nin de, tüm dünyada sol partiler tarafından sorgulanmasına yol açmıştır.

Altı Gün Savaşı bir dönemin sonuna tekabül ediyordu. Arap milliyetçiliği, şu ana kadar geçirdiği sarsıntılardan en güçlüsünü almış ve ciddi bir krizin içine girmişti. Gelişmeler, Pan-Arabist ideolojinin, bir daha doğrulamayacağını gösterecektir.

4.3. Milliyetçiliğin Çöküşü

“ulus bir topluluk cemaat olarak hayal edilir, çünkü her ulusta fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, ulus daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır. Son iki yüzyıl boyunca milyonlarca insanın, birbirlerini öldürmekten çok, böylesi sınırlı hayaller uğruna ölmeye razı olmalarını mümkün kılan şey, son kertede bu kardeşlikti. Bu ölümler bizi aniden milliyetçiliğin sorduğu en merkezi soruyla yüz yüze bırakıyor. Yakın tarihin(iki yüzyıldan azıcık uzun) daralmış hayallerinin bu kadar devasa fedakarlıklara kaynaklık edebilmelerini sağlayan şey ne? Bir yanıtın ilk ipuçlarını milliyetçiliğin kültürel köklerinde bulunabileceğine inanıyorum”²³³

Benedict Anderson'un tariflediği gibi, milyonlarca insanı ölümle karşı karşıya getiren ana paradigma milliyetçiliğin kültürel köklerinde aramak gerekiyor. İlgili bölümlerde Sati el Husri'nin teorisini çizdiği Arap milliyetçiliği, Almak kültürel milliyetçiliğine dayandığını vurgulamıştık. Bu olgu çerçevesinde örülen ağ, İsrail karşısında yenilgiyle sonuçlanması, Arap halkında tam anlamıyla derin bir çöküntü yarattı. Zira, hem Baas'ın hem de Nasırcıların izinden gittiği teorinin temel dinamiklerinde, kültürel milliyetçilik yatıyordu. Şablonu çizilen, temel bir paradigmadan söz etmek mümkün değildi. Bir vatan ve ulus savunusundan da söz etmek mümkün değildi. Arap

²³³ Benedict Anderson *Hayali Cemaatler...*,s 22.

toplumunu birbirine bağlayan iki unsur vardı, kültürel milliyetçilik ve de onun bir unsuru haline getirilmiş din olgusu.

Diğer taraftan, İsrail içinse durum tam tersiydi. İsrail kendi iç dinamiklerinde daha rasyonel Batı-Avrupa milliyetçiliğine yakın ancak yine de daha çok din olgusunun öne çıkartıldığı bir milliyetçilik anlayışını örgütlüyordu. Bu durum İsrail'i daha çok "ne yaptığını bilen" bir pozisyonda konumlandırırken, Arap milliyetçileri dağınık ve birbiri ile kıyasıya mücadele halindeydi. Arap milliyetçiliğinin, İsrail'i hedef alması, kitleleri harekete geçirmekte oldukça kullanışlı iken, milliyetçiliğin karşı örgütlenmesini kurma açısından bir çıkmaza işaret ediyordu. Arap milliyetçiliğinin "emperyalistler" olarak tariflediği Batı dünyası içe dönük dar milliyetçilik olgusunu güçlendirirken aynı zamanda tarifleme biçimi, bölgeselciği güçlendiriyordu. Bağlantısızlar Hareketi, Arap devletlerini temel aldığımızda, daha küçük ve daha organize devletlerden oluşuyordu. Kendi aralarında birliği sağlayıp, bir emperyalizm tanımı yapıyordu ancak Arap devletleri için bu söz konusu değildi. Her şeyden önce, Alman kültürel milliyetçiliği savunmacı olmaktan daha çok, kuşatıcı bir evrede şekil almıştı. Bu durum, Arap coğrafyasına aynı şekilde aktarıncı, İsrail'e karşı kuşatıcı olan milliyetçilik olgusu, Batı emperyalizmine karşı savunma pozisyonuna geçiyordu. Bu durum başlı başına defalarca Pan-Arap hareketini aşındırmıştı. Hem Nasırcılar hem de Baasçılar aynı ikilemi defalarca yaşamışlardı. Nasır'ın Suriye'ye karşı kuşatıcı, Batı'ya karşı savunmacı olması bu durumla özdeşir ve bize İsrail-Arap paradigmasını hatırlatır. Alman milliyetçiliğinin "ulus ezelden beri vardır" önermesi, İngiliz-Fransız milliyetçiliğinde geçerli değildi. İngiliz ve Fransızlara göre, ulusu kuran devletin kendisiydi.

Sati el Husri'nin teorileri ile Nasırcıların ve Baasçılarının salık verdiği yöntem olarak milliyetçilik bu değildi. Hem Baas hem de Nasırcılar bir kere iktidara geldikten sonra, yukarıdan aşağıya doğru bir milliyetçilik örgütlemişlerdi. Aynı zamanda, milliyetçiler için iktidarı ele almanın yöntemlerinden birisi defalarca darbe yöntemi olmuştu. O dönem de Bağlantısızlar Hareketi için emperyalizme karşı savunmada, iktidarın nasıl ele alındığının bir önemi yoktu, bunun Nasırcılara ve Baasçılara sirayet etmesi normaldi ancak bu Pan-Arap hareketi olduğunu iddia eden, politik düşüncelerin gerçekleri ile örtüşmüyordu. Darbe, geniş ulusun katıldığı bir yöntem değil daha çok dar ve kapalı görüşlerin yöntemleri ile örtüşüyordu. Bu nedenle, Baas Partisi'nde 1966 yılında yapılan darbede, bölgeselciler ön plana çıkmış aynı zamanda parti içinde mezhep sorunu gündeme gelmişti.

Sati el Husri'nin yoğun çabaları, konferansları, kitapları milliyetçi bir kuşak yaratmada oldukça işlevsel olmuştu fakat, politik sahada işler Sati'nin teorisini yaptığı gibi gitmedi. Baas'ın kurulması, Nasır'ın iktidarı alması, Süveyş krizi, Bağdat Paktı, Assuan Barajı, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması ve Irak'ta iktidarı 1958 yılında milliyetçilerin alması. 1950'li yıllar özellikle Arap milliyetçileri açısından baş döndürücü bir hızla ve sürekli çıtanın daha yukarı yükselmesi ile neticelenen bir süreci ihtiva ediyordu. İlk çatlak, Kasım iktidarının Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılmak istememesiyle başladı. Bunun akabinde, milliyetçiler bölgesel bazlı birbirine girip, birbirlerine ağır suçlamalar yöneltmeye başladı. Milliyetçilerin birbirine “düşman” gibi davranması, açılan ilk gedikti ve belki de ilk defa burada Arap toplumu bir sorgulama içine girmişti. Ardından, Nasıcılarla-Baasçıların birbirine girmesi, ısrarla Sati el Husri'nin bölgeleri hiçe sayan salt kültüre dayalı milliyetçiliğini sarsıyordu. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin –Suriye, Mısır- Irak'la girdiği mücadele bölgesel farklılıkların aslında bir tezahürüydü. İnkâr edilen, yok sayılan bölge gerçekleri, ilk “önce Irak” sonra “önce Suriye” ve Mısır içerisinde Nasır'a yönelik, “önce Mısır'a dönelim” eleştirileri, hep aynı denklemin sonucuydu. Kültürel milliyetçilik ilk önce bölgeselciği, daha sonra aşiretçiliği ve en nihayetinde mezhepçiliği kıramamıştı.

Ernest Gellner Uluslar ve Ulusçuluk²³⁴ adlı eserinde şu tanımlamayı yapar,

“Ulusçuluğun modern dünyaya getirdiği “yatay sınırlar” içeren siyasal sistemin bir diğer unsuru da ekonomik akılcılıktır. Toprak sınırları, daha statü farklılıkları belirginleştirip işlerlik kazanmadan önce, henüz gizli ve fark edilmemiş haldeyken çizilir ve resmileşir. Kötü bir şöhreti olan gelişmiş ekonomiler, kendi devletleri tarafından etkin bir şekilde korunmayan, yeni doğmakta olan ekonomileri abluka altına alır ve engeller. Ulusal devleti hem bir kültürün hem yeni ve başlangıçta kırılgan olan ekonominin koruyucusudur.”²³⁵

Arap milliyetçileri, Ernest Gellner'in “fark edilmemiş haldeyken resmileşir” dediği, sınırları bir türlü aşamadı. Birinci Dünya Savaşı'nda cetvelle çizilen coğrafya, uzun yüzyıllardır birbirinden kopuk ve bağlantısız bir şekildeydi. Sati el Husri'nin esinlendiği Alman milliyetçiliği 19.yüzyılda birliğini tamamlarken uluslararası siyaset, 20.yüzyılın ikinci yarısında cereyan ettiği gibi değildi. Her şeyden önce, Almanların yaşadığı coğrafya,

²³⁴ Türkçe çevirisi “Uluslar Ve Ulusçuluk” olmasının yanı sıra, İngilizce aslı “Nations ve Nationalism” dir. Türkçeye “Milliyetler ve Milliyetçilik” olarak da çeviri yapılması mümkündür.

²³⁵ Ernest Gellner *Nations and Nationalism* (çev. Büşra Ersanlı-Günay Gökse Özdoğan). İstanbul hil yayını 2013 s 203

Arapların yaşadığı coğrafya kadar büyük değildi. Ayrıca dil meselesi, Araplar kadar farklılık arz etmiyordu. Mezhep çatışmaları yoktu. Erken dönemde Almanlar, Herder, Fichte gibi Almanya'nın birleşik bir ülke olduğunu salık veren ciddi düşünürlere sahiptiler.

Sati el Husri'nin ve diğer Arap milliyetçilerinin kafasında çizdiği milliyetçilik teorisi, gerçeklerle uyuşmuyordu. Pan-Arap hareketi savunucuları, ansızın Pan-Arapçılığı bırakıp, bölgeselci ve yerel milliyetçi olabiliyordu. Suriye-Mısır birliğini en derinden sarsan noktalardan birisi, Nasır'ın otoriter yönetimiye de ekonomi nedenlerdi. Ekonomi mesele, kültürel milliyetçilikle çatışan zaman zaman ciddi anlamda zıt bir yöne savrulacak kadar derindi. Kültürel milliyetçilik ancak ve ancak, dar ve tek bir ulusun kendi iç dinamikleriyle geliştirdiği bir milliyetçilik anlayışı olabilirdi. Batı-Avrupa milliyetçiliği ekonomi parametreleri net bir şekilde ortaya koyarken, Alman kültürel milliyetçiliğinde bu alan oldukça flulaşmıştı.

Kendi iç dinamiklerinde ekonomi sorun, boş bırakıldıkça gelişmiş devletlerin ekonomileri bu alanı doldurmaya bir hayli hevesliydi. Ürdün, Irak, Suudi Arabistan bunun örneğiydi. Bir süre sonra bölgede petrolün sadece Arap coğrafyasında değil, tüm dünyada en belirleyici güç haline gelmesini de göz önüne almak gerekiyor. Hal böyle olunca, Arap coğrafyasında siyasi süreçler daha karmaşık ve daha çok müdahaleye açık hale gelmişti.

Pan-Arap milliyetçiliği, Arap coğrafyasının kendi iç dinamikleriyle birlikte, Alman milliyetçiliğinden ödünç alınıp kullanılmak istenmişti. Pratik sahada zorlanmaya başladıkça, kopmalar ve dağılmalar yaşandı, en güçlü darbeyi ise İsrail'le girilen savaş vurdu.

1961 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılmasıyla birlikte, Arap birlikçilerin tüm teorileri tartışmaya açılmaya başlandı. Nasır'ın Mısır'da çok sevilmesi ve Mısır halkının arkasında olması, Nasır'ı 1967 savaşının sonuna kadar sorgulama dışında tutmuş olsa da, Baas Partisi için aynı şeyleri söylemek zordur. 1966 yılında, Baas Partisi'nin sivil sol kanadı, partiden koparak Arap Devrimci İşçi Partisi'ni kurdu. Partinin adından da anlaşılacağı üzere, Marksist bir yapıda olmasının yanı sıra başında bulunan "Arap" ifadesi, milliyetçiliğin hala güçlü bir çekim gücünün yansımasıdır. Yasin el Hafız kurduğu parti için şu ifadeleri kullanıyor,

“Biz tamamıyla yeni bir partiyiz ve artık Arap Baas Sosyalist Partisi ile herhangi bir ideolojik, politik, örgütsel bir ilişki içinde değiliz... Baas Partisi yalnızca, yanlış politikaları dolayısıyla değil, takip ettiği geleneksel ideolojisiyle de bizim kitlelerin hareketliliğine yetişmemizi imkansız kılmıştır... Eflak’ın ideolojisi, Arapların bugünkü amaçlarının geçmişi yeniden restore etmeleri olduğu yönündedir. Eflak’ın ideolojisinde gelişim geçmişe doğru atılan bir adım. Baas için gelecek atalarımızın ruhlarıyla ilişki kurmaktan ibaret. Ama biz, Eflak’ın ideolojisin, değerlendirirken kesinlikle Arap geçmişinin önemini küçümsüyor değiliz. O, bizim milli kimliğimizin tamamlayıcı bir yanını teşkil ediyor. Bizim söylemek istediğimiz, Bilimsel Sosyalizmin tarihi sürekli bir gelişim ve geçmişin yeniden inşası olarak değil de kötü olandan iyi olana doğru bir geçiş olarak gördüğüdür. Oysa yeniden doğuş anlamına gelen Baas bile sosyalist değil tutucu, devrim karşıtı bir anlayışı sergilemekte...”²³⁶

Baas Partisi’nin Suriye’de yaşadığı çıkmaz artık sadece, partinin sol kanadından değil aynı zamanda, sol eleştirinin dışında partinin milliyetçilik anlayışını da hedef bir eleştiri söz konusuydu. Bu eleştiri dönem itibariyle, Arap coğrafyasında bir ilkti. Haşimi-Suud aileleri çizgisi, her ne kadar Baas ve Nasırcılığa karşı olsalar da Arap milliyetçiliğine bir eleştiri getirmemişlerdi ve hatta yukarıda gösterdiğimiz gibi, zaman zaman asıl milliyetçiliği kendilerinin temsil ettiğini dile getirmişlerdi. Aynı şekilde, Suriye’de ve Mısır’da milliyetçilerle mücadele eden Müslüman Kardeşler, tüm Arapların birliğini hedefe almamıştı ve farklı yöntemler öneriyordu. Yasin el Hafız liderliğinde, Baas Partisi’nden kopanlar, Arapların birliğini savunurken, Arap milliyetçiliğini eleştiriyorlardı. Bu önemli bir gelişmeydi zira bu döneme kadar, Baas ve Nasırcılar, kendilerini eleştiren kesimleri “sağcılıkla” itham edip etkili olabiliyorlardı. Aynı zamanda, Kasım ve Irak Komünist Partisi ile girilen mücadeleyle de bu durum pek örtüşmüyordu çünkü, Irak Komünist Partisi de milliyetçilere göre, Sovyetler Birliği ile bağlantılıydı, Arap gerçeklerine uzaklardı...

Yasin el Hafız, Arap milliyetçilerini taklitçilikle suçlarken aynı zamanda, salt dönem itibariyle Baas’ı ve Nasırcıları hedef almıyordu, tüm Arap teorisyenleri ve özellikle, isim vermeden de olsa, Sati el Husri’yi eleştiriyordu. Yasin el Hafız’ın bazı eleştirileri şu şekildedir,

“Arap küçük burjuvazisi tarafından ithal edilen birçok şovenist burjuva terim yalnızca Arap kurtuluş hareketine değil genelde zamanımıza da yabancıdır. Ne zaman ki Arap milliyetçi hareketi, bölünmüş ve baskı altındaki, insanların kurtuluşu için duyulan özlemin bir ifadesi olmaya başladı, Arap

²³⁶ Bessam Tibi *Arap Milliyetçiliği...*,s 297.

milliyetçisi küçük burjuva birden bire Almanya'dan söz etmeye başladı. Alman ve İtalyan milliyetçiliğinin terimleri Arap milliyetçisi küçük burjuvazinin kullandığı sözcükler arasında yer aldı. Arap milliyetçisi küçük burjuvazi hemen hemen benzer saçma sapan fikir ve formülleri ortaya atmaya başladılar. Onların destekçileri, Avrupa milliyetçiliğinin özellikle Almanya'nın milliyetçi fikir ve mitlerine Arap elbiselerini giydirdiler...²³⁷

Yasin el Hafız'ın hedefi bellidir ve Arap milliyetçiliği'ne bu meydan okuyuş, uzun süredir tüm Arapların hafızasına işlenen milliyetçi düşüncenin artık sallanmaya başladığını gösterir. Baas Partisi ve Nasırcıların temelinde pratik sahaya dökülen Arap milliyetçiliği, hedeflerine ulaşamadı. 1960'ların ortasına gelindiğinde, Yasin el Hafız örneğinde gördüğümüz gibi, Baas Partisi artık dağılmaya ve hatta kurucu liderlerini tasfiye etmeye başlamıştı. Yeni kuşak, gittikçe Pan-Arap davasından uzaklaşıyor, bölgesel çıkarları öne alıyordu. En nihayetinde, kendi ülkelerinin çıkarlarını Pan-Arap hareketinden daha fazla önemsiyorlardı. Bu vesileyle, yukarıda gördüğümüz gibi, Bitar ve Eflak partiden tasfiye edilmiş, parti tamamen 1960'lar da siyasete giren kuşak tarafından yönetilir olmuştu. Çoğu 30'lu yaşların başında olan bu kuşak, açık bir şekilde Pan-Arapçı değildi.

Mısır, içe dönük başarılı hamleler yapıp, Nasır gibi karizmatik bir liderle dünya konjonktüründe yer alabilmiş olsa da, bu liderlik tüm Arapları arkasından sürükleyemedi. Altı Gün Savaşı ile birlikte, Mısır ekonomisi neredeyse çökme durumuna geldi. İsrail'in işgal ettiği yerlerden başlayan göç dalgası tüm büyük şehirleri sarsmaya başladı. Bu durumda, Nasır yıllardır mücadele ettiği, Ürdün, Kuveyt, Suudi Arabistan gibi ülkelere maddi yardım almak zorunda kaldı. Savaşın sona ermesiyle Hartum'da toplanan Arap Devlet Başkanları Zirvesi'nde, Mısır'a kayıplarının telafisi için 280 milyon dolar yardım yapılma kararı alındı.

Her şeyden önce, bu Mısır için onur kırıcı bir yardımdı. Üç dört sene önce, böyle bir yardımı dile getirenin vatan haini ilan edilebileceği bir ülkede, ilk elden Başkan yardımı alıyordu. Bölgede değişen ekonomik dengeler vardı. 1940'ların ve 50'lilerin Arap coğrafyası ile 1960'ların Arap coğrafyası çok farklıydı. Gün geçtikçe önemi artan ve bir süre sonra tüm dünya ekonomisinin motor gücü haline gelen petrol, 1940'lar ve 50'li yıllarda ekonomiyi belirleyen yegâne faktör değildi. Ancak 1960'dan itibaren tablo değişmeye başladı, bu durum en fazla Mısır'ı etkiledi. İlgili bölümlerde incelediğimiz de,

²³⁷ Ibid...,297-98.

Mısır'ın Arap milliyetçiliği gelişmeye başladığı dönemde, Arap coğrafyasının, ekonomik, nüfus, gelişmişlik bakımından diğer ülkelerden üstün olduğunu görmüştük.

Petrol zengini yeni ülkelerin ortaya çıkması ile birlikte, paranın gücü salt sınaî büyüme ile ölçülüyor nakit para birçok ekonomik veriyi alt üst ediyordu. Hasan Heykel bu durumu şöyle özetliyor, “Arap dünyasını o dönem, iki önemli akım etkilemekteydi. Biri Yahudi milliyetçiliğine dayalı Siyonizm. İkincisiyse, petrol tesislerinin gelişmesi sonucu yaratılan muazzam servetin Arap toplumuna yaptığı şoktu²³⁸.” Mısır, Süveyş'in doğusunda bekleyen İsrail ordusunun varlığı ile yüzleşmek zorunda kalırken, savaşın ekonomiyi alt üst etmesiyle aynı zamanda, yapısal olarak karşı olduğu petrol zengini ülkelerin yardımı ile de yüzleşmek zorunda kalmıştı. Aynı dönemde, adından sık sık söz ettiğimiz Arapların Sesi Radyosu kapatıldı. Ve yine Altı Gün Savaşından sonra, Mısır Yemen'den çekildi.

Mısır'ın ve Suriye'nin karşılaştığı yenilgi, dönem içinde hemen fark edilmese bile telafisi imkansız bir hal almıştı. Nasır'ın karizmatik ve yenilmez yapısı, alt üst olmuş ve Baas'ın da zaman zaman kullandığı, “Nasır” ismi, onarılmaz bir yara almıştı. Hem Suriye'de hem de Mısır'da bir iktidar boşluğu bulunuyordu artık. Kavmiyeci milliyetçilik, tarih sahnesinden çekilmiş, yerine devlet egemenliğini tanıyan bölgeselci –Vataniye-milliyetçiliği gelmişti.

4.4. Baas Partisi'nin ve Nasırcılığın Değişimi.

Baas Partisi ve Nasırcılığın değişimi ile ilgili geriye dönük bir tarih saptamak istesek, kuşkusuz Birleşik Arap Cumhuriyeti'nde, iki milliyetçi hareketin birbirine karşı tutumlarını örnek gösterebiliriz. Bu konuda, kesin bir yanıt vermek kuşkusuz zor olacaktır. Zira, Nasırcılık bölümünde de gösterdiğimiz gibi, Nasır hiçbir zaman Pan-Arap hareketini merkeze almak istemedi. Fakat, dönemin getirileriyle birlikte, Baas'ın kendisine ihtiyaç duyduğu kadar, Nasır'ın da Baas Partisi'ne ihtiyacı vardı.

Hür Subayların, Mısır'da yapmak istediklerini gerçekleştirebilmeleri için, iki önemli destek gerekiyordu; Birincisi mümkün olduğu kadar çok Arap devletinin desteğini almak. İkincisi uluslararası siyasette mümkün olduğu kadar müttefik edinebilmek. Haliyle, Baas

²³⁸ Hasaneyn Heykel *Kahire Dosyası...*, s 364 Ayrıca bu konuda Hasaneyn Heykel'in Sovyetler Birliği'nin Arap coğrafyasında yenilmesi üzerine yazdığı kitaba başvurulabilir. “*The Rise and Fall of Soviet influence in the Arab World*” (Londra 1978) Kitap genel itibarıyla Sovyet politikasının, Arap coğrafyasında çökmesi üzerinde yoğunlaşıyor. Hasaneyn Heykel, kitapta paranın devrimi yendiğini, Sovyet politikasının bu nedenle gücünü kaybettiğini vurguluyor.

Partisi uluslararası siyasette, Mısır'a göre daha netken, Mısır hem Amerika Birleşik Devletleriyle hem de, Sovyetler Birliği ile görüşebiliyordu. Aynı zamanda Bağlantısızlar Hareketi'nin de önemli bir üyesi olabiliyordu... Mısır'ın bu tutumunda kuşkusuz, Hür Subaylar'ın, Mısır içinde yapmak istedikleri ile doğrudan ilgisi vardı. Bu durumda Baas'ın Nasır'a desteği aynı zamanda, Mısır'a hareket alanı sağlıyordu.

Nasırcılık, Baas'a nazaran 1967 Savaşına kadar sorgulanmaya açık değildi, değişimin ana parametrelerini belirlemek bir hayli güç olmaktadır. Nasır'ın yaklaşımları, Mısır'ı yöneten dar kadro tarafından sorguya açık değildi. Aynı zamanda, Mısır halkının Nasır'a karşı sevgisi bir hayli fazlaydı. Nasır bu doğrultuda, adım adım planlarını uyguladı. İlk önce Mısır'da iktidar ele geçirildi. Akabinde, Süveyş'in millileştirilmesi, Assuan Barajı'nın yapılması, Bağdat Paktı'na karşı mücadele ve Sovyetler Birliği'nden silah alımı. Bu gelişmeler dönemi itibariyle, oldukça geniş yankı buldu. Tüm bunlar yapılırken, aynı zamanda Pan-Arap hareketinin liderliği Nasır tarafından üstlenildi. Zaten daha önce de bahsettiğimiz gibi, Sati el Husri bu konuda, Mısır'a özel bir yer vermiştir. Aynı zamanda, Baas ile Nasır birbirine girdiğinde de, hiç tereddüt etmeden, Nasır'ın yanında yer almıştır. Yaşanan gelişmeler dikkate alındığında, Nasır'ın hep bir doğrultuda gittiğini ve arkasından Mısır'ı ve diğer Arap ülkelerini sürüklemeye çalıştığını görürüz. Ortaya attığı kavramlar, Sosyalizm, özgürlük ve birliktir. Kavramlar Baas ile özdeştir. Nasırcılık adına Altı Gün Savaşı'na kadar bir değişim saptamak pek olası değildir.

Baas için aynı durum söz konusu değildir. En önemli neden daha öncede vurguladığımız gibi, Baas'ın yapısal durumudur. Her zaman Baas içinde, bir ikilem söz konusuydu. Bu durum, 1960'lı yıllarda artık gizlenemez bir hal aldı. Bu durumda en fazla pay BAC birleşmesinde aramak gerekiyor. Baas'ın kendini feshetmesi, siyasi bir intihar oldu. Hem üyelerinin bir çoğunu Nasırcılık akımına kaptırdı, hem de parti disiplini ciddi ölçüde yara aldı. Baas değişimi, tarihi olarak saptamak istersek eğer 1966 darbesi diyebiliriz. Suriye ve Baas Partisi üzerine araştırma yapanlar 1966 darbesinden sonra Neo-Baas kavramını kullanmıştır. Bu tanımlı doğrular şekilde yukarıda belirttiğimiz gibi, Bitar darbeden sonra yaşananlar için "Baas siyasetinin Suriye'de bitmesi" demişti. Bu dönemde iktidarı ele geçiren, yeni kuşak Geleneksel Baas'ı reddederek, yeni politikalar ortaya koyuyorlardı.

Ancak, hem Nasırcılık hem de Baas Partisi tarihsel süreç içinde yalpalamalar kaydetmiş olsa da, geleneksel çizgilerinden taviz vermeden yollarına devam ediyorlardı. Kavmiye-Vataniye etrafında dönen tartışmalar bir yana, savunulan düzlem terk edilmemişti. Baas için, 1966 darbesi bir kırılma noktası olmuş olsa bile, geleneksel Baas evresinin anlam-değer dünyasının fazlaca dışına çıkılmamıştı. Hala birinci etken, Arap milliyetçiliği idi ve bunun çevresinde dönen diğer kavramlardı.

Altı Gün Savaşı bu tabloyu kökünden değiştirdi ve değişim yavaş yavaş, Arap milliyetçi hareketinin tüm bileşenlerine ve hücrelerine kadar yayıldı. Savaşı İsrail değil de, Arap devletleri kazansaydı kuşkusuz, Pan-Arap hareketi tüm gücüyle siyasi arenaya geri dönecekti, ancak gelişmeler bu şekilde yaşanmadı. İsrail yenilgisi hazırda bekleyen zinde güçlerin tezlerini doğrular nitelikteydi. Baas Partisi'nde başlayan sorgulama artık Nasırcılık için de geçerliydi. Savaş sonrası Mısır'da hiç kimse diğer Arap devletlerin durumu ile ilgilenmek istemiyordu. Yukarıda, bahsettiğimiz gibi Nasır Arapların Sesi Radyosunu kapatarak, başından beri karşı olduğu "gerici" olarak nitelendirdiği Arap devletlerinden yardım alarak zaten bir dönemi kapatmış oluyordu. Bu hamlelerin anlamı kuşkusuz diğer Arap devletlerin egemenliklerini tanımak kadar, Pan-Arap hareketin geçerliliğini yitirdiğini kabul etmektir. İsrail yenilgisinden sonra iki güç ortaya çıkacaktı, daha önce belirttiğimiz gibi, Nasır ve Baas'ın sol tarafından çok daha farklı bir şekilde tarifleri olan sol hareketler ve İslami hareketler.

Pan-Arap hareketinin kalıntıları, ortaya çıkan yeni güçlerle mücadele etmek durumundaydı. Doğrudan Nasır'a ve Nasırcılığa bağlı bir hareket olarak doğan, Arap Milliyetçi Hareketi İsrail yenilgisinden sonra, Nasır'ı ve Nasırcıları suçlayarak onları "küçük burjuva" ilan etmişti. Ve bu tarihten itibaren Marksist bir hareket halini alarak, hem Suriye'de Baas'ı hem de Mısır'da Nasır'ı eleştirecektir. Sol hareket Suriye'de değiştiğimiz gibi, Baas içinde başlayarak ayrı bir parti haline gelerek Arap Devrimci İşçi Partisi dönüşmüştü. İslami harekette, hem Suriye'de hem de Mısır'da güçleniyordu bu dönemde.

Suriye'de 1967 yenilgisinden sonra, Baas Partisi oldukça zor günler yaşıyordu. Hem Suriye içi diğer muhalifler hem de Geleneksel Baasçılar, iktidarı elinde tutan Neo-Baasçılar suçluyorlardı. Bitar ve Eflak bu dönemde Suriye'de olmamakla birlikte, yurtdışından Salah Cedit'i ve diğer Baasçılarını eleştiriyorlardı. Bu dönemde, Suriye Hava

Kuvvetleri'nin İsrail karşısında kötü bir şekilde yenilmesinden dolayı, Savunma Bakanı Hafız Esad eleştiri oklarını üstüne çekmişti, istifası isteniyordu. Hafız Esad ile Salah Cedit savaştan sonra giderek birbirine karşıt duruma gelmeye başladı ve aralarında iktidar mücadelesi başladı. Hafız Esad, bu döneme kadar tüm şiddetli politik tartışmalarda Cedit'in tarafını tutmuştu ancak artık Baas'ın kurucuları yoktu ve iktidar mücadelesi, Neo-Baasçılarının içinde başlamıştı.

1968 yılına gelindiğinde, Irak'ta Suriye'yi yakından ilgilendiren bir gelişme yaşandı. Ordu 17 Temmuzda Arif rejimine son vererek iktidarı ele geçirdi. Darbeyi yapanlar arasında Baasçılar etkindi ve diğer unsurlar, Baasçı olmamakla birlikte milliyetçiydiler. Devlet Başkanı Hasan el Bekir, Baasçı bir generaldi. Sağ kolu Saddam Hüseyin'di. Saddam Hüseyin yapısal olarak Mişel Eflak görüşlerine yakındı. Irak'ta darbeyi yapan ordu mensupları daha çok, Baas'ın "sağ kanadı" olarak tarif edilen kesimden idi. Bu durum kaçınılmaz bir şekilde, Suriye-İrak rekabetini başlatmıştı zira daha önce belirttiğimiz gibi, Suriye'de Baas'ın ordu içindeki "sol kanadı" iktidarı ele alıp, Eflak ve Bitar'ı Lübnan'a ilticaya zorlamıştı. Irak Baas Partisi her ne kadar Eflak ve Bitar'a yakın olup, onları Irak'a davet etmiş olsa da, aslında Suriye'deki Baas Partisi'nden yöntem olarak ayrılmıyordu. Irak'ın bölgesel kalkınmasına önem verip, diğer Arap ülkeleriyle ilgilenmiyorlardı. Salah Cedit grubuna radikal sol politikalarından dolayı karşıydılar. Bu nedenle, Hafız Esad-Salah Cedit iktidar mücadelesinde, Esad'ı desteklediler. Esad'ı destekleme amaçları, Esad'ın Cedit'e göre pragmatist olmasından kaynaklanıyordu. Hafız Esad Arap coğrafyasında iktidara giden yolun idealize edilen bir görüşten çok herkesle uzlaşa içinde olan pragmatist yoldan gidildiğinin farkına varmıştı ve bu durum onu, Cedit karşısında öne çıkartacaktı.

Baas Partisi'nde bunlar yaşanırken, Mısır'da 1970 yılına kadar, savaş sonrası Mısır'ı önceleyen politikalar dışında bir önemli bir gelişme yaşanmadı. Irak ile Suriye arasındaki mücadeleye, Nasır artık hiç müdahale etmiyordu. Ancak bu dönemde, Ürdün'de Filistinli gruplarla, Ürdün askeri birlikleri arasında giderek iç savaş halini alacak olan bir gerilim başlamıştı. Nasır ister istemez duruma müdahil olmak durumunda kaldı. Hem Kral Hüseyin'i hem de FKO lideri Yasser Arafat'ı Mısır'a davet edip, arabuluculuk yapmak istedi. Kral Hüseyin'in Nasır'dan istediği netti, Hartum Zirvesi'nde alınan "devlet egemenliği" kararlarına, uyulmasını istiyordu.²³⁹

²³⁹ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*,s 234.

Kahire toplantısı, Pan-Arapçuların, 67 Savaşı sonrasında geldikleri durum açısından bir hayli önemli noktadır. Normal şartlar altında, Nasır'ın Filistin tarafını tutması gerekirken, Nasır Kral Hüseyin'in kaygılarını paylaşıyordu. Bu durumda Arafat, Nasır'ın uzlaşması çağrılarını kabul etmedi. Arafat'ın bakış açısı kuşkusuz Pan-Arapçılığın etkisi altındaydı ve ancak siyasi konjonktür Arafat'ın algısının çok dışındaydı. 1970 yılının Eylül ayında, Suriye'de de, Ürdün'deki gelişmeler üzerinde iktidar kavgası yaşanıyor. Tarih yine ve son kez tekerrür ediyordu, Pan-Arap hareketinin artık iyice yorulmuş ve umudunu yitirmiş aktörleri, Ürdün üzerinden yeni bir atılım yapmak istiyorlardı.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Nasır artık bu tür bir denklemin dışında kalmak istiyordu ve bunun sonuçlarını bizzat deneyimlemişti. Yemen savaşı, Mısır için tam anlamıyla bozgun olmuştu, hem ekonomik hem de siyasal zararları çok fazlaydı. Aynı zamanda, Ürdün'ü bizzat Nasır önderliğinde defalarca karıştırıldığını, Kral Hüseyin'in indirilmek istendiğini incelemiştik ancak her defasında Kral Hüseyin bu dalganın üzerinden gelmesini bildi. Aynı zamanda böyle bir girişim, Amerika'yı ve İngiltere'yi Mısır'a karşı cephe aldırıyordu. Altı Gün Savaşı'nın getirdiği yıkım, Mısır'ı yerle bir etmişken, Ürdün meselesini barışçıl bir şekilde çözümlenmesini en çok Nasır istiyordu. Ancak Suriye için durum biraz daha farklıydı. Salah Cedit grubu Filistinli grupları destekliyor ve sonuç alabileceklerini, bunun aynı zamanda Arap devrimin bir parçası olacağını varsayıyorlardı. Ancak Hafız Esad bölge gerçeklerinin farkındaydı ve daha temkinliydi. O Filistinli gruplar üzerinden bir "devrim" in mümkün olacağına inanmıyordu. Hem bu dönemde, Esad Suriye'de Filistinli gruplara ciddi sınırlamalar getirmiş, belirli yaptırımlar uygulamıştı.

Eylül ayında Filistinli gruplar ile Ürdün ordusu birbirine girdi. Suriye ordusu, Filistinlilere destek vermek için Ürdün'e girdiyse de, Kral Hüseyin'in Amerika ve İsrail'den yardım istemesi üzerine, Suriye geri çekildi. Bu aynı zamanda Hafız Esad ile Salah Cedit arasındaki rekabeti daha da alevlendirdi. Hafız Esad'ın, Ürdün'deki olaylara hava desteği vermeyi reddettiği ileri sürüldü Salah Cedit grubu tarafından, Patrick Seale Hafız Esad üzerine yaptığı çalışmada, bu durumun gerçek olmadığını dile getirir.²⁴⁰ İsrail'in Suriye'ye saldırması ciddiye alınınca, Nasır'ın da bu durumun dışında kalması, Suriye'yi yalnızlığa itmiştir. Sovyetler Birliği'nin de, böyle bir savaş karşısında temkinli davranması ile Filistinli gruplar Ürdün ordusu karşısında feci bir şekilde yenilmişlerdir.

²⁴⁰ Patrick Seale *The struggle...*, s 154.

Tahminlere göre, 3 bin Filistinli gerilla ve sivil yaşamını kaybetmişti bu olaylar karşısında²⁴¹.

Tablo açık bir şekilde, Ürdün'ü kendi ülkesi gibi gören ve orada bir iktidar mücadelesine giren Filistinliler feci bir şekilde yenilip, tüm sivil unsurları ile birlikte Ürdün dışına çıkarılmıştır. Pan-Arap hareketine, Altı Gün Savaşı'ndan sonra en ölümcül darbelerden birisini de kuşkusuz Ürdün olayları vurmuştur.

Tüm bunlar yaşanırken, 28 Eylül günü ani bir kalp krizi ile Nasır yaşamını yitirdi. Bu bir dönüm noktasıydı. Üç sene önce kaybedilen savaştan sonra, Nasır'ın ölmesi ile bir dönem kapanmış oluyordu. Cenazeye tüm Arap devletlerinden liderler ve üst düzey görevliler katılmıştı. Bu isimlerden birisi de Hafız Esad'tı. Suriye döndükten kısa bir süre sonra, Suriye siyasi hayatında bir dönemi kapatacak olan son darbeyi yapacaktır.

Suriyeli akademiysen Salem Khalaf Arap ülkelerinde 1940'dan yana 120'den fazla darbe girişimi olduğunu, darbelere en fazla maruz kalan ülkenin ise Suriye olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda, 1940 ile 1970 arasında, Suriye'de 34 darbe girişimi olduğunu ve bu girişimlerden 9'da yönetimin el değiştirdiğini belirtmektedir.²⁴²

1970 darbesi ile birlikte, Suriye'de sadece geleneksel ya da 1966 yılında iktidarı eline alan grup değil, tüm Baas siyaseti tasfiye edilmiş, yerine Hafız Esad'ın üstten atadığı bir yönetim birimi iktidarı şekillendirmiştir. Salah Cedit tutuklanmış ve uzun yıllar cezaevinde kalmıştır. Geleneksel Baasçıların Suriye'den, kaçmak zorunda kaldığını yukarıda belirtmiştik. Bu darbe ile birlikte, Pan-Arapçı politikalar Suriye'de çökmekle kalmamış aynı zamanda, Baas'ın iktidarı kurma biçiminde başarısız olması, Baas politikasının Suriye'de tamamen bitmesine, bu dönemden sonra "Esadçılık"ın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Mısır'da ise, Enver Sedat Nasır'ın ölümünden sonra iktidara gelmiştir. İlk dönem, Nasır'ın mirasına tamamen saygı duyacağını ve izinden gideceğini belirtmiş olsa da, kısa bir süre sonra iktidarını sağlamlaştırdı, diğer Arap ülkeleriyle ilgilenmemiş, Mısır içine dönmüştür. 1973 yılında, Suriye ile eş zamanlı olarak İsrail'e karşı saldırıya geçilmesinin ardından, Mısır Suriye'ye danışmadan savaştan çekilme koşullarını açıklamıştır. Seale,

²⁴¹ Adid Davişa *Arap Milliyetçiliği...*, s 237.

²⁴² Salem Khalaf-*Suriye darbelerine genel bakış-* 1945-1970 arası. 15-16 Aralık 2016 Uluslararası Demokrasi Sempozyomu. Darbeler ve Tepkiler. S 638-660

Sedat'ın Esad'ı aldattığını belirtir²⁴³. Enver Sedat'ın aklında sadece Sina'yı kurtarmak vardır ve bu politikası da başarıya ulaşmıştır. Bu durum, Mısır'da da Pan-Arap hareketinin, çekiciliğini belirtmek açısından önemlidir. Enver Sedat yönetimi ile birlikte, Mısır bu politikadan tamamen vazgeçmiştir.

Irak'ta 1968 yılında iktidarı alan Baasçılar, iktidarı aldıklarından beri, Irak'ı öne çıkartan politikalar gütmüştür ve küçük teşebbüsler dışında bunu değiştirmediler. Bir süre sonra, Suriye'de Baas içinden, Hafız Esad çıktığı gibi, Irak'ta da Saddam Hüseyin çıkmıştır.

Altı Gün Savaşı sadece bir İsrail-Arap savaşı değil, aynı zamanda Arap devletlerinin savunduğu ideolojik düzlemi de değiştiren bir niteliği vardır. Üç sene içinde, neredeyse tüm Arap devletleri radikal bir şekilde, bütün politikalarını temelden değiştirmiştir.

²⁴³ Patrick Seale *The Struggle....*,s 199.

SONUÇ

Henüz Mehmet Ali Paşa döneminde, filizlenmeye başlayan milliyetçilik akımı, erken dönemde Arap düşünürlerin önderliğinde şekillenmeye başladı. İlk dönem, liberal bir nitelikte ilerleyen milliyetçilik, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra radikal bir şekilde değişmeye başladı. Bu dönemde, gelişen milliyetçi akım, erken dönem milliyetçilerini "acemi" "Arap toplumunun gerçeklerinden bi' haber" olarak nitelendirdi. Fransa ve İngiltere işgalleriyle birlikte, liberal milliyetçi akım önemini kaybetti. Liberal milliyetçiler, anayasal bir sistemle, Arap toplumunun sorunlarını çözeceklerini düşündüler. Dünya Savaşı ve ardından gelen işgallerle birlikte bu görüş tamamıyla terk edildi.

Osmanlı Devleti ile milliyetçiler ekseninde kurulan ilişki, Osmanlı'nın Dünya Savaşı'nı kaybetmesine kadar, bağımsızlıkçı bir içerikte ilerlemedi. Daha çok, özerklik üzerinde duruldu. Fakat, savaşın kaybedilmesi ile birlikte Arap milliyetçileri geriye dönük eleştirilerin de Osmanlı Devletini de hedef tahtasına oturttu. Entelektüel çevrelerde, Suriye, Mısır Lübnan gibi bölgelerde, milliyetçilik akımı, bu şekilde ihtiva ederken güneyden Haşimiler önderliğinde, Osmanlı'dan tam anlamıyla kopacak bir isyan gelişti. İsyarla birlikte, Osmanlı Devleti Arap bölgesinden tamamen çekildi ve bu boşluğu İngilizler ile Fransızlar doldurmak istedi.

Arap coğrafyası Fransa ve İngiltere tarafından işgal edildikten sonra ve bu işgal bölge bölge olunca, Arap milliyetçileri kendi aralarında bölünmeye başladılar. Bir kesim, milliyetçi önce bölgesel sorunlarla ilgilenirken, diğer bir kesim ise tüm Arapların sorununu birleşik bir şekilde ele aldı. Bu ayrım iki farklı tanım yapılmasına neden oldu, bölgelere öncelik verenlere, "Bölgeselci" denilirken, Pan-Arapçılığı savunanlar ise "Kavmiyeci" olarak nitelendirildi.

Bölgeselciler ile Kavmiyeciler arasında çıkan ideolojik tartışmayı ilk dönemlerde Kavmiyeciler kazandı. Dünya Savaşının akabinde gelişen, milliyetçilik anlayışı, Fransız-İngiliz ulus endeksli milliyetçiliği reddederek Alman milliyetçiliğini temel aldı. Bu durumun oluşmasında en önemli etken Sati-el Husriydi. Teorik zeminde Sati tarafından geliştirilen Arap milliyetçiliği, iki akımın elinde şekillendi. Birincisi, Mısır'da 1952 yılında iktidarı ele geçiren Hür Subaylar, ikincisi ise Baas Partisi.

Baas Partisi, Pan-Arap hareketinde, Mısır'dan daha önce ve daha samimi olmasına karşın, Mısır'ın gücü karşısında, geri planda kaldı ve Nasır ön plana çıktı. Mısır'ın ve Nasır'ın durumu, Sati-el Husri'i de etkilemiş ve Sati de Nasır'dan yana tavır almıştır. Mısır durumu, kendi iç bağımsızlığını ilan edip, bu cepheden Arap milliyetçiliğine girmek olunca, milliyetçi ideoloji pragmatist politikalar altında ezilmiştir. Hali hazırda, ideolojik bir dokümanı çıkartılmamış milliyetçilik, güncel politikalara alan açmak için kullanılınca da, sorunlar baş göstermiştir.

Baas Partisi, tüm samimi milliyetçi anlayışına rağmen, iktidar meselesini çözememiş, ideolojik bir netlik sergileyememiştir. Sosyalist olduğunu telakki eden Baas, en fazla sosyalist politikacılar tarafından eleştirilmiş ve bu durum bir noktadan sonra partinin bölünmesine neden olmuştur. Mısır, liderlik meselesini çözmüş olmakla birlikte, mesele liderliği diğer Arap Ülkelerine ihraç etmeye gelince, Baas ve diğer milliyetçilerin muhalefeti ile karşılaşmıştır.

Sati-el Husri'nin teorisyenliğini yaptığı milliyetçilik, savunmacı olmaktan ziyade, Araplara dönük kuşatıcı ancak aynı zamanda savunmacı bir çizgide seyir etmiştir. Husri'de emperyalizm vurgusu çok güçlü değilken ve teorileri daha çok 19.yüzyıl dünyası içinde kalmışken, milliyetçi ideolojinin taşıyıcısı olan Baas ve Nasır hareketi, 20.yüzyıl hareketidir. Bu nedenle, Husri'de olmayan emperyalizm vurgusu, Baasçılar ve Nasırcılar da bir hayli güçlüdür. Sati'nin teorilerinde güçlü ve kuşatıcı olan Arap milliyetçiliği, Alman milliyetçiliği tarafındadır ve sürekli gücü işaret eder. Ancak dönemin Arap devletlerinin gerçekliği farklıdır, onlar siyasi arenada kendilerini daha çok Üçüncü Dünyacı dediğimiz, zayıf devletler arasında bulurlar.

Teorik çıkmaz, ekonomik ve ideolojik problemleri de beraberinde getirecektir. Milliyetçi hareketin iki savunucusu, Nasırcılar ve Baasçılar, birbirlerine karşı pragmatist politikalar güderek, arkalarında oluşan gücü kullanmak istemişlerdir. Bu durum, zamanla iç politikaya da yansımıştır. 1958'de, Pan-Arapçılar için önemli bir kazanım olan, Birleşik Arap Cumhuriyeti ilan edilmiştir fakat ömrü üç sene sürmüştü, ardında ise birbirlerine hakaret derecesine varan ithamlar bırakmıştır. 1963 yılında tekrar birleşme çabaları sonuçsuz kalmış, aynı zamanda bu dönemde Baas Partisi içi muhalefet sorunu ortaya çıkmıştır. 1966 yılında Neo-Baasçı adı verilen, Baas Partisi'nin yeni kuşağı, Pan-Arapçı Baasçıları, Suriye siyasetinin dışına çıkartmıştır. Pan-Arapçılık bu dönemde Suriye için

geri plana itilen siyasi bir düşünce olmuştur. 1967 Savaşında ise, “Vataniyeci” “Kavmiyeci” tartışmalarına bakılmaksızın tüm milliyetçiler İsrail tarafından yenilgiye uğratılmıştır. 1970 yılında, Pan-Arapçılığın sembol ismi Nasır ölürken, Suriye’de Eflak ve Bitar gibi isimler de siyaset dışında kalmıştır. Suriye’de Hafız Esad darbe yaparak, 1948-1970 arasındaki gelişen olaylara son vermiştir ve bu süreçten sonra, Suriye siyasetinde Pan-Arapçılık gündeme gelmemiştir. Nasır ölümünden sonra, iktidara gelen Enver Sedat, Esad ile aynı yolu izlemiş, Mısır’ın sorunlarına öncelik vermiştir.

Milliyetçik ekseninde, gelişen iki siyasi akım, Nasırcılık ve Baasçılık bir dönem tüm Arap coğrafyasında etkili olmuşken, yıl 1970’i gösterirken siyaset sahnesinden sessizce çekilmiştir. Geriye, kendi içine dönük ve sistem sorunları olan Arap ülkeleri kalmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Altundağ, Şinasi, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi (1831-1841)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, Basımevi, 1945.
- Acar, İrfan *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu* , Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989
- Antoious, George *The Arab Awakening The Story of the Arab National Movement* (Beirut. Hayat's 1938
- Anderson, Benedict *Hayali Cemaatler –Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması-* Çev İskender savaşı Metis Yayınları 6. Basım 2011.
- Berkes, Niyazi *Arap Dünyasında İslamiyet, Milliyetçilik, Sosyalizm*, İstanbul Köprü Yayınları. 1969
- Badeau, John *The Philosophy of the Revolution*. New York Economics Books 1959
- Batatu, Hanna *The Old Social Classes and The Revolutionary Movements of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of Its Communists, Ba'thists: and Free Officers* (Princeton, New Jersey. Princeton University Press, 1978
- Berri Elliezer *Army officers in Arab politics and Society*. London Pall Mall Press 1970
- Çelik, Yüksel *Şehü'l Vüzera Koca Hüsvrev Paşa – 2. Mahmud Devrinin Perde Arkası-* Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi 2013
- Davişa, Adid, *Arap Milliyetçiliği –Zaferden Umutsuzluğa-* Çev Lütfi Yalçın, Literatür Yay, 2004
- Davişa, *Karen Soviet Foreign Policy Towards Egypt* (Londra: Macmillian, 1979)
- Duvarger, Maurica., *Siyasal Partiler* Çev Ergün Özbudun 2.Baskı Ankara Bilgi Yayınevi 1974

- Devlin, F, John The Ba'th Party California: Hoover institution Press, 1976 Daniels pipes
"Greater Syria" New York Oxford Universty pres 1990
- El Malik, Abd, Enver *Çağdaş Arap düşüncesi*, Çev .Adnan Cemgil Altın kitap, 1971
- Fekri, Ahmad, *Amir İnan Devrimi –Tarihsel gelişim sürecinde-* Mızrak yayınları, İstanbul
2011
- Faruk, Ömer, Abdullah *Suriye Dosyası* çeviren Hasan Basri İstanbul Akabe yayınları 1985
- Güler , Zeynep *Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık –Tahrir Meydanında Korkuyu
Yenmek-Yazılama* Kitapevi. 2011- İstanbul
- Gellner Ernest *Nations and Nationalism* çev Büşra Ersanlı-Günay Göksü Özdoğan.
İstanbul hil yayın 2013
- Hourani, Albert A *History of the Arab Peoples-* New York, Warner Books 1991 *Arabic
Thought İn The Liberal Age 1798-1939* (Londra 1962)
- Hüseyin, Taha *The Future Of Culture in Egypt* Washington 1950
- Heykel, M.,Hasaneyn *Kahire Dosyası* Bilgi Yayınevi 1974 Ankara, Çev Berin Büktaş.
- İnalçık, Halil *Devlet-i Aliyye –Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar -4-* Ayanlar,
Tanzimat, Meşrutiyet. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul 2015
- Jaber, Abu, Kamel (*Arap Baas Sosyalist Partisi*) Çev Ahmet Ersoy Altıok yay, 1970
Ankara
- Khoury,S, Philip *Syria and the French Mandate The Politics of Arab Nationalism 1920-
1945* (Princeton, New Jersey Princeton University Press 1987
- Kayalı, Hasan, *Jön Türkler ve Araplar.* Çev Türkan Yöney, İstanbul Tarih Vakfı
YurtYayınları 1998
- Kohn, Hans *Nationalism and imperialism in the hinter east* . 2. Baskı New York: 1959
- Küçüköğlü, Ömer –*Türkiye 'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası-* Ankara 1970

Khadduri, *Majid Rebuclican Iraq; A Study in Iraqi Politics Since the revolution of 1958* (Londra: Oxford University Press 1969)

Kerr Malcom *The Arab Cold War*. Londra, Oxford University Press 1971

Nasır, *Arap Devrimin Yöntemleri* Habora Kitabevi İstanbul s çeviren, Mehmet Emin Bozarlan.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Üçüncü Baskı, İstanbul Hil yayınları, 1995

Olson, W, Robert *The Ba'th and Syria (1947-1982)* Princeton NJ The Kingston Press INC 1982

Robinocih, Itamar, *Syria Under The Ba'th (1963-1966)* Jerusalem Israel Universities Press 1972

Snow, Peter *Hüseyin A Biography* (New York: Robert B. Luce 1972

Seale, Patrick *Asad of Syria* Berkeley University of Colifornia Press 1988 *The Struggle for Syria London Oxford Universty Press 1966*

Şen, Sabahattin *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım –Suriye Baas partisi ve ideolojisi-* Hemen kitap İkinci baskı 2010

Tibi, Bessam, *Arap Milliyetçiliği*(Çev Taşkın Temiz, İstanbul Yöneliş yayınları.) 1998.

ZeineN Zeine *The struggle For Arab Independence* Beirut 1960 s 33

Makaleler

Ben, Avraham Tzur “*The Neo-Baath Party of Syria*” Journal Of Comtemporary History Vol 3 Jully 1968 s 169

Caner İbrahim Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi sayı 40 Erzurum 2009. *Türk İkinci Meşrutiyet Dönemi Eğitimcisi Satı Bey ve Coğrafya Eğitimi*

Daniel Pipes “*The Alawi Capture in Syria*” Middle East Studies Vol 25. No 4 (October) s 442

Elliezer, Berri *Army officers in Arab politics and Society*. London Pall Mall Press 1970 s 140-141

Eberhard, Kienle “*Arab Unity Schemes Revisited; Interest, Identity and Policy in Syria and Egypt*,” *International Journal of Middle East Studies* c. 27 Sayı 1 s 57

Faksh A Mahmud “*The Alawi Community Of Syria A New Dominant Political Force Middle Eastern Studies* Vol 20 No 2 April 1984 s 144

Fichte J.G. Adresses to German Nation (New York, 1968) ayrıca, http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/12_EnlightPhilos_Doc.8_English.pdf

Khadduri Majid “*Constitutional Development in Syria*” The Middle East Journal, VOL 5 Spring 1951

Khalaf Salam, Altundaş Hasan ,1957 Yılı Türkiye Suriye Bunalımı. Yeni Türkiye Dergisi sayı 84 s 599

Khalaf Salam -*Suriye darbelerine genel bakış- 1945-1970 arası*. 15-16 Aralık 2016 Uluslararası Demokrasi Sempozyumu. Darbeler ve Tepkiler. S 638-660 Khalef Salem Suriye’de Hüsnü Zaim Darbesi yayınlamamış makale.

Palmer Monte *The Middle East Journal* c 20 no 1 1996 s 54.

Renan Ernest “*what is a nation*” text of a conference delivered at the Sabornne on march 11 1882

Nasır Abdül Cemal, “*Bizim Sosyalizmimiz*” STMA C.4